

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

I. Kamenosek Sokrat.

Spal sem, duh pa je bedel. Zavédal sem se ločenega od telesa, videl samega sebe, ležečega v postelji. »Dobro spi!« želim mirno počivajočemu telesu. Odhajaje se ozrém po njem, kakor bi se poslavljal. Vidim ga od zunaj in znotraj: glava je prazna kakor otla buča. »Dobro spi — duh te ostavljam. Vrniti se mislim v starodavnost pregledávat stvarjenje vesoljnih svetov in razvitek vseobčega človeštva. Na minuloost oprt bodem ogledoval sedanjost in z dúševnim očesom zrl v prihodnjost.«

Toliko da se ločim telesa, že stojim med zvezdami na tujem svetu v prekrasni krajini, razsvetljeni s prijaznim dnevnim svitom, dasi ni videti solnca. Kje sem? Kaj pomeni ta velikanski ognjeniški kotel? Poznam ga! Luna, kaj se mi pačiš takó čudno? Saj ne iščem tebe; sanje me ženó dalje po brezkončnih prostorih! . . .

Sredi vsemirja nekaj završi za meno. Ozrem se. Kaj vidim? Na utrinku se vozi starček v grški obleki. Nagovori me, rekši: »Kaj delaš ti tukaj, saj ti še niso pokopali telesa, in vender že siliš v nebesa?«

»Oprósti!« odgovorim boječe; »précej pohitim nazaj na svoj svet, da mi ne spravijo živega telesa pod zémlo, izumljivi, kakor so nekateri zdravniki naši v življenskih stvaréh.«

»Počasi, Zemljan! Kaj ti je do telesa? K méni prisedi in veséli se, da si se ga iznebil. Odkar sem jaz ostavil truplo svoje, odprli so se mi vsi prostori nebeški. Na Zemlji sem se zaman potezal za resnico in brez uspeha iskal modrosti.«

»Tudi jaz ljubim resnico, ali nje in modrosti ne najdem nikjer.«

»Kaj bi se vračal na Zemljo; ondu ni teh sestrá! Koliko sem se trudil svoje dni — vém, da si kàj slišal o méni. Spoznal bi me bil lahko po obleki, še laže pa po Silenovem obrazu, da se me niso usmilile Karitinke in mi vsaj nekoliko olepšale prvotno obličje. Modrosti iščeva oba. Mene so pa svoje dni razglasili za modrijana — licemerci! Na smrt so me obsodili rôdni moji ljudje! Kàj željno sem posrkal óno kupo strupa — otela me je vse zemeljske bede.«

»Kaj praviš,« začudim se; »pa vsaj nisi Sokrat, sin Sofroniskov?«

Starček prikima. »Takó je. Ime Sokrat mi je za vselej pustil oče Zen, češ, da se bode lože spominjal, kakšna resnica in modrost biva na Zemlji, kjer so me po nedolžnem obsodili, da ne spoštujem bogov in da učé zavajam mladino! Potolažil mi je srce od takšne krivice in méni, zamišljenemu čudáku, dal okušati večni raj, do katerega se niti v sanjah ne more vzpeti Zemljan.«

»Kaj pa je tolikanj posebnega v nebeških prostorih, da si kaj takega niti ni móči domisliti na Zemlji?«

»Ko bi ti zdajci razkril resnico in modrost božjo, oslepel bi, ker tolike svetlobe niso vajene zemeljske očí. Treba ti bode še nekaj vekov prebiti po drugih svetovih, predno se ti očistijo možgani zemeljskega prahú. Začetkoma tega prerajanja te spominjam samó besed Pindarovih, katere ste že davno pozabili na Zemlji: ‚Od začetka so bogovi in ljudje istega rodú!‘«

»Kam me odvédeš najprej, da se iznebim sléharne slabosti pozemeljske?«

»Povzdigniti te moram do ónega vrhunca, na katerem bodeš spoznaval samega sebe. Zató pa ti je treba najprej spoznati roditelje svoje, svoj svet, čegar sin si. Da pa spoznaš svoj svet, stati moraš zunaj njega — pojdiva torej na planet Mart! Menda te še preveč mika po materi Zemlji, zakaj moj voz se nagiblje proti nji -- glej, toliko da se nisva zadela! Vidiš, takó blizu sva zavozila, da vidiva vso grško deželo! Ondu so Atene. Ali se ti ne sveti z Akropole mogočna zlata in slonokoščena podoba Palade Atene? Nedaleč vidiš Del. Ali se še spominjaš, kaj so te učili zgodovinarji o zlatem veku, ko je ljudomili Alkmenovec Periklej, imenovan Olimpijski, modro vladal Grkom, ko je slavni Fidijs izdeloval grškim bogovom sloveče kipe? Morda so ti kaj pripovedovali o tistem prečudnem kamenoseku, ki je v Fidijevi kiparnici klesal marmornate grude, od katerih so umetnejše roke izdelovale podobe božje?«

»Ali ni bilo to v tistih časih,« povzamem jaz, »ko se je po srečnih vojskah s Perzi in bližnjimi národi atenska oblast razprostrla široko po morji in po kopnini? Spominjam se, takrat se je v Atenah nabiralo tisto bogastvo, ki je povzdignilo grško umetnost do viška kakor še nikjer drugje.«

»Nekakšno takó je bilo. Atenska ladja ‚Amfitrita‘, imenovana po morski boginji, pripeljala je iz Dela velik zaklad zlatá. Žál, da ga je! Ko so ga mezgi peljali iz pirejskega pristana v staro mesto, zdelo se mi je, da veje iz njega usodna sapa. Zlató je temu v blaginjo, ónemu v pogubo. Kdo vé, ali pride iz njega več pravega uživanja ali

več bridkega kesanja? Vpraševal sem, kakor je bila sploh moja navada, kaj bode z zlatim zakladom? Vsakdo si je razlagal to vprašanje po svojem ukusu. Vladar Periklej si je mislil natihoma: 'S tem zakladom bi se okrepilo mornarstvo ter podjarmila Sicilija in Egipet.' — 'S tem zakladom,' sodil je Fidijs, 'utegnile bi Atene zidati svetišča in jih odičiti s podobami od marmorja in zlatá.' — Ljudstvo pa je pričakovalo, da bode dobivalo denarja za veselice, slavnosti in gledališko vstopnino. Rimljanski sužnji národ bi bil zahteval kruha in gledališča. Méni pa je bilo mrzlo pri srci; iznebiti se nisem mogel misli, da pride kàj hudega iz tega Eolovega mehú.«

»Čul sem,« sežem mu v besedo, »da je tudi prvak grških kiparjev, Fidijs, pričakoval zaklada, vender samó zato, ker je hotel naprositi Perikleja, da bi namesto prejšnje starejše podobe Atene promahiške postavil na atenskem grádu kip Atene partenske.«

»Pač res, bil je pa tudi vreden takšnega dela, zakaj nobeden kipár na svetu ni smel rêči takó upravičeno, da so se mu v sanjah prikazali bogovi kakor nekđaj Homerovim junakom. Vender, dasi je bil Fidijs božji ljubljeneec, v nekaterih nazorih ga je presežal njega učenec Alkamen. Poslušaj! Zvédel si, da je peščica grških junakov pri Maratonu premagala ohole Perze. Le-tí pa so si bili takó v svesti sijajne zmage, da so celó pripeljali čez mórje marmornato grudo, češ, da si postavijo na grški zemlji časten spomeník. Bežèč so jo pustili na bojišči, in napósled je prišla v délavnico Fidijevo. Umetnik se spomni, da Atenci že dolgo želé okrasiti mestne vrtove s podobo kipriške boginje Afrodite, porojene iz morskih pén. To delo izročí ljubljencu Agorakritu, ki res dovrši z njega pomočjo deviški kip, sicer ostrejšega nego mehkega deklinškega obraza in bogovom spodobne noše in rasti — prav takó, kakeršna bi morala biti boginja po nazorih praočetov. — Alkamena, mlajšega nadarjenega učenca Fidijevega, pekla je ta čast globoko v srce, ker je pričakoval, da je bode sam deležen. Kàr na svojo rokó ti začne izdelovati isto morskopéno deviško boginjo. Oblike svojega kipa je posnel po cvetoči joniški déklici in ga izdelal brez mojstrove pomoči v nekamo novem duhu. Okitil je podobo s toli mičnimi in živimi oblikami, da so ogledovalca kàr prevzele, kakor bi se marmornata boginja zdajci oživela vpričo njega. Glej, takšne dike prvakovo dleto doslej še ni bilo ustvarilo! Rad priznavam, da ne zaradi nezmožnosti, ampak zato, ker je mislil, da bi se bogovom ne spodobilo preživo žensko bitje.«

»In, ali tebe, modri Sokrat, ki si obdeloval marmorne grude, iz katerih je prikipela tolika lepota, ki si gledal toliko diko in se s so-

trudniki veselil zvršenih kipov, ali te ni nikoli mikalo, da bi se kósal s továriši?»

»Kaj bi me ne, toda moja umetnost mi ni zadoščala. Da ti povém po pravici: preveč sem se bavil z modrovanjem. Kolikokrat mi je Fidijs očitil na ves glas, govoreč z Alkamenom: ‚Kakega pól dne obdeluje in obsekuje ta prečudni človek na vso moč marmorne svoje grude s kládívom in dletom — zdajci pa sam okamení, orodje mu pade iz rók, in dolgo uro sedí zamišljen. Hipoma poskoči in steče, kakor bi ga kdo podil, potem pa ga popóldne ni več nazaj. Po góri in po trgu hodi, po dvorinah in po gimnazijah ga je videti. Po trgih in po sobanah ti nagovarja ljudi in jih izprašuje, bodisi, da zvé njih misli o kakovem pojmu, bodisi, da jih poučuje. Mlado in staro učí večinoma zmernosti, zatajevanja strastij in spoznavanja samega sebe! — Takšna razmišljenost, to moram rêči, pa ni bila nikdar ugodna umetnosti moji.«

»Tvoje besede me spominjajo prevzetnega Alkamena. Njega továriši pravijo, da se je držal na smeh, ko jim je pravil, kakó hoče zamišljeni kamenosek poskusiti svoje moči kot prosto ustvarjajoč kipár, dodavši: ‚Sedaj pa išče pojmov namesto dleta!«

»Bogovi naj podaré svojim ljubljencem v sanjah, kar je najvažnejše pri umetnostih; mi drugi si moramo pomagati z zdravimi udi, budnimi živci in možgani. — Dolgo sem premišljal, kaj je lepota. Kakor solnčni žarek mi zasijejo Periklejeve besede: ‚Ogledujé podobe Fidijsve, spoznavam, da so lepé zató, ker niso le mične, nego tudi povzdigljsve. Alkamenova Afrodita pa,‘ dejal je dalje, ‚razodeva mi, da je ženska podoba lepa v deviškem svojem razvijanju, baš predno se razvije do cela. Na vrhunci nas že motijo nekakšna čustva, kakor bi se bali za take lepote prepast, takó da je ne moremo prav uživati.‘ — Res je, v podobi Erosa sem namerjal poobraziti ljubezen. Vprašam Alkamena, kakó bi ga vpodobil. Reče mi: ‚Ljubezen je strastno notranje čustvo, čustva pa nimajo vidne podobe. Pač pa ima telesno podobo to, kar vzbuja čustva; torej vpodobi rajši kàj telesnega, kar je vredno ljubezni. Stóri takó, vzemi predmet, kateri se ti vidi mičen in povzdigljsiv, tedaj bode tudi lep.‘ — Pritegnil sem mu in dejal, da vpodobim rajši Karitinke. To so prave boginje nežnosti, dičnosti in lepote. Afrodita je sicer lepa, vendar ni samó boginja lepote, nego tudi ljubezni. Ali zopet se je nasmehnil Alkamen: ‚Zamišljenec govóri šaljsvo kakor po navadi.‘ Marno sem dejal: ‚Prihrani si posmeh za tisti čas, ko bodeš ogledoval na Akropoli moje boginje, posvečene Ateni partenski.‘«

»Vender se ti je dobro posrečilo to delo,« pohvalim Sokrata, »sicer bi Fidijs ne bil sam privêdel povabljenih ogledovalcev, med njimi celó Perikleja Olímpskega, pred tvoje Karitinke, ko so bile postavljene v novem svetišči na atenskem grádu. Res, tvoje tri device, vzajemno se objemajoče, bile so izborno delo!«

»Sam ne vém, kaj bi dejal,« reče Sokrat na takšno pohvalo. »Mêni ne zadošča svojski uspeh. ‚Zakaj tri device?‘ vpraševalo je ljudstvo. Da so bile podobe dovršene, ne bilo bi vpraševalo. Vzel sem si bil v misli Afrodito, Hero in Ateno, češ, da bi v njih podobah izobrazil teló, srce in dušo! Saj ti Afrodita ni drugega nego lepota telesa, Hera lepota srca, Atena pa lepota duhá. Nezadovoljen sem hotel razbiti svoje Karitinke, toda Fidijs je dejal: ‚Naj ostanejo v spomin tvoje daritve atenski boginji!‘ — Vrgel sem od sebe kládivo in dleto — bavi se z umetnostjo, kdor je nadarjen! — Sokrat gré in išče odslej spoznanja samega sebe in — svetá! Kamorkoli stopim kdáj med ljudstvo, povsod se mi ponudi prilika spoznavati svet in pravo vrednost človeškega delovanja. Kjerkoli zadene ljudstvo káj nepričakovanega ali celó huda nesreča, zdajci ti izgubi sled mirnega presojanja.«

»Ali se je tedaj, ko so te obsodili na smrt, prigodila kakšna nesreča, da jih je zaslepila?«

»Ne da bi se spominjal. Tudi nimam v čislih sebe in svoje usode; mene je vedno le skrb za občo blaginjo in za blaginjo zaslužnih móž. Zvedi torej. Toliko da je dal Periklej slovesno odpreti novi Partenon in razgrniti novo podobo Palade Atene, oboje zvršeno po Fidiji; toliko da so minile slavnosti na čast Atene, partenske in nekoliko pozneje veselice na čast Dijonizu — kár ti nastopi strašna kuga v poslednji nôči razkošnega radovanja in se loti zlasti ónih tolp, ki so ponôči plesale po ulicah brez konca in kraja. Mrličí so ležali po tleh kakor kobilice. Niti pokopavali jih niso več, nego jih prepuščali mestnim pogrebcem, da so jih sežigali. Takisto se niso menili za sveto staro šego, da bi jim vtikali v usta penez za plačo podzemeljskemu brodniku Karonu; nihče jim ni dajal kruha v roko, da bi ž njim pomirili ljutega Kerbera pred vrati v Tartar! To vse pa je bila voda na málin Dijopejtu, duhovniku starega svetišča Erehtejevega, ki je nosil v duši svoji strupeno sovraštvo do Fidijs in Perikleja. Sedaj mu je prišel pravi čas. Znal je, da je Fidijs že nekolikokrat zapodil iz svoje délavnice pijanega švepastega berača Menona. Ko se srečata na postopanju, ki je, kakor véš, vir sléharnemu zlù, spoznal je berač, navihan, kakor je bil, précej, kaj in kakó. Dobrikal se je duhovniku z

lažmi. Pripovedoval mu je, kakó umetnik šari z zlatom in slonovino, kakor bi bilo vse to njegovo blagó. Dejal sicer ni, da bi bil mojster kàj ukradel, vender mu je Dijopejt segel v roko, rekši: „Ako mi pomagaš, da se Fidija zatoži zaradi poneverjenja, hvaležen ti bodem.“ In zarotila sta se ne samó proti Fidiji nego takisto proti Perikleju. Menon skrivaj obrekuje na trgih in med občinstvom s tatvino, Dijopejt žuga v svetišči z jezo svete stare boginje atenskega mesta, katero je razžalil Periklej, ker se ni izkazovala spodobna čast nji nego novi boginji Fidijevi. Vso to bedo je provzročilo zaničevanje starih bogov! Celó Perzi se niso predrznili podreti starega svetišča; sedaj pa dopušča Periklej, da razpada sveto poslopje, dočim postavlja Fidija prédnje ponosne dvorane partenske in svojo nečimerno Palado Ateno! Ko se je slovesno otvoril novi Partenon in je ljudstvo ugledalo Ateno, tedaj je kàr zamaknjeno strmelo vánjo, nikar da bi se količkaj ozrlo na staro sveto leseno podobo Atenino, katero so praočetje posvetili boginji v dokaz, kakó čislajo zaščitnico deželne blaginje. Slabo razsvetljena po večni luči je stala v dvorani Erehtejevi. Zaslepljena množica se niti ni menila za sveto opravilo, ko je Dijopejt stari boginji daroval umetno stkano preprógo „peplos“. Na skrlatu je bil naslikan zmagoviti boj Palade Atene, boginje luči, s Pozejdom, váruhom temine, ki ji je pretil s trizobom.*

»Saj pa tudi ni čudo,« povzamem na to pripovedovanje, »da se je ljudstvo kàr zameknilo v Fidijeve podobe, ki še dandanes po dvetisoč letih slovó za najimenitnejše delo človeških rók.«

»Ne da bi se hvalil,« odgovorí mi Sokrat, »ali vsak Fidijevih kiparjev je storil, kar je mogel. Vsakdo izmed nas je dan za dnevom takisto veselo pristopal k svojemu delu, vsak je hotel prekositi tovariša. Bogove pa so nam tudi predstavljali leporasli ljudje vsakeršnega spola, zlasti med joniškimi sorodniki; te smo jemali za vzgled, sósebnó déklice; lepíh móž je bilo pa tudi v ožji domovini naši dovòlj. — Žál, da sedaj ni več vseh ónih podob in v óni družbi, kakor jih je mojstrova roka razpostavila ob stenah partenskih! Proti solnčnemu vzhodu je bila górenja marmornata stena odičena s podobo boginjinega rojstva iz glave Zena, prvaka grškim bogovom; na sredi šta stala Zen in Palada Atena, poleg njiju Prometej, ponosen, ker je takó dobro preklal Zenu glavo, da se je porodila misel bogá — boginja luči v podobi Palade Atene. Na desni in levi stráni teh treh podob, visokih čez navadno mero, hiteli sta Nika in Irida oznanjat prihajajočim bogovom, boginjam in velikanom novico veselega rojstva. V kotu na levi stráni je bil Helij, vzhajajoče solnce, z ognjenimi konji, na desni

boginja noči, potapljajoča se s svojim vozom v mórsko valovje. Na večerni stráni ob steni, obrnjeni proti solnčnemu zatonu, bil je vpo-dobljen boj Atene s Pozejdom zaradi varstvenega gospodarstva po atiški deželi. Preteči Pozejdon je ravno udaril po skali, takó da je pritekel iz nje sveti studenec, njemu nasproti pa je na Atenin ukaz prirasla iz tal sveta oljika. Ob boginji si videl nje slavnostni voz z značajem nje zmage. — Izvrstne podobe v Partenonu razlagajo Atencem njih zgodovine. Iz njih zvení v kamen vsekana pesem o zmagi luči in duhá proti nekdanji surovosti in temi.

Toliko da se je sósebnó slovesno, z nagovorom Periklejevim in z mnogimi hekatombami govédine, ki se je pečena delila med ljudstvo, otvorilo svetišče Palade Atene, prenesel se je vpričo Atencev tudi zlati zaklad iz Dela v blagajnico partensko. Tikoma zadi za zlátó in slonokoščno podobo Palade Atene je stala trdno sezidana shramba brez óken, v nji pa je brlela svetilka nad vdenarjenim in nad suhim zlatom atenskim. Poleg zaklada iz Dela je bilo ondu shranjenih še marsikaj dragocenih posod in umetnega orodja, vse to bogastvo pa so čuvali blagajniški ključarji atenskega ljudstva. Občinstvo atensko je imelo takrat v svojih rokah atensko ljudovlado, in Periklej ni bil drugega nego izvoljen deželni gospodar in vojskovodja. Kàj ponosni so bili v tisti dôbi Atenci na svojo mogočnost, dasi je niso vedno rabili, kakor bi jo morali. Večinoma so svoje vojskovodje obsodili in pregnali iz dežele. Najsi so imeli neznano srečo v vojskah in domá za Perikleja, takó da so ga celó nazivali Olimpiškega, vendar je že hipoma po navedenih slavnostih jela skovikati nánj sova v Erehtejonu. Dijopejt je od samega srda, da ga Periklej ni poklical iz Erehtejevega svetišča v Partenon, podpihoval že za slovesnostij in sosebnó tedaj, ko se je prepeljavalo zlató, atensko ljudstvo zoper Fidijs in njega zaščitnika Perikleja, češ, da ravná z zakladom, kakor sam hoče, in da je Fidijs dal več zlatá, nego ga je bilo treba za zlátó in slonokoščno Palado Ateno. Hujšega pa ni od zavisti, nezaupnosti in sum-njivosti; in kadar se tej trójici pridruži še dolgčas, tedaj se hitro kàj izcimi, kar občinstvo le prerado zmatra za resnico. — Postopači so mrmrali, da je Fidijs precěj zlatá obdržal záse; Menon je trosil grde laží, Dijopejt pa je nahujskal sikofanta Stefaniska, da je zatožil Fidijs, navedši navihanega berača Menona za pričo. Nató so slavnega kiparja pehnili v ječo. Predno pa je bil zaslišan, oznanilo je tožno vpitje erehtejevskih sov, da je umrl nedosežni umetnik Fidijs. Njega, ki je Grkom po svojih kipih pridobil toliko časti za vse čase, pogreznila je ljudska slepota v brezdnó, očitaje mu, da je kradel zlató. Bogovi

pa so ga poklicali k sebi v Olimp, obdarovali ga z večnim veseljem in ga oteli še večje nesreče.«

»Kar so mu ostali dolžni vrstniki,« odgovorim na Sokratovo pripovedovanje, »to vračamo njega spominu mi. Godilo se mu ni dosti drugače, nego se godí večinoma nadarjenim možem. Saj vémo, koliko so prebili, časih so jih celó obsojali na smrt.«

»Vender ne pozablaj,« zavrne me Sokrat, »da prihaja povračilo tudi od bogov. Glej, strašno so kaznovali lažnivega obrekovalca, berača Menona! Mestni pogrebci so ga našli pijanega na cesti med mrličí, katere je pobrala kuga. Bil je kakor mrtev. Z drugimi vred so ga vrgli na ogenj; jaz pa sem si dejal vpričo tega groznega prizora: Sedaj imaš plačilo! In vender, vender si za vselej prost sužnjega svojega življenja! Tudi druga misel me je prešinila: Morda pride čas, ko bodo slobodni vsi sužnji, ali pa dóba, ko bodo zaslužjeni vsi slobodniki!«

»Dà, dà, prav si prerokoval v modrosti svoji! Dandanes smo v Evropi res prosti po imeni, dejanski pa smo sužnji denarja in sužnji zlatá, ki je Fidijsko potegnilo v nesrečo.«

Nató odgovorí Sokrat: »Stvari samé po sebi niso ne dobre ne slabe, ne koristne ne kvarne. Korist in škoda, sreča in nesreča prihaja le od njih odnošajev s človeškimi dejanji, sósebnó pa od tega, kakó jih kdo obrača v prid ali škodo. Človeštvo je bilo povsod in vselej srečno ali nesrečno, kakor mu je bilo móči po vsoti vseh okolnostij. Karkoli je možno na zemlji, to se še zgodi, ako se še ni. Pravice človeštva, katere so dali bogovi ljudem na ta svet, ne zastarajo nikdar; njega močij ne uniči ni najhujši nasilnik, pač pa jih še poostri sléharno zatiranje.«

»Prav, da si se doteknil vprašanja o sreči in nesreči človeški! Kar se tega tiče, oglejva si še nekaj starih dogodeb in tudi novejših razméríj med národi, predno te spremim dalje do Marta. Takó nama bode vsaj dovólj gradiva za primerjanje tega svetá in ónega.«

»Le počijva nekoliko,« pritrđi Sokrat. »Saj bi si tudi jaz rad ogledal prejšnje in sedanje življenje. Zlasti bi rad videl, kaj se je vse izpremenilo, odkar sem odšel z Zemlje. V tem času sem mnogo izkusil po tujih svetovih, takó da lahko povém o njih kàj več in kàj bolj-šega nego o siromašni svoji Zemlji, katere nič kàj ne cenijo ondu med vesoljnimi svetovi.«

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

II. Nečista zverina.

 orej te spremim na obhodu sedanjega svetá«, rečem na besede Sokratove, »da se ti ne zgodi takó kakor tvojemu nekdanjemu tovarišu Epimenidu, ki je bil baje tudi s tabo vred jeden sedmih grških modrijanov. Saj si pač že slišal, kakó je dolgih štirideset let prespal v jami . . .«

»Slišal. Ko je zopet prišel na dan, umel ni ničesar o novem življenji, katero je povsod zavládalo po grških pokrajinah.«

»Takó je; bil je iz kratka sin minulega časa, kakor pravi Byron. Torej, da nadaljujeva: Tebi, ki si bil živ vzgled zmernosti in zatajevanja samega sebe, izvestno ni précej umevno, zakaj smo Evropci med Brahmani in Mohamedanci razvpiti, da smo — oprósti besedo — nečista zverina?«

»Ne da bi védel.«

»Videti je, kakor bi Indovci na vedenji in na živeži spoznavali Evropecu tiste pregrehe, katere mu kradejo mir in življenje, dasi sam tolikanj širokoustno povzdiguje omiko svojo! Indovci pravijo: Evropec jé vse in pije ogenj, takó da ima kàr neprijetno sapo od zgolj uživanja. Po takem kužnem vzduhu ga spoznavajo zmerneje živeči Indovci že od daleč in se ga ogibljejo, kolikor morejo. V Indiji sploh ne iščejo sreče v obilem uživanji in razuzdanem vedenji, nego iščejo je v brezstrastnem pokoji in neskajljenem veselji. Indovec se hvali, da plava po morji sladkih sanj in krepilnih dišav. Dih njegov iz brezstrastnih prsij je poln radosti, dokler ga ne nadleguje tujec, kateri nosi ogenj v ustih (smodko namreč), da se mu kàr kadí iz ust kakor iz dimnika. Dimnik pod nosom, duhan v nosu — to je Evropec! In česa išče po svetu; čemú vznemirja in pleni krajine vsega svetá? Novih jedij išče, katere ga šegetajo po grlu, opojnih pijač, katere mu vzbujajo možgane, in čim bolj ga omamljajo, tembolj jih ceni! Kjerkoli zvé za užitek, ki mu draži živce, précej si ga prisvoji, dasi mu pogublja teló in duhá.«

»Tudi mi stari Grki,« ustavi me Sokrat, »veselili smo se radi, saj so se z nami radovali celó prirodni bogovi naši. Vender pa se ne spominjam, da bi bili pri najbujnejših simpozijah uživali nad mero

ali kaj škodljivega. In ko bi bilo tudi zdravje trpelo, pomagal nam je véšči Hipokrat. Saj so bile pri nas že živali toliko umne — pa bi človek ne bil — da so védele ločiti kvarna zelišča od zdravih; védele so celó poiskati zdravih rastlin za pokvarjeno zdravje — pa bi jih zdravnik ne védel?»

»Res je,« odgovorim svojemu spremljevalcu, »da so si ljudstva, živeča v preprosti slobodi, prihranila še nekoliko prirodnega čustva. Malokdaj se zmotijo, kadar jim je voliti za jed bodisi sadja ali rastlin; večinoma se vedó samí varovati škodljivega užitka. — Severoamerikanski divjaki in tudi Antilovci spoznavajo še dandanes iz velike dalje svoje sovražnike zgolj po vonji. — Vsa takšna čistejša prirodna čustva je Evropecu pogubilo strastno življenje, podložno neprestanemu boju notranjih nagibov: kakó bi prekanil soseda, kakó bi si prisvojil večje imenje in kakó bi zadoščal mehkužnemu uživanju!«

»Pa ne govoriš morda o — živini?« povzame stari šaljivec Sokrat. »Podlaga telesni sreči je povsod le tisto in takovo življenje, kakeršno dopušča podnebje, kjer kdo živi. Najbolje izhaja óni, kdor si preveč ne beli glave s skrbmi, katere še ne zadevajo človeštva, nego počivajo skrite v prihodnjosti. Ali toliko da ga jamejo obhajati misli na nedosežne stvari, tare se mu duševni mir — človek peša in se zdí samemu sebi siromašnejši nego preprosta žival — teló mu boleha od bledosti prešérnih mislij, poželjivosti in strastij.«

»Védi, s čimdalje večjo poželjivostjo in nenasitnimi potrebami redí Evropec — meščan in obrtnik razven kmeta — v sebi óne kače, ki mu skrunijo čisto veselje in óni srčni in duševni mir, katerega mu je treba za srečno življenje na duši in na telesi. Evropsko ljudstvo, trgovsko in obrtno in kar ga živi po mestih, takisto gospóda na kmetih, čimdalje bolj ostavlja tiho prirodno življenje, katero nekdam ni imelo toliko nepotrebnih željâ. Nečimernost in nezadovoljnost takó zvaníh izobraženih stanov se večinoma poraja iz nóvo umišljenih potreb. Ti stanovi ne poznajo zadovoljivosti, poleg tega ne zaupajo v svoje moči, ker jih je sram dela! — Zgodovina nas učí, da v preprostem ljudstvu, daleč od večjih mest, ni toliko zlobe in takovega nasprotovanja kakor ondu, kjer po mestih preveč tišče drug na drugega. Poglej divje národe v Ameriki; o njih pravijo, da vlada lep mir v njih rodbinah, da živé zložnejše nego izobraženi stanovi po naših olišpanih in lepó razsvetljenih mestih! — Večina ljudij na zemlji v svojo srečo ne pozná bodečih kopriv naše nakopičene civilizacije in takisto ne bridkih ran, pridobljenih v bóji strastij. Nevarnosti, ki preté blizu skupaj bivajočim preprostim ljudem, družijo jih vzajemno. Čim

večje nesreče jih zadevajo, tem tesneje se sklepajo v brambo in tem močnejša je óna duševna vez, katero imenujemo prijateljstvo. Med preprostimi ljudmi je prijateljstvo tolikanj tesna vez, da bi dal prijatelj življenje za prijatelja; prijateljstvo ni óna senca prijaznosti med izobraženci, katera zdajci izgine, toliko da se prikaže nesreča nad glavo tovariševo!»

Komaj čaka Sokrat, da izgovorim, že reče: »V grški moji domovini se je, sósebnó v Homerjevih dneh, izkazovalo pravo prijateljstvo: čim huje je trla usoda prijatelja, tem zvesteje se ga je oklenil tovariš. Braniti prijatelja, to je bilo veselje, to je bil poňos junakom óne velikodušne dóbe!»

»Med denšnjimi izobraženimi ljudmi pa je kàj redkoma dobiti koga, ki bi dal celó življenje iz prijateljstva. Poljedelec pozná sosedo, obrtnik obrtnika, trgovec trgovca; takisto ima umetnik, učenjak, knežji hlapec sosedo, toda prijatelja ne, za katerega bi žrtvoval blaginjo svojo. Čim više se štejejo stanovi v omiki, tem slabše jih veže pravo prijateljstvo, tem menj zanesljiva je tudi njih beseda! Kje so časi, ko je veljala roka, katero si komu podal v obet, več nego dandanes pismo ali prisega!»

»Ako je takó«, reče Sokrat, »tedaj le malo tvojih vrstnikov pozná óno rajsko čustvo, katero je nas naudajalo s tiho duševno srečo. Morda ni več boginje sreče med vami na svetu. Zdelo se mi je na Martu, da je menda većinoma pobegnila tjà. — Meni se je moj demon oglašil v prsih in mi nasvetoval, kaj mi je storiti, kakó se mi je vèsti, da se bodem čutil srečnega. Prava sreča je čustvo svojega dobrega vedenja in delovanja. Imenje ne osrečuje, kjer ni v prsih zadovoljnosti s samim seboj. Nihče ne more veleovati drugemu, da bodi srečen; nikdo nima močí, da bi presadil srečna svoja čustva v prsi tujega človeka, dasi se takrat, ko se med dvema užgè prva ljubezen, marsikomu zdí, da se pretakajo rajska čustva iz prsij v prsi. — Da pa čutimo in uživamo srečo, treba je najprej zdravja. Kaj bi pomagalo beraču, ako mu daš toliko, kolikor poželi, če pa bi siromak zaradi bolnega želodca ne smel jesti? Še bolj bi ga peklo, da ima, pa ne more uživati! V zdravji torej ima sreča svoje korenine. Zen, ki je hotel osrečiti človeka, dal mu je pomočke, da bi si ohranil zdravje z vajo telesno in duševno, s trudom in delovanjem in v potu svojega obraza. To spoznújé, rekli smo Grki: Bogovi darujejo smrtnikom vse za njih dela. Bogovi, uživalci olimpiškega raja, pa niso nasvetovali tega iz zavisti, nego iz milosti in dobrote, ker telesna vaja z delovanjem šele rodí hrepenenje po sladkem

miru, ta pa daje človeku, zadovoljnemu z dovršenim delom, rajska čustva. Nihče naj ne misli, da prihaja sreča in čustvo sreče zgolj iz izobražanja ali da je treba za uživanje sreče posebnega izobražanja. Tudi te vere se čuvaj, da utegne umetnost ali učenost sama po sebi naudajati umetnika ali učenjaka s čustvom sreče. Utegne mu podpirati srečo, ako se izobraženec vé izogibati čustev prevzetnosti, trme, poželjivosti in zaničevanja bližnjih in daljnih sosedov in ako ga sploh ne begajo strasti. Vzgledi pa kažejo, da se baš umetnikov in učenjakov rada loti katera teh zopernostij, rajši celó nego preprostega človeka. Poleg tega ta nenavadna množina raznoterih znanostij le prerada zatemneva čisti pogled v prirodne krasote. Človeku, pribitemu na križ umetnosti, prerade usahnejo druge zmožnosti, prerada družbinska čustva. Čim bolj si kdo jednostranski izuri moč te ali óne vrste, tem rajši pešajo druge moči. Človeku, hrepenečemu po previsokih jednostranskih vrhovih, prečesto nedostaje jedinstvenega sočutja, kakeršno kalí v zdravem človeškem srci. — Najsi ogledujem človeka od te ali óne strani, pri tem ali ónem delovanji, uverjam se čim dalje bolj, da mu bogovi niso toliko namenili biti zaprtemu s svojimi učenostimi nego živeti prosto med stvarjenjem božjim. Večinoma se ljudstva na zemlji bavijo z delovanjem in domišljevanjem, dočim se ljubijo in sovražijo, upajo in bojé, smejejo in jokajo, veselé in žalujejo kakor otroci. Saj takšni ljudje res uživajo veselje otroških sanj nasproti toliki množici evropskih postopačev in bogatinov, katerim se sčasoma življenje takó pristudi, da iščejo smrti, ker jim ni za nobeden denar najti neznanega šegetanja omamljenih živcev. — Dasi se zdí domišljevanje preprostega ljudstva modrejšemu ali celó učenemu človeku zgolj 'kriva vera', vendar mu ni nihče upravičen kratiti notranje te pomoči njega sreče. Domišljija preprostega človeka je njegov raj; kdor je toliko drzen, da jo kratí, moral bi mu prej preskrbeti drugo podlago njegovega raja, zakaj v tem in v čemer posamičnik išče svoje sreče, v tem nahaja svoj raj. Ali ni bilo v resnici srečno in veselo grško ljudstvo mojih dnij? Bilo je, dà! Rekel bi, da ga je iz večine osrečevala živa domišljija, s katero so si ustvarili toliko boginj in bogov, da so od njih oživelí hribje in gozdi, travniki in logi, reke in studenci, zemlja in voda, zrak in nebó!« —

»Izpremembno je vse, dejal bi, modri Sokrat, in razjokal bi se, vidèč, kakó žalosten je bil konec veselim grškim bogovom! Nekoliko bi te še tolažile umetnosti: v pesništvu in v kiparstvu bi še našel stare svoje bogove; sicer še nekaj imen, raztresenih po raznih stranéh.

Sedanji svet tvojim bogovom in boginjam ne priznava več nekdanje časti. Razven Afrodite, kateri je še dandanes tudi izven grških mej ohranjena oblast v srčnih čustvih do lepega spola, vzeto je grškim bogovom vse gospodarstvo. Da te ne bode žalila takšna brezozirnost, povem ti rajši še nekaj o sedanjem ljudstvenem razmerji. Evropec zapaža pri tujih národih nekovo neunično veselje, katerega se pri svojem nemirnem delu domá niti zavedel ni. Zgolj iz tega veselja izhaja prijaznost, dobrotnost in postrežnost srečnih tujcev, ako nimajo katerega tvojih prednikov, ki jim je storil kàj zlá, v takó slabem spominu, da bi jih gnala vest do osvete ali obrambe. Po verjetnih poročilih je radostna ljudska prijaznost takó razširjena po svetu, da jo je smeti ceniti za obče svojstvo človeško. Zakaj bi si res srečno bitje ne želelo okolo sebe sreče in radosti? V tem vedenji se razodeva nekoliko ónega vesoljnega raja, katerega, žal, preveč nedostaje Evropcem! Divji človek, ki ljubi svoje otroke in ženó, brate, sestre in roditelje z mirnim srcem svojim, le-tá je navzlic tesnobi lovskega svojega življenja venderle ves vnet za varstvo svoje družine in domovine in Bogú ugaja menda bolj nego marsikatera senca izobraženega človeka, kateri po Evropi sebi na čast v jezikopravnih govorih trosi okrog sebe svojo takó zvano ljubezen do tega ali ónega sporta! Divjak v ubožni svoji koči spremlja Evropca in ga pogosti kakor brata — mehkužno srce lenega evropskega 'kozmpopolita' pa nima pravega prostora nikomur. Vêdi se Evropa še takó prešérno kot nosilka vsakateré omike in sreče, vender ostaja predaleč od svojega zmotra, delj morda nego marsikateri neomikanih tujcev in divjakov, katere hodijo Evropci plenit, kjer je le mogoče. Kakó bi se tuji národje ne rogali Evropcem, ker jim ponujajo svojo omiko, samí jim pa ne dajó boljšega vzgleda! Silna prevzetnost, strašna objestnost in brezkončna krivičnost, to je tista evropska trójica, katere se bojé tujci bolj nego divje zverine! Častno to menda vender ni za evropsko omiko, da zamorci po Afriki, kamor so za Angleži pritisnili Nemci, kažejo na Evropce: 'Glejte! To so beli hudíči!' In zakaj jemljó ti oblastniki tujim národom božji dar: njih slobodo, svet njih sreče in njih staro zemljo? Nikar naj se ne lažejo s sveto Kristusovo vero! Bog ni dal njim nikoli več pravice nego v srednjem veku razbojniškim nemškim vitezom. Zvijačno, sleparsko, krivično in siloma jih podjarmljajo ter držé v pèsti, nikar da bi se menili za pravo blaginjo. Njim je samó dó imenja ali do denarja! Kdo jim daje pravico, da zamenjujejo njih duševno in telesno blaginjo za evropski strup, za žganje, ki je že umorilo toliko tisoč in

tisoč Indijancev severne Amerike? Toda kaj žganje — to še ni najhujše zlo! Angleži vedó še temeljiteje izpodkopavati národne moči. Iz vedne skrbí, da bi se ljudstva ne otresla težkega jarma, in zgolj iz poželjivosti po zlatu in denarji strežejo vzhodnim národom s strupenim opijem. O njem še nisi slišal? Od starih časov že sadé v Indiji mak, čegar seme ima tudi pri nas znano moč, da jokajoče dete, kateremu so ga dali zvečiti, zaspí. — Nekaj dnij pozneje, ko izgubi mak lepobarvena peresca, v Indiji makove glavice nekoliko zarežejo, in iz rane priteče čist opij, katerega posušé in razpošljejo. V sebi ima opij okolo 7 do 18 odstotkov hudega strupa morfija, uživajo ga pa zató, ker provzroča nekovo prijetno omamo in sladke sanje. Kadé ga kakor pri nas tobak ali pa ga uživajo po malem. Kdor se ga navadi, ne more se ga zopet odvaditi. Kakor pa močna pijača končno uniči zdravje, takó in še dosti huje izpodkopava opij telesno in duševno zdravje, zlasti ker uničuje živce. Uživalec tega strupa shujša po obrazu, dobí dolg vrat, težko diha in se vlačí kakor megla. — Dasi je kitajska vlada prepovedala sejati opij in tržiti ž njim, vender ni mogla zaprečiti, da bi ga ne bili prodajali tihotapski trgovci angleški. Zató se je leta 1840. med Kitajci in Angleži vnela takó zvana opijska vojska. Izgubili so jo Kitajci, morali plačati petsto milijonov frankov odškodnine in celó odpreti več pomorskih mest tej pogubni angleški trgovini! Leta 1876. je prinesla Angležem trgovina z opijem okolo 220 milijonov frankov, malone šestino letnih dohodkov, kateri jim prihajajo iz Indije . . . Ali niso torej licemerci ti Angleži, ki prodajajo z jedno roko Sveto pismo, z drugo goli strup, vse za — večjo čast božjo in svoj nikdar nasitni želodec? Proti divjakom res niso drugega nego nečista zverina! Kar delajo po svetu v imeni krščanstva in svoje omike, to ni menj sramota človeštva nego trgovina s sužnji. In če vprašamo, kaj je óna sirena, ki jih sili do tolikanj krivičnega početja? Ali je veselje do trgovine, ali je želja, osvojiti si tuje dežele, da jih osrečijo? Ne! Angleži niso Platonci nego Plutonci, bogovi morjá! Ohraniti si plutonsko oblast vsega morjá, osvojiti si tuje bogastvo in v obilici živeti ob znoji vseh národov, to jih miče. Zató si hočejo siloma pridobivati kupe zlatá in denarja, to je kapitala. Stari rodoljubni bogovi grški so odpravljeni! Oblastniki so pregnali pravico, ki je pribežala med preproste kmete — kùp zlatá, denar in kapital to je malik, kateremu se po vsem svetu daruje čast človeštva!

»Kakó pa vender dopušča vaša omika,« izpregovori Sokrat z žalostnim glasom, »da se godí tolika krivica domá in v tujini in da

se tolikanj skruni čast vsega človeštva? Menda glas resnično omikanih ljudij dandanes še nima prave moči — pridejo pa še časi zmage, kakor sem se na svoje oči prepričal na sosednem svetu Martu. Tej zmagi sem porok, ali kdaj in odkod pride, kdo bi to védel? Ako pa ostaneva delj časa skupaj in ako te mika kaj pozvedeti o življenji na ónem planetu, pade ti mrena z očíj in gledal bodeš v prihodnjost ter užival v duhu veselje, kakó zmaga pravica in ljubezen. Vender sedaj še nisi dosti pripravljen za vse to. Véš, sedanost je jako tesna; daleč nazaj v temò starodavnosti seza minulost, in v večnost dalje hiti prihodnjost. Ona v tëmi, ta v svetlobi! Ako hočeš v duhu prestopiti meje prihodnjosti in prerokovati, kaj pride, moraš se prej obrniti nazaj in umeti to, kar se je pred teboj dogodilo na svetu.«

(Dalje prihodnjič.)

Zimsko pópje.

5.

Šúmi ti ob mēni,
Tôpli jug od mórja,
Ti zavijaj, séver,
S snežnega pogórja:

Za domovje iskre,
Luči v prsih jasne,
Nikdo mēni vaju,
Nikdo ne ugasne!

6.

Jedna zláta zora
Dneva porodica,
Jedna sáma nébu
Zvezda je danica.

In takó ljubezen
Záte, očevina,
Od ljubeznij svētnih
Vódi nas jedina.

7.

Če spomin kateri
Žaliti je možen,
Ta spomin je mēni:
Národ moj ni zložen!

Zložni bratje niso
V delu započetem,
Za svoj dom očetom
Delu vsekdar svetem.

8.

Dolgo že je tega:
Mrak je dan zagrnil,
Z néba zvezde svētli
Žarek se utrnil.

Oj, poznam te, zvezda,
V nôči otemnela,
Zložni domovini
Moji si gorela . . .

Slovén.

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

III. Strast v boji z omiko.

Pomembna beseda omika!« nadaljuje Sokrat. »Vzgoja, dober vzgled in pravi pouk, ta trójica je podlaga izobražanju. Nikdar pa ni mogoče, da bi potnik med tujimi národi hipoma prižgal luč omike; takisto ne more nobeden vladar, najsi je še toli moder, priklicati omike s svojimi ukazi in zakoni. — Izza mlada živèč med vzgojo, izobraža se človek ob lepih vzgledih, kateri se mu nudijo v dejanskem življenji, v povestih in pravljicah. Spoznanje te potrebe je usililo národom posebne stanove, katerim je naloga vzgajati, poučevati in izobražati mladino. Dasi je do cela nedostatna óna stopinja do izobražanja, kjer je vsa vzgoja prepuščena jednomu stánu, venderle se je prilegala človeštvu v njega otroških dnéh. V tistih deželah pa, kjer ni bilo nobenega poučevalnega in vzgajalnega stanú, zaostali so národje pri nekovem prvotnem, divjaškem življenji. Sevéda s tem še ni rečeno, da bi morali biti divji rodovi popolnoma nevedni, temveč tudi med njimi živé pojedinci, dókaj premeteni po prirodni nadarjenosti in po svoji izkušenosti. Ker je bilo divjim národom v boji s narodo in tujimi sovražniki treba zvedenih glavarjev, dajali so takim možem v róko vso moč in oblast. Sila jim je dajala za voditelje oprezne in srčne možé. — Sploh pa vidiš pri starih azijskih vladah posebne stanove, ki se bavijo s poukom in vzgojo. Najznanejši med temi so Mandarini, Lami i. dr. Le-tí so zasejali daleč okrog po Aziji seme človeške omike. Ustanovniki starih azijskih vlad so spoznali, v čem išči ljudstvo svoje omike. Po njih sodbi se opiraj omika delavnega ljudstva na spodobno vedenje, na koristna poljedelska znanja in obrtno izurjenost. Višji nauki o modrosti in veri po njih mislih preprostemu národu niso koristni. Kakor vzgojo so stare azijske države tudi zvezdarstvo, zdravništvo, pravništvo, božja opravila i. t. d. prepuščale posebnim stanovom. Odtod prihaja starodavna bramanska navada, da so poučevali národ s povestimi, basnimi ali alegoriškimi vzgledi. Dasi so se azijski učenjaki že davno pred Evropci bavili s solnčnimi in luninimi mraki, vender niso nikdar ónega prištevali neomikancem, ki ni védel, zakaj mrkne solnce ali luna. Celó to so opráščali omikancu, ako si je do-

mišljal o solnčnem mráku kaj napačnega, češ, da je zmaj požrl solnce. Odrekli mu niso izobraženosti, dokler je le obračal svoje moči v prid sebi in bližnjiku, dokler je bil zanesljiv steber ljudske blaginje.«

»V Evropi imajo učenjaki,« izpregovorim na te besede, »dejal bi, svoje posebno duševno kraljevstvo, ki se opira na delo minulih stoletij in zlasti na duševne proizvode Grkov in Rimljanov ali na takó zvana klasiška dela. Razločuje pa se evropski učeni stan od staroazijskih osobito v tem, da je v Evropi vsakdo upravičen pristopiti rečenemu kraljevstvu, ako je le toliko nadarjen, da si na višjih šolah prisvoji potrebna znanstva. V starih azijskih stanovih pa je sin stanovske pravice podedoval po očetu.«

»Vprašanju, je li bila uvedba bramanskega stanú in óna mandarinskega na Kitajskem ljudstvu koristna ali kvarna, odgovoriti je, da je bila iz početka koristna, s čimer pa še nečem reči, da bi utegnilo sedaj okamenelo deblo teh stanov obroditi še kaj dobrega sadú. Tajiti se ne dá, da so zlasti Bramani indovski národ privadili ponižnosti, prijaznosti, zadovoljivosti, gostoljubja, treznosti, čistosti in mnogim drugim krepostim, takó da se Indovcem studi Evropec, ki jim je strahovit vzgled nečistosti.«

»Res je,« odgovorim jaz, »da se Evropec hvali in ponaša s klasiško svojo omiko, dasi je dostikrat ne obrača baš v svojo čast. Podlaga sedanji evropski omiki so sicer najznamenitejše misli človeškega duhá in óno čisto domišljevanje, katerega ste se navzeli nekdanji modrijani, nekoliko opazujé stvarjenje, nekoliko premišljuje človeška dejanja! Mnogo ónih čistih mislij, ki jih še denašnji modrijani ne vedó najti v božjem stvarjenji, izvira iz navdušenega domišljevanja tvojega učenca Platona, kateri nam jih je ostavil v podobi svojih 'idej'. Notranji svet, opirajoč se na take in jednake modrostne nazore, imenujemo idealni svet. Idealnih mislij so polni klasiški proizvodi, katere so sedanji učenjaki podedovali po Grkih in Rimljanih. Iz takih idealnih virov izhaja še dandanes mnogo učenostnega delovanja. Kakor so starodavni in denašnji bogovi čuvali prirodna in človeška dejanja, prav takó čuvajo idealni nazori premišljuje in domišljuje delovanje sedanjih učenjakov. Pravi strokovnjaki ne vprašujejo po tem, koliko bode vrgel národu njih trud, nego resnice iščejo na sebi. Tisti, ki ne raziskujejo prirodznanskih stvaríj, ampak delajo na drugem duševnem polji, sicer po takšnih idealnih potih često izgrešé prirodni pot in treba jim je, ako ne prej, vsaj na konci, primerjati uspehe svojih del prirodnim zakonom in se prepričati, da ne grešé zoper božja dela. Priroda s svojimi bož-

jimi zakoni je in ostane vselej zanesljivejša nego proizvodi najostrejšega človeškega uma.«

»Torej bi dejal,« reče Sokrat, »da sléharo človeško napredovanje v splošnem stvarjenji nima tistega pomena, kakor si misli marsikdo, ki si béli glavo z idealnimi nazori?«

»Na obče koló takega napredovanja smo priklenjeni v Evropi. Čim bolj je kdo pripet k vretênu tega kolesa in čim daljša pota ima pred seboj, predno dospè do srede vretêna, tem hitreje in hitreje se mora vrteti z drugovi vred, ki se trudijo za tisti namen. Napredovanju ni konca ne kraja. Vsakdo izkuša prehiteti drugega, in odtod prihaja óni strastni boj, ki ljudem ne dá mirú! Čim lepši je napredek, čim lepši sad obeta udeležnikom, tem huje se boré za ta sad. Poželenje po njem priveže človeka na Iksijonovo koló, da mu pohaja sapa, pešajo žile in trepečejo živci! To je boj za življenje! Ali ga je treba takó razkačenega? Ali bi se ne dalo živeti mirneje po prirodnejših načinih, nikar po toli minljivih izpreminih napredovanja? Zakaj bi ne bilo mogoče mirno izvrševati posvetnega namena človeškega in živeti, kakor ugaja telesu in duhu, ne pa se vedno premetavati iz upanja v brezupnost in iz težka krotiti strasti, ki tarejo in napósled pogubé zdravje in veselje do življenja? — Razven kmeta visoko na hribih je vse pripeto na to dreveče koló, dasi tudi kmeta zadevajo državne potrebe z davki, takó da niti on ne more biti popolnoma vesel zavetja svojega. — Po Evropi zajema to koló napredovanja na vse kraje v enakomerno spoznavanje. Kar se iz prirodoslovnih znanostij in napredkov pretaka v poljedelsko in obrtno delovanje, to je posnetek brezozirnega duševnega spoznavanja prirodnih zakonov. Kar najde strokovnjak v božjem stvarstvu rednega, lepega in vzpodbudnega, to si dela svoja pota med občinstvo kakor studenec, izvirajoč iz zemlje. Sósebnó hitro se odtekajo med ljúdi óni viri, v katerih je kàj več ugodnega človeškim potrebam. Nič ne dela hitreje razorov za odtekanje takih napredkov nego želja po dobičku. To željo kàj mogočno podpirajo vsakovrstna občila, zlasti telegrafi, železnice in parobrodi. Dasi občinstvo marsičesa še ne umeje, kadar se uvêde nov izum, vender priganjajo vsakateré nove naprave ljúdi k pravim mislim in podpirajo duševno omiko. — Zgodovina učí, kakó se je človeštvo v tisoč in tisoč letih trudilo spoznavati stanovitost prirodnih zakonov v nje neprestanih izpremenih. Takó si je človek osvojil svet s svojo srčnostjo ali inteligencijo. Ne samó na širih planjavah in na brezkončnem morji nego tudi po gozdih in hribih, na lovu, pri paši in pri setvi, povsod je človeštvo prejemale posebnih čustev,

ónega nedoločenega domišljevanja o prirodnem bistvu, iz katerega so sčasoma izvirali prirodni bogovi in daleč za njimi človeška znanja o prirodnih stvaréh. V takšnih bodrilih tičí namreč nekova tajna moč, ki razveseljuje in krepčá trudnega duhá. Vzpodbudnost takih vplivov izhaja iz nezavedenih čustev višjega prirodnega redú, iz nasprotja svetovne brezkončnosti in svoje omejenosti. — Vi Grki ste tudi, navzeti enakih vplivov, nevedoma hrepeneli po čistem zraku in si mislili v eterji več, nego smo mi našli v njem. Res pa je čisti zrak silno imenitna vez med človekom in človekom, nosilec je in posredovalec glasú in zvoka, torej takisto nosilec našega govora in tudi posredovalec idej in združevanja vseh národov. Da je zemlja brez ozračja, kar trdi večina zvezdoznancev o luni, ne slišali bi se drug drugega in zató bi se tudi ne mogli sporazumljati o izkušnjah in izumih, iz kratka: vse napredovanje bi bilo nemogoče.«

»Čim večje je napredovanje«, povzame Sokrat, »čim večja je omika, tem več je potreb, skrbij, tem bolj trpí notranji mir v prsih. Kje je torej meja med ónim nekoliko divjaškim životárjenjem, kjer lovski in pastirski národje ne zahtevajo drugega, nego kar rodi priroda, in med tisto omiko, ki prinaša tolikanj umetnega sadú, ž njim pa tudi tisoč in tisoč potreb, katerih ne pozná človeštvo na prvotni stopinji in katerih iz večine ni móči doseči?«

»Ali bi morda tega vprašanja ne pojasnilo najlože razmerje med divjaki — pastirskimi in lovskimi národi — in med izobraženimi Evropci? Poglejva, ali se dadó iz tega razmerja spoznati prave meje omike ali nel! Čuj, kakó se vedó Evropci, kadar pridejo med neomikane národe! Ko je Kolumb odkril Ameriko, bili so ondotni prebivalci še toli preprosti, da niti niso poznali jezdecev na konjih, nego si mislili (ako ne laže povest), da so španski konjiki bogovi, zrasli iz konja in človeka. Ti bogovi, omikani kristjani, pa niso spoštovali niti vere niti življenja ondotnih neomikancev, kaj li njih imenja! Oplenili so jih, kolikor so jih dobili v pest, in pobili vse, ki so branili sorodnike in imenje! Kakó se vedó sedanji omikani Evropci proti divjakom, to vémo predobro iz vzgledov angleških. Po trgovini prihajajo začetkoma Evropci med divjake, potem pa ne odidejo s tuje zemlje, dokler je ne oplenijo, kolikor je le mogoče. S puško in svinčenko, s topovi in z žveplom, s sabljo in mečem padajo na tuje siromake! In če izteče trgovina mirno, kaj jim dajó za njih blagó? Malovreden drobiž, kateri ni domá niti za otroke! Za bisefe jim dajó svetlo žico, za slonovino steklene posode, prazne, ali kar je še huje, polne evropskega strupa: žganja ali spirita! Dajó jim preležane barvane cunje

ali največ kaj smodnika in malovrednega orožja. Toda niti to ni dovolj omikanim evropskim trgovcem — predrzno sezajo v ljudsko imenje, potezajo z blagom náse posestva, dežele, slobodo. Sramota! In kakó zagovarjajo svoje ravnanje? „Omikanci moramo oteti neomikane rodove njih bednega stanja, oteti jih arabskih trgovcev, ki jih prodajajo v sužnost.“ To so prazni izgovori. Poglej v Afriko! Kaj vprašajo Angleži, kaj Nemci i. dr., kdo je bil nekda ondu gospodar? Zgrozil si se, ko sem ti povedal, kakó so pred štiristo leti Evropci divjali po Ameriki, toda —

Užaljen me ustavi Sokrat: »Mislil sem, da se dandanes vender že ne more goditi taka krivica tujim národom. Slabo priporočilo evropske omike! Zgolj na silo se opira, ne spoštuje nobenih pravic! Ali ste takó zabredli, da vam bode treba pri divjakih iskati pravice in ljubezni do bližnjika? — Ako te prav umejem, napadajo omikani Evropci tuje dežele prav takisto upravičeno, kakor napadajo volkovi čede ovác. Ali v takih napadih na slabo oborožene prebivalce tujih bogatih deželâ se razodeva strâh ovita pogoltnost, kakeršne ni hujše niti pri lačnih volkovih! Čudim se res, da se vaši oblastniki, naj se že imenujejo kakorkoli, ne ujedó zgolj iz takó zvane evropske omike!«

»Saj bi se, ko bi jim ne stalo toliko in toliko tisoč vojakov in topov za hrbtom! Kdor jih ima več, ta določuje, kje je pravica, ta razdeljuje, kar ni njegovega, takisto krivično kakor nekda v srednjem veku razbojniški vitezi. Glej, to je dandanes toliko veljavna omika, predstavljena v državni katekizem! . . . Vender, nikar ne sodiva prekrivično! V ravnokar omenjenih stvaréh se razgledujemo ne na omiki národov, ne na omiki učenjakov, nego na omiki držav. Učenjakov je premalo in večinoma so zamaknjeni v najvišje stroke izobražanja; semtertja sevêda tudi povzdignejo svoj glas proti neomikanemu divjaštvu in terjajo mirnega poravnanja s pravnimi sodišči, to pa ponajveč za poravnavanje razporov med omikanimi in jednakopravnimi strankami. Toda kadar se Anglež ali Nemec bje z zamórci, tedaj zagovarja Evropec Evropca, češ, da so taki bóji potrebni za izobrazbo divjih národov. Jezé se pač Nemci na Angleže, toda ne zaradi njih krivičnega ravnanja v Afriki, nego zató, ker si prisvajajo najbogatejše dežele, njim pa prepuščajo siromašne pokrajine. — Nekaj móž je, ki bi radi pomagli pravici in omiki, žal, da jih je premalo! Kaj jim pomaga snovati društva, v katerih se z živo besedo boré za človeške pravice vsakega človeka, najsi živi med omikanci ali med divjaki?

Dandanes se še premalo upošteva njih glas, zato občečloveške pravice še niso uveljavljene takó, da bi jih bilo deležno vse človeštvo.«

»Iz tvojih besed sodim, da nosi evropska omika na ustnih vse dobro, dejanski pa proizvaja ubogo malo teh dobrot. Pri nas bi bili rekli, da ima taka omika trn v pēti, katerega je treba izdreti, sicer napósled pogubi vse národe, katerih se tiče. Morda izhaja ta nevarni nedostatek vaše omike iz pogreška v vzgoji, ako ne tičí v družabni ali celó v državni osnovi. Zdí se mi, da seza jako globoko, saj praviš, da so za odkritja novega svetá vladale jednake strasti in krivičnosti. Iz tega bi bilo spoznati, da se je sedanja omika navzela svojih slabostij iz prejšnjih časov. Morda tičí korenina teh silnih zmot in slabostij v podedovanih človeških strastéh, morda je nekakšen ata vizem ali podedovan greh. Ako bi dobra vzgoja vadila mladino zmernosti, zadovoljivosti, ako bi jo učila, kakó je zatajevati poželjivost, ako bi jo zajedno učila pravice in ljubezni do bližnjika, utrdila bi se mladina v krepostih, ki bi atavizma ne pustile na dan. Drugače pa je, ako ta atavizem ne izvira samó iz podedovanih strastij, nego tudi iz kakove družabne ali celó državne osnove, ali celó iz vsega tega skupaj. V zadnjem slučaju bi dejal sloveči zdravnik Hipokrat: „Iz korenin boleha vse deblo; odrezati bode treba zlò korenino; ko se rana zaceli, rodilo bode drevó zopet zdrav sad.“

»Toli globokih korenin ne moreva spoznati samá, nikar še jih odpraviti, treba bi bilo poklicati skupščino modrih móž na posvetovanje.«

»To bi bil tisti krivi pot, po katerem se ne doseže nič prida, ako ni glave, ki bi prinesla v zbor pravi svēt in ga tudi védela izvršiti. Samá morava torej prej zaslediti korenine ónih slabostij in do cela preudariti, kakó bi se odpravile. Mēni,« takó nadaljuje Sokrat, »stara zgodovina ni neznana, tebi sedanjost ne; zato lahko ogledujeva drevó človeštva od vseh stranij. Sram naju bodi, ako mirno in resno raziskujé ne dobiva pravih pomočkov hitreje nego kje v zboru, kjer bi naju motile osebne posebnosti in kjer bi utegnil marsikdo nalašč iz svojih vzrokov zakrivati te korenine. Z lepimi govori in slovesnimi obedi se ne ozdravlja drevó človeštva! — Ako bi to vprašanje mēni, staremu radovednemu modrijanu, ne bilo takó mično, rekel bi, pustiva ozdravitev bodočemu prirodnemu razvoju, takó pa nadaljujva svoj pogovor. Človeško napredovanje vodi ljudstva po krivih potih dolgo semtertja kakor po temnih jamah ali po labirintih. Človeštvo poskuša vse, kar dopušča njega razmerje s prirodo in ljudmi tér gazi iz púste v pústo. Zmote provzročujejo trpljenje, in to modrí človeka. Zmot se iznebí, kadar se uveri, da na dosedanjem poti ni sreče. Izvoli si novo osnovo

svojega življenja, sedaj polagoma in mirno, sedaj hipoma in po sili ter vrže od sebe vse oklepe, s katerimi je bil priklenjen na nemilo usodo, na nesrečo. Nikdar pa se ni bati, da bi samopridnost ali samopravnost te ali óne stranke zatrla vse pravice človeštva. — Minljivo je vse, kar pozná zgodovina! Človek hodi po ostankih razsutih mest, razdrtih držav in po práhu svojih pradedov. Bolj v bajkah nego v zgodovini živé kakor sence spomini mogočnih starodavnih držav egiptovskega, babilonskega, asirskega in perziškega národa. Kakó li je bilo nekdanj mogočno in veselo delovanje národov med Črnim in Kaspiškim morjem, sósebnó po ravninah med Evfratom in Tigrido! Čim bolj pa so bogatele ondu zasnovane države, tem bolj je vabilo njih bogastvo bližnje divjeje národe na plen. Kolikokrat so opleni Babilon! Mesta Sidon, Tir, Jeruzalem, Ekbatana, Ninive in Babel niso ućakala boljše usode, takisto ne Teba v Egiptu. Podobnejši blazniku nego marljivemu vojvodi se je navalil Cirov sin Kambiz na Egipet, od koder ga je roka božja izgnala z neizrečno lakoto. V puščavo je izpremenil bogate pokrajine, razdejal veličastne spomenike starodavnih umetnostij in krasna svetišća tebenska. Kdo nam povrne razsuta dela egiptovska? Srce te mora boleti, ko ogleduješ tolikanj unićenih lepót! Ozri se kamorkoli: povsod neprestano plojenje in poginjanje! Kraljevstvo za kraljevstvom se dviga iz zgodovinskega mórja; toda toliko da se začne veseliti življenja, pogoltnejo ga z národi vred valoví večnih izprememb. Koliko češćenje se poroća o velikanskih spomeníkíh, ktere sta postavila Bel in Semiramida — vse je minilo, strta je vsa trinoška čast in mogočnost graditeljev Babela in Niniv! Ljudstva izginjajo, da jim komaj ostane ime. Jedino v národnih šegah in navadah ali pa v poljedelskem in hišnem gospodarstvu živí časíh njih spomin, le malokdaj tudi v znanstvu.«

»Cvetica razcvetè in zvene! Modrijan ne izgubiš niti duševnega mirú niti zaupanja v modrost božjo, vidèč, da so pomrli in strohneli pradedje, očaki, pismouki in preroki . . . Svetišća so podrta, preročišč ni več, niti avgurov! Kdo bi tudi želel večno kàj ohraniti v prvotni obliki; gotovo je modreje, da nič ne traja večno, sicer bi moralo okameneti. Ali bi se razgledovalo sedanje človeštvo, ko bi vstal od smrti kralj Salomon in bi vpríčo nas daroval na jeden praznik svojih dvaindvajsettisoć volóv in stoindvajsettisoć ovác! S takšno daritvijo bi najveć ustregel nikdar sitim gledalcem bikovskih bojev, toda pametnejši, izobraženejši ljudje bi se mu smijali. Kaj, ko bi za Salomonom prihruli stari Egipćani in darovali v svetiščih svojemu biku apisu, sveti maćki in svetemu kozlu? — Kjerkoli se je preko let

svojega razvoja ohranilo vladarstvo nekakšne kitajske osnove, bodisi v Aziji, bodisi v Evropi, kdo bi mu ne želel večnega mirú! Koliko je še med nami takih tožnih ostankov, suhih vej starega strohnelega debla! Kakor hodimo mi po razvalinah svojih praočetrov, takisto bodo hodili naši potomci po razvalinah denašnje družabne osnove. Orjaško koló izpreminjanja in napredovanja tira vse s seboj na okolo! Čimbolj se ta ali óni stan upira pravim potrebam duševnega in telesnega razvoja, tem hitreje ga bode konec! Nihče, bodisi mogočen kakorkoli, ne more se iznebiti večnega zakona prirode; vse je podložno usodi poroda, kratkega bivanja in telesne smrti. Odstopajoči národje podajajo preko svojega groba potomcem omiko v ostalih izkušnjah, poukih in napredkih, v podedovanih znanstvih in umetnostih, v svojih pozvedbah in mislih o božjem stvarstvu, o duševnem in telesnem življenji.◀

»Zanašáš se na modrost minulih časov,« odgovorí Sokrat, »toda ne pozabljaj: najsi dobí kmet še toli dober svét, če ga ne obdeluje v potu svojega obraza, niti črna prst mu ne obrodi sadú! — Toliko da se nekoliko spametuje človek in národ njegov, že léže pod zémlijo. Potomec začne zopet otroško svoje življenje. Kdo vé, ali bode cenil, kar so mu ostavili dobrega praočetje, ali ne bode celó uničil sadú njih truda in znoja ter ostavil svojemu nasledniku morda večje siromaštvo, nego ga je podedoval sam. Če je zakopal zaklad božji v nerodovito prst, morajo se otroci samí truditi z vsakim pričetkom, pomagati si samí, nekaj z nadarjenostjo, večinoma pa s poročili, podedovanimi po vesoljnem národu in njega občem napredovanji. Takó ti zemlja rodi sad od dné do dné; takó si podajajo roké národje, države in njih uredbe. Solnce gré dan na dan zopet počivat pod mórje ter vstaja z jutranjo zarjo, da se lahko čému veseli človeško srce. Dolgo trpi časih človeštvo po svoji krivdi, napósled pa venderle prekorači vse zapreke. Treba je bilo čakati tolikanj zmot in napak, prebiti marsikaj bridkih izkušenj in skelečih kaznij božjih, da je človek izpregledal in spoznal, kakó blaginja ne izvira iz samopravnosti in zatiranja bližnjikov nego iz zakona enakopravnosti in resnične ljubezni do vsega človeštva!◀

(Dalje prihodnjíč.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vsenčilišči v Gradci.

(Dalje)

IV. Omikani zmaji.

Nrav takó sklepaš«, odgovorim na poslednje besede Sokratove, »kakor bi poznal sedanje nadloge in upal, da se jih rešimo. Res, iz svoje krivice trpi denašnje človeštvo! Povsod v občem delovanji zgolj nasprotja, povsod zatiranje, nikjer enakopravnosti niti resnične ljubezni do bližnjika! Največ krivice pač trpi óni oddelek ljudstva, ki naj se najverneje drži marljivega delovanja. Dasi prava moč in blaginja sléharne države izvira iz krepkega delavnega stanú, bodisi poljedelskega, obrtnega ali trgovskega, vender ne dohajajo najuspešnejša dela teh stanov toliko v prid in blaginjo posamičnim delavcem, kolikor bi smeli upati in zahtevati za svoj trud in potrebe svoje. Zaslužek teh in drugih delavnih rók se razteka po ónih vodotokih, ki gonijo máline bogatincev. Časih ni bilo takó. Ko sta bila trgovina in obrt še v rokah menj ímovitih podjetnikov, ki so si delili brezštevilna podjetja, vsák z majhnim denarjem, takrat so posamični delavci še uživali nekaj pravic in odpiralo se jim je več potov, po katerih so dohajali do zaslužka ali do samostalnosti. Skoro po dovršenih učnih letih so utegnili zameniti svoj službeni posel z gospodarstvom; zadoščalo jim je iz večine káj malega, bodisi da so káj podedovali ali si posebe zaslužili. Saj tedanja podjetja še niso zahtevala tolikanj denarja. V tistih dneh torej še ni bilo toliko mejâ med delavcem in gospodarjem. Ali kar jih je moralo biti, nikoli niso zavirale podjetij nî tukaj nî tam. Delavcem se ni bilo treba družiti proti gospodarjem, češ, da bi jim nagajali ali siloma zahtevali večje mezde. Semtertjâ je sevéda ta ali óni delavec térjal boljše plače, ali če sta se sporazumela z gospodarjem, bilo je vse poravnano, ako se pa nista, ostavil je služabnik svoje delo ali pa celó ušel, kakor se mu je izteklo. To razmerje se je izpremenilo, ko je prestalo gospodarstvo na majhen denar in se umeknilo podjetjem, oprtim na kapital. Delavec posamičnik je izgubil svojo vrednost, zakaj podjetnikom je zgolj do tega, da se delo hitro dovrši, rabijo pa delavske moči kakor stroje.«

«Ali to je káj neljubeznivo ravnanje,« reče Sokrat. »Ko sem jaz v svoji mladosti pri Fidiji obsekával marmor za mojstrove kipe,

nikdar nismo slišali kaj takega. Kaj, ali sedaj prava vednost ali umetnost ni več toliko vredna, da bi gospodar spoštoval svojega delavca? Kaj pa bode z ljubeznijo do delovanja, brez katere se ne more nobeden umetnik toliko zatopiti v svoje delo, da bi ga dovršil na čast svoje umetnosti? Ali ni sedaj nikomur več do časti svojega znanja in podjetnosti svoje?»

»Žal, večinoma ne iščejo časti pri delu, zakaj strastno se trudijo, kakó bi čim prej spečali izdelek za denar. Vse gré le na denar! — Da se kapital kopiči v posamičnih rokah, to se po pravici zmatra za nesrečo delavnega ljudstva. Na Angleškem in v Severni Ameriki je posamičniku, ako nima milijonov, že sedaj iz težka ustanoviti in na svojo roko vršiti večji obrt. Kar je še ostalo prejšnjih manjših obrtnih podjetij, životarijo daleč od tokov, po katerih se proizvodi vélikega obrta prevažajo, zamenjujejo in prodajajo. Karkoli služi vesoljnim potrebam, to si izkorišča kapital. Denar prekupuje blagó po rudniških jamah in po občih tržiščih; kapitalisti si podajajo roké in se dogovarjajo o ceni, po kateri bi potegnili náse vse blagó. S takšnimi kleščami vleče kapital náse tudi še tiste oskromne ostanke ljudskega imenja, kolikor si ga je prihranil plašni domači in tuji obrt. Kapital nima srca za ničesar drugega nego zopet le za denar; nima ne ljubezni do národa, ne do domovine, ne do države in vlade! In glej, širokoustno se ti baha, da ljubi ves svet, da je kozmopolit! Da, ljubi ga, ako bi ga mogel vdenariti! Takó jemljó Angleži tuje dežele z národi vred, takó tudi Nemci v Afriki. Angleži se košatijo, da otimajo zamórcce njih stare sužnosti in da širijo omiko med divjaki in pagani; dejanski pa jim jemljó vse, deželno in národno slobodo. Domá zaslužnjujejo svoje rokodelce in se srdito pulijo z Irci zaradi lordskega vélikega posestva. Kaj kaže to? Licemerstvo v tujih deželah, licemerstvo domá, in vse zaradi zavédnega malika, zaradi denarja!»

»Sedaj šele véš,« ustavi me Sokrat, »zakaj Hermes ni samó bog trgovcev nego tudi bog tatov! Ali je denar res tolik slepar, da celó toli hvaljeno evropsko omiko onečašča z nečloveškim vedenjem? To so strasti, kakeršnih ni hujših med divjaki! Če rodí vaša civilizacija takšen sad, ne bode vam dovólj pošoditi starogrškega Dijogena, ki bi podnevi iskal plemenitega srca — k divjakom bode te morali iti iskat prave človečnosti in preprostega človekoljubja.»

»Skoro res ne bode drugače, toda hiteti bode treba: med divjaki že prodajajo žganje in hudiča ter skrunijo njih prirodno preprostost in čistoto! Kdo bi poznal večje licemerstvo in brezvestnejšo samogoltnost! Anglija sama ima že več duš v svoji oblasti, nego jih živí

po vsi Evropi in po severnoameriških državah. Razven ónih, kar jih biva na manjših otokih, šteje tristo in petdeset milijonov podložnikov, torej malone četrtno vseh zemljanov. Angleži ravna jo blizu takó kakor nekdanji razbojniški vitezi, vender jih to izvestno še mine. Najprej se otresejo angleškega gospodstva prebivalci Severne Amerike v Kanadi, za njimi se oprosti dvesto milijonov Indijcev, kadar jim pride namreč na pomoč ruska država.«

»Kdor sliši o taki mogočnosti angleški,« reče Sokrat, »mislil bi, da mora biti Anglija presrečna dežela in da kraljuje v nji zlata dóba, vesoljna blaginja, katere zaman iščejo in želé drugjé.«

»Pričakovati bi bilo res vesoljne ljudske sreče ondu, kamor se iztekajo studenci in zakladi vsega svetá. Žal, da ni takó! Angleži se mi zdé prav kakor stari Rimljani, predno se je razrušila njih mogočnost. V Rimu ni bilo nikoli večjega razločka in nasprotja med sužnjimi rokodelci in med plemiči, nikdar večje bede med delavnim ljudstvom nego takrat, ko so dohajala največja bogastva podjarmljenih tujih národov. — Poslušaj Angleža Baxterja: Leta 1865. so znašali dohodki ónih 23 milijonov rokodelcev, ki živé v Vélíki Britaniji, blizu 300 milijonov angleškega denarja, dohodki ónih 7 milijonov imovitejših ljudij in bogatinov pa 500 milijonov. Ko bi razdelili te dohodke po jednaki meri med posamičnike, óne med delavce, te med bogatince, pokazalo bi se, da pride na vsakega imovitega prebivalca malone šestkrat več nego na siromaka, dasi bogataši ne dobivajo teh dohodkov za svoj trud nego kot dobiček nakopičenega svojega denarja in imenja. Kdo pa jim pomaga do tolikega dobička, če ne rokodelci! Delavni stan se mora ubijati in stradati, dočim bogatini ne vedó, kakó bi zapravljali svoj denar, čegar pridobitev jih ne stane najmanjšega truda. Po notranjeevropskih deželah k sreči vender ni takó huđega beraškega razmerja, dasi je dovòlj bede po kmetih, med obrtnimi in med mestnimi delavci. Toda povsod hira kmetijski in sploh delavni stan, ker mu jemljó bogatinci in davki najlepše dohodke. To hiranje je takó grozno, da bi morala biti največja skrb vlade in poslanskih zborov, kakó bi se zmanjšali davki in kakó odprle resne podpore, ki bi obvarovale občinstvo obubožanja, sósebnó pa obrtni in poljedelski stan beraške palice! Vender, ali se znižujejo davki? Nikakor, še množé se z dovolitvijo národnih poslancev! Nenasitnemu zmaju vesoljne vojaščine, splošnega oboroževanja od pête do glave gré vse v gorečo žrelo! Kakor kaplje vode v razbeljeni pêči izginjajo v njem trdo prisluženi ljudski dohodki.«

»In kaj čaka národov, kaj oblastev,« pristavi Sokrat vprašaje, »ki pripuščajo prepad prvih plodnih močij ter delavnih rók ne varujejo bede in opešanja? Kdor išče odgovora, naj ne pozabi basni o žabi, ki se je napeňjala, dokler ni počila! Kaj potem? Nova osnova. Kakšna? Kakeršne je ljudstvo vredno! — Čim večja je pomôrska žival, tem več mladičev požrè. Toda tega venderle ne umejem, odkod izvira to, da so se manjši obrtniki in kmetovalci sčasoma dali požreti večjim?«

»Izpreminom se ne more ogniti nì obrtnik nì kmet. Mali obrtniki in kmetje s slabimi svojimi posli in nedostatnim znanjem so otroci oskromnega delovanja svojih mladih dnij. Iz večine bivajoče daleč od napredovanja in izumov zadnjih let, zasačilo jih je — nepripravljene pri njih mirnem poslu — tuje delovanje, oprto na nove izume. Pomagali bi si še bili, da so zapazili nevarnost, toda ubožni, kakeršni so bili, niso mogli ukreniti ničesar brez potrebnih denarnih troškov. Ko je napočila dóba parnih strojev, dóba železnic in telegrafov, ostrmeli so starejši obrtniki in ubožnejši kmetje. Niti umeti niso mogli, da bi bilo tem potrebneje podajati roke továřišem in sodelavcem, čim urnejše je novo delovanje. Da bi se vrnili k prejšnji počasni vožnji s konji in kočijami in težkimi ‚parizarji‘, nikar pa uporabljali železnice, to pač ni bilo mogoče. Saj dandanes celó Japanci gradé železnice in uporabljajo parne stroje, dasi se je to ljudstvo, veja zastarelega kitajskega debla, dolgo časa kaj trdovratno branilo sléharne evropske kulture. Danes, ko vpliva novo delovanje tolikanj silno celó na tuje kraje, da se Japanci budé iz tisočletnega spanja, v takih dneh se po Evropi ni móči brez pogube izogibati jednakomernemu seznanjanju s prirodoznanskimi napredki. Saj se baš dandenašnji bogastvo in blaginja posamičnih národov bolj negoli kdàj opira na skrbno upravljanje prirodnih sil in prirodnih pridelkov. Površen pogled sedanje ekonomije po Evropi nam že odprè očí, da nejednakovredno uspevanje ali celó trajno zaostajanje zgolj slabí ljudsko blaginjo in napósled celó uničí národno bogastvo. O usodi državnega in ljudskega delovanja se lahko reče to, kar pravi Goethe o prirodi: ‚Gibanju in porajanju ni nobenega postanka v prirodi — priroda pretí s prekletstvom vsemu, kar zaostaja!‘ Proti tej protivni zlobi ni boljšega varstva nego resno oživljanje prirodoznanskih, kemiških in fizikalnih nauk. Človek si ne vé na pomoč poklicati prirode, ne prisiliti prirodnih sil, da bi se uklenile v njega jarem in opravljale njega dela, ako si ne prisvoji vsakeršnega znanja o prirodnih prikazih in zákonih. Prave zmožnosti ni iskati drugjé nego v národnem pouku, v razbornosti sploh in v pravem upravljanji prirodoznanskih napredkov. Národna blaginja

rase z napredki in prepada s pogrěški. Pouki o prirodoznanstvu so oddelki národnega bogastva, časih pa so celó odškodovanje posestva, katerega preoskromna priroda ni podarila národom v njih domovini. Tistim národom, ki zaostajajo v uporabljani velikih izumov, v skrbnem izbiranju in obdelovanji prirodnih stvaríj, tistim, med katerimi takisto bogatinci kakor siromaki ne spoštujejo takega delovanja, tistim národom, pravim, ni smeti pričakovati drugega nego prepast svoje blaginje. Zanimarjanje prirodoznanskih napredkov provzročuje tem bolj prepad národne blaginje, čim srečneje si sosedna ljudstva izkoriščajo znanstvene, obrtne, poljedelske in umetniške pridobitve. — Ni lahka naloga ne, katero so si postavili Evropci samí z delovanjem, oprtim na prirodne moči! Vse drugače je v vzhodnih azijskih deželah. Evropska naloga térja toliko od národov, da ni móči doseči nje zmotra drugače nego po opreznem varstvu modrega zakonodajstva in vesoljnega pouka. Vse to pa se ne izteče, ako se národje odkritosrčno ne razvijajo in neovirano ne družijo od dežele do dežele. Jedino tam, kjer se národni razvoj in národna omika ne zavira, ampak podpira, prinaša nove napredke na polji telesnega in duševnega národnega življenja. V duhu denašnjih dnij tičí po Evropi globok nagib, da bi se prirodznansko oživljale obrtne in poljedelske stvarí s pomočjo prirodnega spoznavanja. Osnova denašnjega družabnega življenja pa je vzrok, da te visoke naloge ni móči izvésti brez denarnih podpor. Dokler se državna osnova opira na denarno imenje, utegnili bi nakopičena bogastva, torej kapital sploh, res hasniti, ako bi se rabila za ljudsko podporo. Ker pa veljá pravica svojega ali osebnega posestva, zató ni móči oprostiti denarnih tokov, katere so zajeli posamični posestniki, in ne morejo se kakor voda navračati po presuih travnikih kmetskih in sploh vsakeršnih ljudskih potreb. — Dasi žuli ubožne ljudi denar, nakopičen v tujih rokah, katerega bi potrebovali k zaželenemu napredku, vender ni tajiti, da so se z železnicami uvêdle mnoge dobróte, ki so na blaginjo ljudstvu in mu pomnožujejo denarne moči. Koliko lože se danes blizu železnic razpečavajo pridelki in koliko lože se dobiva kàj za stvarí, katerih prej ni bilo spraviti v denar! Sevêda pa gré sedaj tudi denar hitreje izpod rók. Ali vse bi se še prebilo, da ni toliko davkov. Teh pa ne provzroča napredujoča omika nego državno gospodarstvo, kolikor se dostaje vzajemne dotike domačih národov in njih mednárodnih stvaríj ter vse to, kar imenujemo „politiko“! In vender bi še bilo izhajati navzlic vsem tem neprilikam, da ni imenje razdeljeno vse narobe. Ljudsko imenje ni toliko v prid potrebnemu rokodelskemu stánu nego posamičnim posestnikom; malokdaj pride

ta ali óni izmed ubožnega stanú k obili mizi. Toda ako bi kdo zdajci razdelil enakomerno ves denar, ali misliš, da bi bilo ljudstvo osrečeno za delj časa? Od veselja bi pozabili skrbí, kakó si ohraniti imenje; zapravljali bi, ker bi se jim ne zdelo škoda tega, česar si niso zaslužili v potu svojega obraza, in le prehitro bi se uresničil pregovor: Kakor pridobljeno, takó izgubljeno! Mimo tega bi zastajalo napredovanje, tičoče se pridelovanja in izumov, morda celó napredovanje v znanstvih in umetnostih; zakaj kdor prehitro obogati, udá se tem rajši lenobi in postopanju, čim menj se je mogel nádejati takšnega imenja. Ko bi bilo danes razdeljeno vse jednako, jutri že bi se pojavil prejšnji razloček. Dokler gré delo za denar, prekosili bi nadarjenejši ali pridnejši delavci menj marljive ali lene vrstnike, in skoro bi bilo zopet vse pri starem. Pri sedanji denarni osnovi bi ostal torej zvršeni socijalizem brezuspešen! Nekoliko drugače bi se že godilo, ko bi bilo družabno življenje osnovano takó, da bi se imetje poravnavalo sčasoma in po zaslužku. Boljša osnova od sedanje bi se našla, ako bi se ljudstva sporazumela in dognala vprašanje: Ali ni nobene take pomoči, katera bi denarju ubranila rediti in pomnoževati jedino óno bogastvo, ki je nakopičeno v posamičnih rokah? Poskusiti bi se utegnilo z združevanjem manjših imetij. Zakaj bi se ne združilo več manjših podjetnikov, ki bi zložili toliko imetja ali denarja, da bi se mogli meriti z nekaterimi bogatimi podjetniki? Tačas bi vsa ta družba uživala dohodke, primerne bogatincem, kadar bi si namreč pridobila spoštovanje svojih izdelkov. Pridobila bi si ga pa tem hitreje, čim zvešteje bi se posamični sotrudniki — strokovnjaki, kakor so — udeleževali vsak svojega dela pri združenem podjetji takisto marljivo, kakor so temu že vajeni od svojega posameznega delovanja v bóji z nasprotnim kapitalom. Taki marljivosti bi ne bili nikdar kos tisti najeti delavci, najsi so plačani še takó dobro, kateri izdelujejo blagó kapitalistom, ne da bi jim šlo kdáj za svojo kožo! Sevéda, z največjimi kapitalisti ali celó z vsemi nasprotnimi kapitali se ubožnejši podjetniki, naj se družijo, kolikor hočejo, venderle nikdar ne morejo meriti. Zakaj ne? Spomnimo se Baxterjevega poročila. Izmed 30 milijonov Angležev, pravi Baxter, ima 23 milijonov ubožnih delavcev samó 300 milijonov dohodkov, drugih 7 milijonov bogatincev pa 500 milijonov letnih dohodkov. Naj bi se torej družili rokodelci, kolikor jim drago, iz svojih 300 milijonov bi ne mogli nikoli narediti 500 milijonov. — Kakorkoli, združeni denar in združeni ubožnejši podjetniki bi venderle imeli več močí za marsikatero podjetje, nego je imajo razdeljeni posamičniki. Dosti delovanja, ki sicer uhaja posamičnikom in prinaša dohodke

jedino bogatašem, utegnili bi zadružniki prevzeti na svojo rokó in uporabljati dohodke v svoj prid, primerno vsakemu udeležniku, kakor sodeluje v zvezi. Ko bi šli še nekoliko dalje na tem poti, pomnožili bi svoje moči še bolj. Ko bi jih bilo že več združenih več let, videli bi, kakó jih gledajo sosede izven zádruge malone zavidno. Zadružniki, tedaj iztegnite roke, potegnite jih za seboj v svoje kolo, ne vprašajte nikogar, ali je obrtnik ali kmet! Sedaj, ko je jasen vaš uspeh, lahko prepričate tudi kmeta, da je na dobro le njemu, ako se odreče inozemskim družbam, katere vlečejo denar iz vaše dežele v tujino, na Angleško, Francosko, če ne na Nemško. Zakaj bi kmetje zavarovali poslopja, polja, živino pri tujih družbah? Zakaj bi takisto obrtniki in uradniki plačevali zavarovalnino za svoje življenje ali svoječasno podporo svoje družine, svojih otrók, takim družbam, ki nosijo denar iz dežele? Ako se združijo vzajemno in z vami, domačini, deležni boste vsi skupaj primerneга dobička in dohodki ljudskih premij ostanejo v domovini! . . . Takó vas vidim združenih veliko množico! Posegli ste preko bližnjih sosedov, združili se z občinami in mesti. Oprezni, kakor ste, izvolite za váruhe svojega podjetja nekaj spoštovanih in zanesljivih móž, nekaj iz občin, nekaj iz mest, ki se udeležujejo vašega kola. Takó se utegne spajati občina z občino, mesto z mestom in z občinami, dokler ne dobite v svoje kolo vsega národa. Kaj ne, koliko več moči bode imel sedaj v denarnih stvaréh ta združení národ, koliko več nego sedaj, ko je vse razcepljeno in se še obresti posameznikov po mogočnem toku razlivajo čez meje vaše domovine, v blaginjo tujcem, ne vašim sinovom? Kakor ste se združili po domovini, takisto se utegnete združiti z drugim svojim národom, najsi biva v tej ali óni kronovini. Kadar spoznate dobrote, katere vam prinaša združevanje, namenjeno národnemu zavarovanju, vzbudé se vam želje, da se združite tudi v druge podpore, v bran proti rubljenju, bolezni, vojski in drugim škodam. Kadar bode kolo vašega združenega národa tolikanj razširjeno, skoro si bode zavarovali vsakemu posebe tudi potrebni živež s tem ali ónim pogojem. Čim več potreb pa bode objemalo vaše kolo, tem bolj bode čutili, da bi bilo zavarovanje tem gotovéjše, čim širše se razprostirajo po deželah vaše zadružne veje; spoznali bode, da bi nobena škoda ne zadela vseh zajedno, da bi nepoškodovanci lože podpirali potrebne zadružnike. To spoznanje pa vam bode vzbudilo željo, da bi se združili tudi z drugimi, zunanjimi národi. Dolgo ne bode, in osnujete si širše mednárodno zavarovalno kolo!

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

V. Denarni potresi.

Dokler imajo mogočni podjetniki neomejeno oblast v rokah, »takó nadaljujem svoje razpravljanje, »ne plačujejo več, nego morajo. Delavci pa zahtevajo več, nego je prav. Odtod prihaja, da so vedno nezadovoljni i prvi i drugi in da si neprestano nasprotujejo.«

»Kdo pa določuje stvarini ceno?« vpraša Sokrat radovedno. »Ako se podjetniki in delavci pričkajo zaradi plačila, ne vém, če ne trpi občinstvo zaradi cene.«

»Sevéda trpi kakor sploh vsak kupovalec, toda cene venderle k sreči ne more določevati izdelovatelj sam. Ustanavlja se na trgih. Kakeršno je ondu razmerje med ponudbo in povpraševanjem, takšna je cena blagu. Kadar ni dovolj blagá in izdelkov, takrat se cena poviša; kadar pa ga preostaja, tedaj se zniža.«

»In kakó bi bilo takrat, kadar bi imel národ v svojem varstvu vse imenje? Ali bi ne umerjal jednostranske cene, katere bi se ne bilo móči ubraniti nì občinam nì posamičnikom?«

»Tega se ni bati, ako bi imel zvedene in zanesljive nadzornike. Te pa si lahko volí sam. Sploh se ni bati, da bi gospodar nalašč škodoval samemu sebi. Da se mu ne pripetí kaj takega, moral bode paziti na meje med ponudbo in povpraševanjem. Kaj imenitno je torej vprašanje, kakó je mogoče národu preskrbeti, da prideluje ravno dosti vsakeršnega blagá in ne izvršuje izdelkov nì preveč nì premalo. Dokler je gospodarstvo, bodisi s pridelki, bodisi z obrtovanjem v posamičnih rokah, tačas si je pač težko pridobiti potrební pregled. Najsi podjetnik vé, koliko potrebuje vsega na leto, zvédeti pa venderle ne more, koliko rók se polastí dotičnega pridelovanja in izdelovanja. Ni tega ne more védeti, koliko se bode pridelalo in izdelalo v tej ali óni kronovini v obče. Koliko je treba pripraviti tega, koliko ónega blagá, to preračunajo obrtniki dandanes večinoma po tržni ceni in po vpraševanju za blagom in izdelki. Kadar je tržna cena visoka, obično vsakeršni obrtniki mimo delavcev, ki jim zadoščajo z izdelki za navadno potrebo, najemajo še dôkaj drugih delavcev. Čim več pa jih zahtevajo, tem menj jih je na izbiro in tem dražji so. Takó si podjetniki sami

dražé izdelke. Poleg tega si pa kopičijo tudi toliko blagá, da vsega niti razpečavati ne morejo. Kaj je posledica? Preveč blagá in izdelkov so vrgli zajedno na trg; izgubilo je ceno; za blagó in izdelke niso prejeli, kolikor so računjali. Šlo je v izgubo. Kaj je zopet posledica temu? Podjetniki, katerim usihajo dohodki, morajo omejiti delovanje in tudi ne morejo delavcev plačevati takó visoko. Nezadovoljni s takšnim prikrajševanjem delavci ali popolnoma odhajajo iz službe ali pa izostajajo samó za nekaj časa. Odtod prihaja tisto izostajanje iz službe, katero nazivljejo 'strajk'. Kakó se podjetnik obváruj takšne škode, dokler je obrt ves raztresen po tolikih posamičnih rokah? Kàj težko mu je neprestano paziti takó verno na vsakeršne trgovske izpremine in na skrite* lokavosti drugih kupovalcev ali svojih nasprotnikov, da bi se izognil vsaki nesreči. Moral bi tudi poznati zmožnost ali nezmožnost svojih dolžnikov, kolikor se tiče poplačevanja ostankov in kljuk.*

»Zdrava pamet mi pravi,« odgovorí Sokrat, »da bi morali tudi pri posamičnih podjetjih óni opazovalci, ki marljivo zasledujejo povprečno količino potrebnih pridelkov in izdelkov, védeti precèj točno, koliko porabi ljudstvo na leto, torej koliko n. pr. govédine, dróbnice in perutnine, koliko žita in sočivja, koliko jajec in zabele, koliko kožuho-vine in sukná, koliko preje in platna, koliko klobukov in dežnikov, koliko rudnin in kovin, koliko premoga in drv in koliko vsakovrstnih drugih tvarin. Ne odrekam, da bi tudi obrtnost in trgovina, raztresena po posamičnih rokah, vsaj v srednjih létinah ne bila poznala občih potroškov, ali tega ni možno reči o slabih létinah, kadar kmet nima denarja, da bi ga prinesel na trg, in takisto ne o bogatih létinah, ko se žito in sadje tolikanj obnese, da mu ostaja denarja nad navadne potrebe. Ob takih létinah se razpečá na trgih dôkaj več blagá in izdelkov. Vse pa bi bilo urejeno bolje, da vodi národ sam vsa podjetja, - ves obrt in vso trgovino. Dovòlj bi mu bilo dotike z vsako potrebo; védel bi, koliko rók se je lotilo dotičnega pridelovanja, in vselej bi lahko ustregel občinstvu. Iz lahka bi se preskrbelo, kar je prav, da bi v národnih skladiščih in založnicah nikdar ne pohajali nì pridelki nì izdelki, da bi jih pa tudi ne preostajalo. V svojih knjigah bi imel národ natančne opazke, takó namreč, da bi védel določno povedati, koliko je treba te ali óne stvari. — Recimo, da je prevzel národ v svoje roke vsa ljudska opravila in upravo vsega imenja. Tedaj bi vodil vse tvornice, delavnice, vse obrtne, poljedelske in rudarske pòsle. Konec bi bilo vsem težavam v pridelovanji in izdelovanji vsakeršnih tvarin. Pogledal bi v knjige in précej védel, kakó je

treba razdeliti delovanje po gotovem, potrebnem številu med delavnice in delavce. Sedaj bi se ne bilo bati óne izgube, ki je prej zaradi napačnega, nepotrebne ali celó preobilega pridelovanja uničevala toliko podjetij, raztresenih na vse kraje. Dokler med pridelovanjem in porabljanjem ni bilo vidne zveze, nikakor se ni mogla množina pridelkov ujemati s potrebo; določiti ni bilo možno, koliko naj ta koliko óni podjetnik priredi tega, koliko ónega blagá. Posamičniki so torej pridelovali brez pregleda; največ, da so zvédeli na trgu, ali njih tvarine pohajajo ali preostajajo, nikoli pa ne, koliko izdelujejo drugi podjetniki tega blagá. Posamičnik torej izdeluje in prideluje, dokler mu blagó ne preostaja, ker ga ne more prodati, ali dokler ne zvé na trgu, da zaradi znižane cene niti ne utegne plačati dragih delavcev. Kje pa naj si išče zaslužka, ob čem naj živi sam, ob čem njega rodovinci? — Na obrtnem polji se med posamičnimi podjetniki skoro ne godí bolje nego v bitvi, samó da se ne pobijajo; pač pa se spoprijemljejo tukaj delavci z delavci, ondu delavci z obrtniki. Če je kdo vzmogel kàj več, prisvojil si je ta ali óni obrt ter je začetkoma delal in prodajal v izgubo, dokler ni zadušil slabših tovarišev svoje stroke. Takó jih je prisilil, da so morali prodajati v izgubo, ako so hoteli živeti. Tudi óni, ki niso imeli dovòlj denarne zaloge, opešali so in ustavili obrt. Toliko pa da se je takó otrese tekmecev, poskočil je s ceno in si nedolgo potem vrnil, kar je izgubil prej ž njimi vred.«

»Ali ni to kazniva pregreha zoper tuje imenje?« vpraša Sokrat.

»Sevéda je. Toda kaj, ko se nobeno sodišče ne bavi z nasprotovanjem na trgu! Brezsrčnost in samopašnost je imovitejšim podjetnikom gonila vodo — denar — na njih málin. Slepa sebičnost jih je vzpodbadala, da so iz občega imenja spravljali čim več denarja v svoje žepe, ne vprašajoč, koliko ljudem potisnejo beraško palico v róke! Kjer se jim pa ni posrečilo uničiti nasprotnikov, nastopili so drug pot. Osnovali so obrtno ali trgovinsko družbo, da določujejo svojemu blagu in svojim izdelkom ceno po svoji volji. Sodružniki skrivàj prekupejo tvarine in spravljajo manjše podjetnike v svojo oblast. Kadar dobé trgovino gotovega blagá v svojo pest, oglasé se, rekoč: „Naše je, toliko veljá!“ Ta osnova je izpremenila boj med strokovnimi nasprotniki v boj med bogatimi podjetniki, med kupujočim občinstvom in med manjšimi trgovci. Take obrtne in trgovske zveze neusmiljeno odirajo manjše trgovce in ž njimi vred vse občinstvo s previsoko ceno svojega blagá. Zvijačno spravlja bogatih ubožnejše podjetnike v zadrego in pogubo ter si obrača njih izgubo v svoj prid. Ali ni to peklenska osnova pridelovanja?«

»In če vprašaš,« reče Sokrat, »kaj jih tira do tolike krivice, zdí se mi, da nič drugega nego strast v podobi pogoltnosti: sebičnost, lakomnost po denarji! Kupom denarja žrtvujejo odrtniki čisto vest in vse poštenje; z dušo in telesom se zapišejo denarju in postavijo véliki kapital na svoj oltar za malika sveta! Kakó vender morejo posamični podjetniki, družbe in občine takim samogoltnikom prepustiti skrb za potrebe svojega življenja! Zakaj se vse občinstvo ne združi proti njim? V takem razmerji sevéda niti misliti ni na pravo blaginjo.«

»Mimo tega ne pozabi,« pristavim jaz, »da rabijo odrtniki in bogatini še druge zvijače, s katerimi jemljó denar lahkovernežem. Kadar si prisvojé več posamičnih podjetij določene stroke, združijo jih v veliko podjetje in razglasé, da prinašajo krasne letne dohodke. Vélikemu podjetju ustanové posebno upravníštvo. S pogrešnimi poročili moti in vabi upravníštvo nerazsodne ljudi, dokler jih ne ujame v mreže. Sedaj vrže na trg delnice, katere hvalijo plačani agentje na vsa usta; lahkoverno občinstvo pa se kàr puli zánje. Takó spravijo bogataši dolžna pisma svojega podjetja v gotovino, in potem jim ni kàj do tega, kaj se zgodi z dobro prodanim podjetjem. Čim menj jim ostane delnic, tem menj imajo izgubiti, tem menj se menijo za bodoči uspeh. Večinoma se taka podjetja, osnovana na pretegnjene delnice, razrušijo kàj žalostno. Bogataši sicer še pravočasno otmó svoj denar, občinstvu pa ostanejo delnice brez nobene vrednosti — ljudsko imenje sedaj ni drugega nego prazen popir! . . . Takega ne vrednega dejanja se nakopiči časih toliko, da ga občinstvo ne more več prebiti. Otrese se, odreče vse zaupanje takemu obrtu in vsemu, kar je združeno z njim. Kadarkoli prikipí brezupnost do tega vrhunca, nastopijo óne zadrege obrtníštva, pred katerim se odpré brezдно in požrè obogatele obrtnike z ubožnimi vred in potrè mnogo občega imenja. Na tem vrhuncu se vršé tisti nenádejani izpremini denarne sreče, katere se imenujejo krize. Teh pa dandanes neče biti konec! Toliko da se trgovci nekoliko umiré, toliko da se zopet vzbudí nekoliko zaupanja do obrtnih podjetij, toliko da se jame krepiti občinstvena blaginja, že se v tej ali óni podobi odpré tisto brezдно in ponoví neizrečne pogube vesoljnega imenja. Ali kaj pravim imenja! To ni imenje, ako imaš toliko in toliko delnic ali dolžnih pisem, zapisanih na ta ali óni obrt! Kakó malo je vender iz večine v delnicah prave vrednosti proti umišljeni vrednosti, do katere jih povzdiguje prekupovanje v tistih dneh, ko se na trgih izdelki dotičnega obrta hitro izpreminjajo v denar. Kadar pa na trgu preostaja neprodanega blagá, ker ni kupovalcev, kakó hitro ti pozebe vse zaupanje do tak-

šnega popirnatega denarja! Ponóči se ti utegne uničiti — bogat si šel spat, siromak vstaneš, če óna tvornica, katere se udeležuješ z delnicami, ne more več delovati, bodisi zaradi prenizke tržne cene svojih izdelkov, bodisi zató, ker so izostali delavci. Zadrega tvornice, katera se tiče tebe, utegne biti iz začetka posamična. Sčasoma se pridružijo druge tvornice. Plačila zaostajajo. Zaslužka ni. Dolgovi pritiskajo. Denar pohaja, da ga ni dobiti za obrtne dolžne liste ali da delnic ni mogoče prodati. Iz strahú, da ne pride izguba, porodi se brezupnost. Ta pa vrže in zavrže vse, celó to, kar bi bilo še kàj vredno, ako bi se cenilo mirno. Čim več deželâ zadevajo take zadrege, dejal bi, pogubni potresi trgovskega in obrtnega denarja, tem dlje se čutijo njih omamni in pogubni nasledki, tem bolj trpí vzpričo takega bridkega križa vesoljna blaginja.«

»Izvirov takih trgovinskih in obrtnih potresov, pogubnih za vso blaginjo,« méni Sokrat, »ne bode možno odpraviti, dokler se ne končá sebičnost, pogoltnost in sleparstvo. Končá se pa šele takrat, kadar se odsekajo korenine tistemu drevesu, kjer rastó. To drevó pa je denarna osnova trgovine, obrta in sléharnega delovanja. Vse gré za denarjem in ž njim; brez njega so zaprta vsa pota. Dokler ljudstva niso toli močna in srčna, da ne odpravijo vse denarne moči in ne preosnujejo društvenega življenja na podlagi vesoljnega delovanja, godilo se jim bode kakor tistim mestom, katera razruši potres — na grobljah in razvalinah je treba po vsakem potresu zidati iz nova.«

»Kaj pa če bi poskusili z vzgojo izpremeniti človeško nrav ter jo oprostiti strastij in sebičnosti? Takó bi se, vsaj po Darwinovi teoriji, lože dosegla rešitev nego po preosnovi na drugo občinsko podlago. Darwin dokazuje, da še slepa priroda, kakor jo imenujemo mi slepci, po potrebi preraja svoje stvari in jih prilikuje okolnostim; kaj bi se torej človek s svojim umom, povzdigovanim do nebá, in s toliko svojo pametjo ne iznebil pogubnih strastij!«

»Prerajaj in prestvarjaj človeka z vzgojo, kolikor ga hočeš,« zavrne me Sokrat, »strastij in sebičnosti mu ne vzameš, dokler je človek! O posamičnikih ne govorim, samega sebe izjemati, to se tudi ne spodobi, dasi nisem iskal plače svojemu pouku. Ni samó navada tista železna srajca, ki vodi človeka, sile življenja so, zlasti pa veljava denarja. V človeškem duhu samem tudi tičí nekova neukrotna sila, ki goni človeka, da si pridobiva veljavnost. Dokler torej denarju ne vzameš te moči, da si lahko ž njim pridobiš sléharno veljavnost, človek ne opusti strastnega hrepenenja po denarji, nego neprestano bode redil v sebi strupene korenine ónih pogubnih družabnih potresov.«

»Res, vzrokov, da se pojavljajo zadrege, dovòlj je povsod pri sedANJI denarni osnovi. Poglej, kamorkoli hočeš, povsod je več hudega nego dobrega. Kàj veliko nevarnostij prihaja odtod, da se daje preveč blagá na up ali kredit. Kadar oslabí trgovina, pohaja denar tistim, ki so dajali blagó na up. Ker pa brez denarja ne morejo plačevati delavcev, térajó plačilo zaupanih tvarin, in sedaj se pokaže, da je šlo na up mnogo več, negoli je bilo sploh denarja v vseh rokah. Nikdar torej ni mogoče zadostiti z denarjem zajedno vsem, ki so dajali na up. Tedaj nastopi nezmožnost plačevanja. Zaradi nje izgine vera v obet. Izpremení se upanje v brezupnost, odprè se žrelo neizrečnega prepadanja prejšnje vrednosti. Vse gré pod nič, celó to, kar bi bilo v mirnih dneh res še kàj vredno. In vse to potegne s seboj v prepad tudi blagost vesoljnega ljudstva. — Zlató in srebró, katero dajemo za blagó, to je gotovo merilo vrednosti, kredit sam po sebi ni ničesar vreden. Up ni drugega nego vera, da se izpolni obet. Denar ima svoje meje, up in obet nimata nobenih. Obet izgubí vso vrednost, kadar zánj v potrebi ne dobimo denarja, in kadar je uničen, pogubí se takisto vse, kar se je kjerkoli opiralo na kredit. Vsi tej bedi je prvi vzrok sedanja denarna osnova, to pa podpira neprezornost posamičnih podjetij, iz katerih ni móči spoznati, nì kolika je potreba občinstva, nì koliko se izdeluje vsega blagá, nì kolikega zaupanja so vredni ali kakó trdni so posamični podjetniki. Iz vsega tega prihajajo nevarnosti: pridelovanje nad potrebo, preplačane delnice in prenapet kredit. — Pravo blaginjo pa ovirajo še nekateri drugi vzroki. Jednega je spoznati iz pregovora, ki se je porodil v dóbi posamičnih podjetij: »Denar je po svojem bistvu boječ.« Saj pa je tudi lahko boječ, ko mu pretí tolikanj pogube! V tistih nezanesljivih časih, sósebnó nekaj let po trgovskih in obrtnih potresih, počiva veliko poskritega denarja brez obrestij. V tistih dneh ni treba za nobeno izdelovanje toliko rók, kolikor se jih je v boljših časih živílo ob svojem delu. Sedaj iščejo delavci tolpoma zaslužka tudi med kmeti, katerih se sicer po krivici ogibljejo. Zadovoljni bi bili, ako bi jim sedaj dal kmet zaslužiti vsaj toliko, da bi živeli ob delu. In glej, kaj storí sila! Če ne dobé nì na kmetih nì po mestih vsaj toliko pòsla, da bi živíli sebe in družino, kaj ti storé — upró se! Z uporom preté vladi, ker jih ne preskrbí vsaj s kakovim občím delom! — Koliko pa je mrtvega denarja po blagajnicah in zakladnicah! Ali ne hrani sama Prusija, ki je po zadnji francoski vojski prejela pet milijard odškodnine, večíno tega denarja in zlatá na kupih, samó da bi imela hitro kàj v roki, ako bi nastopila nova vojska! Koliko mrtvih močij — rók brez plod-

nega ali produktivnega dela — ima vlada med vojaki! Koliko nerodovitega ali mrtvega dela provzroča tudi vse tisto preobširno poslovanje po raznih uradih! Koliko delavnih močij pa uničuje celó vzajemni boj obrtnih strôk! Koliko imenja je pogubilo zgolj nasprotovanje! Prav to nasprotovanje je menda največji nezmisel na polji ljudskega gospodarstva, prav za prav bi mu pristajalo ime samomor! Vsa skrivnost uspešnega delovanja tiči v jedinosti, vzajemnosti in združenem delovanji.«

Sokrat povzame: »Odpiraš mi pregled večine tistih virov, iz katerih prihaja toliko nesreče; rad bi pa tudi zvédel, ali so denarne zmede kvarne duhu ali ne? Naštel si podjetnikom nekaj slabih svojstev: strast, pohlepnost, sebičnost, zvijačnost, sleparstvo i. t. d., ki ne značijo baš dobrega vpliva na morálo. Če provzročuje ta neugodni vpliv celó pregrehe, ne vém. Sicer pa tudi v naših starih časih na trgovskem in obrtnem polji ni bilo vse brez madeža. Izvestno se spominjaš, da je bil v klasiški dóbi Hermes ali Merkur zajedno bog trgovcev in bog tatov! To gotovo ni brez pomena! V vaših sedanjih časih, ko so se tolikanj poostrile nezgode na Hermovem polji, bojim se, da trpí poleg ljudske blaginje tudi pravo vedenje ali ljudska нравstvenost.«

»Takó je! Potreba privéde siromaka v izkušnjava, pohlepnost po večjem imenji zavéde imovitega človeka, da si prisvoji kàj tujega. Iz hrepenenja po denarji, v katerem si mislijo ljudje združeno vso blaginjo, izvira tolikanj hudobnostij in pregreh. Nad devetdeset stotin vseh pregrešnih del izhaja iz neprirodne razdelitve vsega imenja in iz bridkega bója za vsakdanje potrebe, iz pogubnega denarja. Denar je korenina tistemu usodnemu drevesu, ne drevesu spoznanja nego nesreče, katero dandanes s svojim sadjem ostruplja vse človeštvo od divjaka do izobraženca! Okolo tega drevesa nastavlja država zakone, sodnike, redarje in biriče, češ, da takó obrani okolico strupenega zlá. Ali kaj pomaga, ko zahteva sama od svojih podložnikov toliko strupenega sadja, da se z njega močjó ali z davki vršé državna opravila! Takó provzročuje država sama, da se širi strup usodnega drevesa med vsem ljudstvom, od berača do bogatina, od pastirja do uradnika! Z najostrejšimi kaznimi komaj zabranjuje, da se ne pogubi družabni mir, takó silno vleče denar náse tuje roké! Kdo pa bi se temu čudil, ko se dobivajo zánj vse prijetnosti in ko pretí brez njega beda, lakota in smrt! Kjer je kàj trgovine, osebnega posestva, denarnih terjatev, povsod so sodišča preobložena z vsakovrstnimi pravdami. Vse se prepira zaradi plače, zaradi dolgov, sosed dolží sosedu, da je prikrajšan v denarji ali imenji! Ni je iz lepa stvarí, če ne ženske, da bi se zaradi nje ljudje takó spoprijemali kakor zaradi denarja. Koliko jeze, koliko

sovraštva! . . . In glej lenuha, kateremu se ne ljubi delati; ondu pijančuje po krčmah. Tam zasledí možá, ki nosi polno možnjo denarja s trga. Vzbudí se mu usodna misel: Ko bi imel toliko denarja, ali bi živel! Zdajci ga obide strast, misli že, da je denar njegov. Zalázuje možá, ubije ga v gozdu in opleni. Razbojnik je!»

»Temu zločincu bi pa zaželel,« reče Sokrat, »da bi imel v prsih nekdanjega mojega demona. Ta bi ga kaznoval takó, kakor ga ne more nobeden vidnih sodnikov!«

»Stopiva za njim sedaj, ko prinesó umorjenca k pogrebu. Vidiš ga, tam-le v óno krčmo je stopil. Pojdiva za njim. K pēči v kot si dá postaviti bokal sladkega vina; váse ga vliva kakor vodo! Ali pa ne vidiš, kakó ga izprelétuje rdečica in bledost, kakó so nemirne oči, kakó se mu tresejo roke, kakó drhtí po vsem životu? Iz vsega vedenja vidiš, da ima v prsih demona — mi mu pravimo vest. K pogrebu je zazvonilo. Razbojnik skoči izza mize, k oknu ga sili, da bi videl pogreb. Zdajci ugleda krsto, plane iz sobe, potegne molek iz žepa, stopi med pogrebce in gré ž njimi. Toda čim dlje gré, tem bolj se obračajo vse oči vánj. Na obrazu se mu vidi notranji boj nemirne vesti. Misli je, da je kdo vé kakšen korenjak, toda pred grobom se zgrudi na tlá in nehoté vzdikne: ‚Kleti denar!‘ Birič pristopi, jetnik je!«

»Sedaj vidim,« reče Sokrat, »da stanuje moj demon, bog pravičnega kaznovanja, tudi v drugih človeških prsih.«

»Na poti domóv srečava zamišljenega možá bledega, nemirnega obraza. Kaj mu je? Skrbí ga mučijo. Domá bolna družina, dolgá čez glavo, zaslužka nikjer, denarja ni dobiti nì za najnujnejše potrebe, najsi bi dal zánj življenje. V glavi se mu zmede — siromak zblazní! . . . In óni meščan, sicer trdnjših možgán, venderle si ne vé pomagati, tolikanj hud, neznosen je boj za živež. Ne dovòlj, da ga tare duševna bolest, telesna bolezen ga vrže na posteljo. Sedaj pa ga pridejo rubit, ker ne more plačati majhnega dolgá. In glej, mili naši zakoni pusté, da se zvrší kàj takega! Nečast mu je to, katere ne more prebiti. Seže po samokres, ustrelí se — poštenjak! . . . Kaj pa óni tam, ki živí v tolikih častéh? Toliko ima prijateljev, vse sili v njega družbo. In kakšne veselice od večera do večera, da se mize šibé pod šampanjcem! Bogat mož jé in blagajnik več društev. Toliko mu zaupajo, da mu še nikoli niso pregledali nì računov nì blagajnice. Kaj pa še — saj pijó pregledovalci samí šampanjca pri njegovi mizi! . . . Pač, sedaj pa! Pregloboko je segel v denarnico. Ko pridejo pónj na dom, izpije nekaj strupa — mrtev se zgrudi pred biriče!«

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

VI. Na Martu.

Nz tvojih poročil,« reče Sokrat, »vidim, da bode Zemljane še dolgo dolgo časa tepla šiba božja, predno dosežejo tisto srečno življenje, kakeršno uživajo, ne vém že, od kdaj, prebivalci na sosednem planetu Martu. Škoda, ako bi ti ga tukaj opisoval s prazno besedo. Tam leži še vedno tisti nebeški kamen ali aeorolit, kateri je padel na Zemljo pri Egospotami v mojem rojstvenem letu. Bodi nama voz do Martovega svetá, ki se ondu na nebu prijazno leskeče v rdečkastem svitu.«

Toliko da Sokrat izpregovori, že sediva na veliki, črnikasti skali, podobni železni rudi, ki letí z nama takó hitro po vsemirji, da se kár iskre praše okolo naju. Oziraje se na Zemljo, vidim je čimdalje več, dokler ne ugledam cele polkrogle. Ali je bil to razgled! Ves svet okolo tečajev je bil odet z ledom in snegom, druga plan pa je bila večinoma pokrita z morjem in razkosano kopnino, katere je bilo veliko več na severni strani nego na južni. Hitro so mi izginila manjša in večja mesta, izginile vsakeršne reke; velika jezera in manjša morja niso bila videti večja nego modre lise ali vodotoki. Suha zemlja, nekoliko v rjavkasti, nekoliko v zelenkasti obleki, bila je videti, kakor bi vsa razdrapana plavala po sinji planoti velikega morja! Tedaj pa so se dvignili oblaki z Zemlje, prepregli obnebje in zakrili Zemeljski planet z belo odejo. Čim bolj se je zaradi večje razdalje manjšala Zemlja, tem bolj belkasta je prihajala nje krogla.

Ko dreviva mimo Lune, izpreminja se vse; Luna kaže nekakšno pusto in skalno Zemeljsko lice, Zemlja pa plava po obnebji kakor velikanska luna. Začetskoma se razliva od nje nekova mesečna svetloba; čim bolj pa se odpeljavava, tem bolj se krči nje obseg in tem bolj se gostí nje svit.

Toliko da se nekoliko zagledam v rdečkasti Martov sij, ki se nama navidezno približuje iz nebeških prostorov, že me vzbudi Sokrat, rekši: »Sedaj se ozri nazaj na Zemljo!«

Ozrem se. Kje pa je? Oh, tam-le, todá takó je majhna, da ni videti večja, nego se vidi z Zemlje zgodnja danica. In svetila se je Zemlja z vso svetlobo svojo, združeno v jedni točki, takó živo, kakor

se najlepše sveti Venera na Zemlji, skoro ko mine mrak po solnčnem zatonu. Iz mojega rojstvenega planéta se je naredila lepa zvezda.

»Sedaj pa pazi na Marta in njega obnebje; skoro bodeva pri njem.«

Pogledam proti Martu in ostrmim. »Pa ne da bi me bil zavêdel?« vzkliknem ves iznenádejan, »ne zdí se mi, da bi bil to nov svet; do malega vidim tisto lice, kakeršno mi je kazala Zemlja, predno se mi je skrila za oblaki!«

»Noč je, in temà te moti; razloček spoznaš nekoliko pozneje, ko stopi solnce na obzorje. V tem pa porabi čas in ozri se po Martovem obnebji.«

»Kaj je to? Ti si bil in ostaneš šaljivec! Sedaj vidim še natančneje, da bi me rad zmotil. Ali nisva zopet nad Zemljo? Kaj pa da ne! Glej, tam na severni stráni stojé kriva kola ali vélíki voz, tam proti jugu Jakopova palica; nad nama pa se razteza Rimska cesta. To je zgolj tisto nebó, kakor je na Zemlji.«

»Le počasi,« reče Sokrat. »Ondu je lahka meglica, tjà poglej!«

Pogledam, kàr se prikaže prijazna lunica izza megle na jutranji stráni.

»Sedaj pa se ozri še proti večeru; tudi ondu se razbegava ponočna megla Martovega nebá.«

»Kaj, ali ne stojí tam za megleno razpoko druga lunica? Res je, ščip je, ona pa je ob krajci. Kàj takega pa res nikoli ni videti na Zemlji!«

Dočim strmim v lunici in njiju sijaj, dviga se solnce na vzhodu. Ne mine še dobro jutranja zora, že razliva solnce sámó svoje žarke po vsem obzorji.

»Rekel sem, da ne sodi prehitro,« méní Sokrat. »Kaj pa sedaj praviš, če primerjaš ta svet staroznani Zemlji?«

»Oj, to ni moj ródni svet, to se précej vidi! Res, tam okolo tečajev je vse zmrzlo kakor na Zemlji, na tečaji pa vidim prosto morje. Pa ne, da bi tudi Mart imel svoje? Saj seza ogromna večina ledú in snegá tja po tisti stráni, kamor seza suha zemlja najdelj od polutnika.«

Resnično, to ni Zemlja, to je nov svet! Prijazni solnčni svit mi razkazuje Martovo obličje, in lože, nego stojèč na Zemlji pred slikano mapo, razločujem sléharne posamičnosti. Pod mano se razprostirajo morja in kopnine, otoki in jezera, zemeljske in morske ožine, snežniki in ledeniki. Najbolj pa se ločita Mart in Zemlja v tem, da sta kopnina in morje razdeljeni do cela drugače. Suha zemlja na Martu ni

razdrapana takó silovito, niti takó razcepljena v polotoke kakor na Zemlji. Na Martu se razprostira suha zemlja v podobi širokega pasú ob sredi Martove krogle. Na severno stran seza nekoliko dalje od polutnika, vendar ne popolnoma celi dve tretjini vse razdalje od severnega tečaja. Sredozemeljski Martov pas leži torej iz večine pod najgorkejšim solncem. Površje tega pasú prerezujejo semtertjã mogočni morski toki, kateri držé vsi razven jednega, gredočega vzporedno s polutnikom, počez preko pasú suhe zemlje, takó da se vežejo ž njimi vode severnega in južnega velikega morja.

Spoznalo je moje okó, da ni laž, ampak resnica, kar nam je na Zemlji v Martovo mapo narisal Schiaparelli, sloveči zvezdoznanec v Milanu. —

V Martovem ozračji se nama užgè voz od hitrosti in drgnjenja. Najino sedalo, meteoriška skala, spomni se nekdanjega svojega žiga, izpremení se v utrinek in se razpoči, da se na vse kraje zaprašé iskre od nje.

»Nama, neizgornima duhovoma, ogenj ne škoduje,« dé Sokrat. »Vse bode po volji, akó nama le stari moj bog Zen podelí vidno teló, martovčansko obleko, tebi pa še posebe dar, da bodeš umel tukajšnji jezik!«

V tistem hipu se tudi že izpremeniva v vidna človeka. Zdajci vidim, da se nama nekaj bliža po zraku: zračna ladja je. Martovčani na ladji naju ugledajo, in hipoma jih pet zletí proti nama. Kakor ameriški orel kondor, ki zgrabi, vzdigne in odnese po zraku ovco ali zver, takisto naju zgrabita dva neznano močna možá, Ikar in Dedal, vsak po jednega, in naju odneseta v ladjo, ki plava v tem času mirno dalje po zraku.

»No, pozdravljen nam, prijatelj! Dolgo časa smo te pogrešali.« Takó nagovori Sokrata krmar na ladji, ko spozná svojega starega znanca in prijatelja. »Povedal nam bodeš kãj več, kadar utegnemo, sedaj pa se mudí.«

Po meni ni vprašal nihče, dovólj jim je bilo, da je dejal Sokrat: »Továriša priporočam izredni gostoljubnosti vaši.« Prijazno so se ozrli náme in prikimali.

»Spodobilo bi se,« reče Sokratov prijatelj, »da bi vama takoj postregli s toplo kopeljo, toda oprostita, dobita jo šele na tleh. Nas priganja namreč sedaj druga skrb. Dolgo smo pazili na utrinjavke, sedaj je pa ravno pred vama jedna švignila' mimo ladje; nekaj drobiža smo ujeli, večji aeorolit pa je treščil na tlã, dobro, da vémo, kam. Le pojdimo pónj.«

Ni še izgovoril, že se je obrnila ladja pod njega krmilom in hitela proti tlòm, tjà, kamor je padel aerolit. V tem pripoveduje Sokrat, kar vé o tem aerolitu. Pravil je, da je padel nekda pri Egos-potami na Zemljo. Ondu se je tolikanj silno zarinil med skalovje, da ga nikakor ni bilo môči najti. Ko ga je od svojega nekdanjega bogá Zena izprosil za voz, da bi se midva prepeljala na Mart, našel ga je, toda od silnega tlaka se mu je ob kraji prirasla Zemeljska skala, takó da se je velik kos te skale odtrgal z aerolitom, ko ga je izpulil iz tal.

»Ali bode to veselje,« reče Martovčan, »kàj takega še ni bilo na Martu! Če je takó, in porok nam je tvoja beseda, gledali bodemo na Martu skupaj združene prstí treh svetov: aerolit ali kos razdejanega svetá iz visokih prostorov, odlomek skale, kakor praviš, sosednega planéta Zemlje, in tikoma teh tujih tvarin tudi prst in tvarine našega domačega planéta Marta.«

Približujé se tlòm, nisem se mogel nagledati prekrasne krajine na široko razprostrtem suhem kotu med velikanskima morskima tokoma. Koliko prijaznejše lice mi je kazalo Martovo površje od ónega suhe Zemlje! Ves ta kraj – Sokrat ga je imenoval Novo Peloponezijo — ni imel ničesar óne divje romantike, kateri se čudijo Zemljani v Švici. Tù ne vidiš snežnikov, niti sivoskalnih strmin in le malo ne previsokih in tudi ne robatih gorâ, obraslih z lesom; vidiš pa dosti vodâ in mnogo rek po zelenih dolinah. Dosti je ravnega plodnega polja, katero mejí ne prebregovit svet. Kjer so večji bistri studenci in večje reke, vidiš vse polno vrtov z obilim šadjem in po njih prijazna selišča. Teh pa je toliko skupaj kakor skoro nikjer na našem domačem svetu. To morajo biti srečni prebivalci, zakaj lepo obdelane njive se širijo okolo selišč. Za rodovitim poljem, na katerem lahka sapa pripogiblje bogato klasje, stojé po ravnini in bližnjih bregovih bukovi in smrečji gozdi, na solčnih goricah pa rase trta.

Vsega zamaknjenega v ta rajski prizor me vzdrami Sokratov klic: »Stopimo z ladje! Tam vidiš óna Martovčana, ki sta naju prej ujela v ptičji obleki.«

Res sta zletela z drugimi tovariši tjà, kamor je padel aerolit. Sedaj migata z rokami in naju vabita, naj gremo za njimi. Ko dospéva do njih, stojé kakor straža okolo razsutega kamena. »Hitro, hitro, podvizajte se!« Res je bilo treba hiteti; večji kosovi aerolitovi so bili še takó razgreti, da se je kàr kadilo od njih, dasi so precèj globoko tičali v tleh.

Vprašam se natiroma, kaj sedaj. Ali ne bodo pozvali k takó imenitnemu prikazu učenega geologa? Ko takó premišljujem, ukaže

krmar naše ladje, naj mu postavijo mizico in prinesó z ladje risála in česar je še treba. Nató zabeleži vse, kar se mu zdí zanimljivega o aerolitu, nama pa reče: »Če nerada počakata konca mojih poslov z aerolitom, pa stopita v bližnje selo, da kaj dobita. Ti Sokrat, véš, da pri nas ni treba obosa, brez katerega, kakor si pripovedoval, na Zemlji še duša ne pride iz lepa v večnost!«

Ko se krmar takó pošali, pogleda me Sokrat, češ, ali odideva ali ostaneva. »Saj véš, da nisem lačen na telesi kakor ti ne,« odgovorim mu; »vedi pa takisto, da se ne ganem, predno ne pozvem vsega, kjerkoli bi bilo pozvedeti kaj novega na tem planetu.«

Zdajci pristopijo óni trije možjé, ki so se prej ločili od nas. Prvi s perutnicami pod levo pázduho prinese v desnici cel šop živih ptičev, katere je nalovil, frčé po zraku. Drugi z nekakšno puško preko rámen drží zajcu podobno žival v rokah, zraven njega pa teka prav naš domači pes, ki verno gleda na plen svojega gospoda in miga z repom. Tretji nosi čez ráme na drogu mrežo, pod desno pázduho pa podolgast ribiški sodec poln rib. To vidéč, velí krmar, naj gré še jeden po dobrega vina na bližnjo gorico v národno klet; tukaj da je ključ, naj le preskrbí dosti starine. Vinógradnik z bližnje gorice pristopi, vzame ključ, opase si obleko s perutnicami, pa kár sfrčí in naravnost na gorico. »Sedaj pa vama ni treba nikamor,« reče krmar, »kuhar na ladji bode skoro pripravil toliko, da se okrepčata.«

Nató velí továřišu, naj mu prinese drobnogled in ga postavi na mizo, da bi na aerolitiškem pesku in prahu ogledoval to, česar ne more spoznati prosto okó.

Marljiveje bi pri nas na Zemlji razven denarja ne pobirali ničesar, nego so Martovčani nabirali razbite kosce aerolitove in njega prah. Krmar jih je bil videl že mnogo, ali nikdar ni znal, odkod se je pripodil aerolit; sedaj pa je védel, da sta tukaj združena dva aerolita: svetovni in Zemeljski. Izmed večjih kosov so se dali kaj lahko razločiti óni, ki so došli iz vsemirja, in tisti, ki so se utrgali od Zemeljske skale. Dasi se je le-tá nekoliko osmodila, vender sva s Sokratom dobro védela, kaj prihaja od Zemlje in kaj ne. Tudi krmar in njega továřiš sta dobro poznala svetovni drobiž, Zemeljskih tvarin pa nista imela nikoli takó blizu pred seboj. »Kolikokrat,« dejal je krmar, »premišljala sva in se menila, da ima Zemlja bržkone nekaj enakih tvarin kakor Mart. Toda kaj prazno ugibanje — tukaj so pristopile tvarine sáme!«

Ostanki Zemeljske skale, ki se je bila razpočila šele v ozračji Martovem ali pa takrat, ko je padla na tlà, bili so v notranjem telesi

še takó neizpremenjeni, da je krmar kàr hitro védel povedati, na katerem hribu se dobiva tisto kamenje na Martu. Zdajci se spustí jeden továrišev v ptičji obleki v zrak in naravnost na tisti hrib, pobere kamen in ga takó hitro prinese na ogled, da v tem še aerolita nismo utegnili pregledati na vse strani. Da povem resnico: Martov kamen je bil čez in čez takšen, kakor bi bil šel pónj na Zemljo in bi ga bil ulomil od tiste skale.

Ko stopimo k aerolitu vesoljnih svetov, reče krmar, da je kàj takega Martovčanom dobro znano, in obeta, da nama pokaže jednake aerolite, katere hranijo v svojih muzejih. »Dokazalo nam je natančno preiskovanje na proste oči, z mikroskopom in kemiškim razkrojem, da nima aerolit nikdar v sebi prvine, kakeršne bi ne imel Mart, in da sta v njega truplu vedno nad dve tretjini Martovih prvin. Vse to pa priča, da so si svetovi, bližnji in daljni, vsi sorodni po svojih prvinah in tvarinah.«

»Meteorno kamenje,« nadaljuje krmar, »ki pada iz utrínjavk na Mart, ni drugega nego ostanek razbitih svetov. S takimi je napolnjeno vsemirje, po katerem plavamo s svojim osolnčjem. Aeroliti nam torej kažejo, da se prvine Martove in Zemeljske ne dobivajo samó po planetih našega osolnčja, nego tudi po drugih solnčnih krdelih, ki so oddaljena na lučne veke. Vse tiste tvarinske moči, ki ustvarjajo rednost in lepoto našega svetá, vse se dobivajo tudi po svetovih ónkraj osolnčja. Porok temu so premnogi kristali, katere smo dobivali po notranjem telesu aerolitov. Kdor ne verjame, pristopi naj k mikroskopu. Tukaj pa odbijem vpričo vas kos starega aerolita, ki je pri Egospotami padel izpod neba; prah, sósebnó tega, ki prihaja iz srednje razpoke, dam pod mikroskop. Mnogo kristalov je videti, le poglej!«

»Res da jih vidim take, kakeršni so óni na odlomku kamena, prinešenega z gore. In še nekaj drugih je videti — kaj pa so ti jako svetli in simetriški kristalci?«

Krmar pogleda in se začudi, rekoč: »To je prav, da vaju lahko slučajno prepričam, odkod prihajajo demanti, katere ogledujemo tukaj. Znano je nam, ki smo vajeni raziskovati tvarine aerolitov, da so v njih razven drugih kristalov tudi demanti. Iz teh nahajališč in iz težav, ponarejati demante, prepričali so se prirodoslovci, da je demantovo stvarjenje združeno z rojstvom in koncem svetov! Zakaj tista ogromna vročina, bodisi ob njih porodu, bodisi ob njih konci, kadar so vsakeršne tvarine v silnem ognji, izčistila je ogljik; óni orjaški tlak globoko pod tlémi pa ga je stiskal takó silno, da se je ohladeli ogljik

zgostil in uledil. — Vam, pričam o izviru in propasti nekdanjega vašega svetá, pa bodi večni pokoj v našem muzeji!»

Rekši spravi aeorolite varno v skrinjico.

»Prirodoslovje sicer ni moja stvar,« povzame Sokrat, »iskal sem le pojmov lepote in modrosti in vsega, kar je resnično in pravično. Toda prepričal sem se, da je red prvi zakon, na katerega se opirajo vse kreposti človeške. Domišljam si torej o vaših prirodnih močéh, katere izvršujejo, kakor smo ravnokar slišali, svoj posel zvesto v najstrašnejših dôbah, da ostajajo vedno in povsod zveste služabnice svojega namena, katerega jim je naložil Stvarnik od veka do veka. Kje dobiš posla, da bi še ob pogubi ne pozabil svojih dolžnostij!«

»Redstvo je zakon združevanja atomov ali najmanjših — po naših mislih nerazdelnih — prvinskih trohic tukaj na Martu. In glej, jednako redstvo ti razodevajo prvine kjersibodi na svetovih v brezkončni dalji, in razodevale so jih, kakor nam pričajo tuji aeroliti, pred tisoč in tisoč milijoni leti, takrat ko so bili ti aeroliti še združeni s svojim svetom, kakor je Martovo skalovje združeno s svojim. Isto redstvo prirodnega delovanja se ti oznanja povsod. Ali ne hiti priroda, kakor bi ne mogla čakati pomladi, že pozimi delati ledenih cvetic po oknih v naših sobah? Kakor bi se ji sanjalo o rajskih slikah prihodnjega rastlinstva, katero obrodí spomladi! Jedine skrivnostne moči, ki silijo prirodo na Martu in — kakor vé povedati Sokrat — tudi na Zemlji k umetnim prirodninam, morajo se pojavljati po vseh drugih svetovih. Torej ni drugače možno, nego da ima prirodino delovanje, nje učinkovanje in porajanje bodisi rastočih, živih ali neživih stvari, povsod sorodne in toli jednake oblike, kolikor dopušča dotično razmerje toplote, luči in ozračja tistega svetá. Torej ni dvojiti, da bi se vsak svet ne odičil z vsakeršnimi rednimi oblikami žitja, kadar doseže stanje, primerno porajanju.«

»Rdečica me oblije vsekdar,« izpregovori Sokrat, »kadarkoli se spomnim, kakó drzno smo svoje dni zahtevali na Zemlji, naj bi bil Zen vse, kar je na nebu in na Zemlji, ustvaril zaradi človeka in njegovega svetá. Žarečemu solncu ni bilo drugega posla nego ogrevati in obsevati Zemljo, Luna ni bila drugega nego ponočna svetilka, svetle zvezde pa so bile ustvarjene samó zató, da so dičile nebó in razveseljevale človeško srce!«

Potolažim ga, rekoč: »Vam starim Grkom ni bilo kaj zameriti takih mislij! V tistih dneh še niste védeli, kakšna podoba je Zemlji; vam je bila Zemlja plošča, plavajoča na brezkončnem morji. Kaj malo móž jo je jelo spoznavati za to, kar je, za okrogel svet. Do-

mišljali pa so si najizobraženejši národje, razven nekaterih vaših modrijanov, da sloni Zemlja na velikanski kornjači ali na hrbtu velikana Atlanta! Saj še ni dolgo temu, kar so celó učenjaki sploh verjeli Aristotelu, kateri je naklonil Zemlji mirno stališče sredi nebá. Sram bi pa moralo biti po pravici omikanih naslednikov Kopernikovih, kateri je prvi rešil čast in vrednost božjega stvarstva. Spoznal je Kopernik, da Zemlja ni drugega nego majhna podružnica obširnega osolnčja. Sedaj pa vé vsakdo, kdor se ne brani vednosti, da je Zemlja, takisto Mart, vsak planet záse, le trohica prahú proti veličastnim zunanjim svetovom in solncem.«

»Kaj,« začudi se krmar, »ali je mogoče, da celó v poznih Sokratovih dneh Zemljani še niso spoznali stvarstva? Kakó pa, da ste se takó zamudili? Mi na Martu bi celó več ne pomnili, kdaj se je to razjasnilo pri nas; pred koliko in koliko stotisoč ali milijonov naših let so Martovčani spoznali stvarstvo, tega bi nihče ne védel, da nimamo posebne knjige ‚Svetovne Vesti‘, ki nam je sveta zaradi svoje starosti.«

»Ker se ravno dotikamo svetoznanstva, prosim, oprostite mi, da vprašam, kakó merite čas na Martu?«

»Vsak Martov obhod okolo solнца,« odgovorí krmar, »imenujemo leto. Martovo leto šteje $668\frac{1}{3}$ dnij. Dan na Martu je dolg 24 Zemeljskih ur in 39 minut. Da se ne motiš v pojmi, ki so morda vam Zemljanom menj znani, naj pristavim, da pride Mart vsako svoje leto jedenkrat okolo solнца in da se zavrtí vsak svoj dan jedenkrat okolo samega sebe ali okolo svoje osi. — Solnčni sij delí dan na dvoje: na noč in na svetlobo ali dan v ožjem zmislu. Povprek jemljemo oba dela jednako dolgo. Póldne ali beli dan od solnčnega vzhoda do zapada ob jednakonočji delimo na deset Martovih ur.«

Rekši seže v žep in potegne iz njega uro, rekoč: »Poglej, sedaj ravno mine tretja ura denšnjega belega dné.« — Kaj ugledam na kazalu? Po večjem krogu nad številkami stojé naša Lunina znamenja: Lunin srp, prvi krajec, ščip, zadnji krajec in mlaj. »Kaj pa pomenijo ta znamenja?«

Krmar pokaže na bližnjo Martovo luno, rekoč: »Glej tam-le lunico; kar ti kaže tukaj kazalec, to vidiš, če pogledaš na lunico. Kaj ne, prvi krajec je? Pri nas je vsakdo izza mlada takó vaje izpreminom lunine svetlobe, da mu pri jasnem obnebji nikdar ni treba pogledati na uro: lunica na nebu ga spremlja, najsi gré, kamor hoče, in nosi za njim časovno in dnevno mero zanesljiveje, nego ti jo nanzanja žepna ura, katero kàj rada zadene ta ali óna napaka v kolesji.

Lunine ure pa ni treba nikdar popravljati; gré ti dan za dnevom, leto za letom po enakem svojem zakonu, odkar pomnijo Martovčani.«

»Ustrežeš mi,« odgovorim radovedno, »ako izpregovoriš o tem zakonu. Glej, na Zemlji se hvalijo zvezdoznanci, da poznajo pravi zakon gibanju vseh svetov, ker vedó natanko preračunjati mrak in druge prikaze. Večina učenjakov si celó domišlja, da se jim razodevajo skrivnosti, kakó so se planetje porodili iz solnca. Ta domišljija je znana kot Kant-Laplacova ideja ali teorija. Prvotna plinova krogla orjaškega solnca, ki se je začetkom stvarjenja našega osolnčja raztezala tja ónkraj Neptunovih mejâ, vrtela se je, kakor trdé, hitreje in hitreje. Narastala je brzina metu in ž njo tudi sredobežna moč tolikanj, da se je nad polutnikom utrgal s solnčnega telesa plinov pas. Le-tá se razdrobí na več kosov, ki se pookroglijo. Ščasoma se te krogle združijo v večjo kroglo, in to je porod plinovega planéta. Planetje se gibljejo po tisti stráni kakor njih máterina solnčna krogla in se vrté jednako hitro kakor solnčno površje tam, kjer so se ločili od njega. Potem se krčita novi planet in solnce; vsak posebe zmanjša svojo kroglo. Končno se popolnoma ločita, in vsak plava záse po vesoljnem prostoru. — Da se res godí kaj takega ob porodu planetov, to pričajo posebni poskusi. V pripravi tekočini, v kateri obvisí na sredi krogla olja, vrté to oljnato kroglo okolo nje osí čimdalje hitreje, dokler sredobežna moč od nje ne odtrga pasú, ki razpade v kosce in kroglice. Torej, pravijo, potrjuje poskus, kar uči teorija. Ali Martova bližnja lunica, imenovana Phobus, dela jim res veliko preglavico. Nje tek namreč nasprotuje tej teoriji, ker se celó trikrat hitreje vrtí okolo Marta nego Mart okrog svoje osí! Torej jim je lunica Phobus grozna upornica, ki pretí podreti nauk Kant-Laplacov.«

»Prav je takó,« pristavi krmar, »naj jih Phobus le opominja njih zmote! Takšen v resnici ni porod planetov, nikakor ne! Ali na Zemlji zvezdoznanci ne poznajo planéta Saturna in mogočnih krogov okolo njega? Kadar bodo umeli, kaj so ti krogi in kaj pomenijo njih razpoke, takrat pač spoznajo resnični porod planetov, ako ga ne spoznajo že prej. No, morda se pogovoriva kesneje še kaj več o tem.«

»Zdí se mi, da umejete vi Martovčani marsikaj bolje o stvarstvu nego mi na Zemlji! Kaj pa vam je znano o starosti planetov, in sicer o starosti Marta in Zemlje? Radoveden sem, ali se vaše znanje ujema z našim. Nam je dokazoval A. Ritter, da se solnce dandanes še vedno močneje razgreva, ker se krči; površne plasti namreč pritiskajo na spodaj ležeče, in takó rase toplota. Nje je toliko, da se je komaj peti del izžariva po vesoljnem prostoru, ostanek pa čimdalje bolj

ogreva solnčno teló. To bode trajalo, dokler ne prestane skrčevanje. Potem nastopi ohlajanje, kakor se je godilo in se še godí na Zemlji. Vzpričo takega skrčevanja se skrajša solnčni premer vsako leto za 92 metrov. Ko se je Zemlja porodila iz solnca, tedaj se je solnčno teló zadevalo ob Zemljo. Sedaj se je pa že tolikanj skrčilo, da se mu je površje odtegnilo od Zemlje malone za 20 milijonov milj. Iz navedenega letnega skrčevanja in iz te razdalje je preračunjal Ritter, da se je Zemlja pred 48 milijoni leti porodila iz solnca! Najmenj 48 milijonov let šteje torej Zemlja; pozná se ji pa starki tudi na zgrbančenem obrazu nje silna starost. Po enakem računu bi bilo vašemu Martu že nad 53 milijonov let.«

Nató reče krmar: »Sokrat je po svoji zemeljski smrti obhodil veliko svetov do Stvarnikovega prestola; predno ti razodenem svoje znanje, miha me slišati, kaj vé on o starosti svetov. Ti, Sokrat, nisi samó videl toliko velikih mest in tujih národov, kakor so se hvalili Homerovi očaki, užival si celó srečo in veselje, da si ogledoval stvarjajočega Bogá, ondu v silni razdalji, kjer se iz káosa pokončanih svetov porajajo novi svetovi. — Kaj si tam slišal o starosti svetov, kaj o starosti Zemlje in Marta?«

»Z Zenom nisva izpregovorila ni besedice o tej stvári,« odgovorí Sokrat. »Bog ne pozná starosti — njemu je sedanost vse, kar je bilo, kar je in kar bode.«

»Kaj pa,« vprašam sedaj jaz, »ali sta se morda z nebeškim ključarjem, s svetim Petrom, kàj menila o tem?«

»Tega ne; zvédel sem pa od njega, da je bil svoje dni preprost ribíč in da se razven s svojim poslom — ključi do nebeških vrat ne mirujejo nikdar — ne bavi z ničemer takó rad kakor s spomini na tiste srečne dni, ko sta on in njega gospod Bog potovala po zemlji. Kar povedati ne more, kakó dobro mu dé to, kar je takrat storil dobrega svojim bližnjikom. Ničesar ti torej ne vém naznaniti o starosti svetov; toda če ti je prav, pa povej ti, krmar, kaj véste na Martu o starosti svojega in našega svetá.«

Krmar odgovorí: »Mart šteje naših 50 milijonov in Zemlja naših 56 milijonov let.«

»Evo ti!« vzklikne Sokrat, »takšni ste matematiki! Vém, zakaj se ne ujemajo vaši računi. Ko sem iskal pojmov lepoti, pravici, resnici in drugim krepostim, kolikokrat sem pač zabredel! Okolnosti, vzroki, učinki in nazoni vsak po svojem izpreminjajo misli o jedni in tisti stvári, da se našemu duhu malone nikoli ne razjasní pravo notranje bitje. Pri vaših računih pa tudi brez pojmov ne dobite podlage, da

bi se opirali nánjo, torej nič ložjega, nego da se zmotite, posnemaje okolnosti po svojih računih. Kdor pa zida na količkaj drugačno podlago, sklepa povsem drugače.«

Sokrat še ne zvrši svojega modrovanja, ko zapazim, da krmar rahlo zakliče: »Hermes, ali je vse pripravljeno?«

»Radostno ju bodo vzprejeli,« slóve odgovor.

Sedaj pristopi krmar, rekoč: »Oprostita, telefoniral sem srenjskemu očetu, da je prijatelj Sokrat s továrišem med nami. Odgovorivši vaju je pozdravil v svoji občini in naznanil, da sta občinska in njegova gôsta, dokler vama bode drago. Pričakuje, da prideta z nami k njemu na obed. Zajedno vama naznanja, da ima Sokrat s svojim továrišem vred staro svojo pravico, katero je užival že prej, kadarkoli se je mudil na Martu, pravico, da smé po vseh národnih društvih in zavodih, po vseh národnih gostilnah in skladiščih ustrezati sléharnim potrebam svojim. Naprošena sta tudi, da vzprejmeta iz mojih rók vsak svojo nakaznico, kateri se pozneje pilepita vajini fotografiji. Ničesar ne sumnjata, da vaju misli kdo zalezovati: prosta sta na vse kraje, pri vsakem poslu, kakor so prosti vsi Martovčani, ali ker sta tujca, nič ne škodi, ako bodeta srčno priporočena posebni naklonjenosti in gostoljubnosti vseh prebivalcev. Izvolita si, kar vama je ljubše, ali se odpeljemo z vodno ladjo po morji ali pa z zračno po višini; leteli ne bomo, ker še nista vajena. Priporočam pa,« nadaljuje proti Sokratu, »da bi se peljali po zraku; veslal bodem takó, da bode tvoj továriš, ki še ne pozná poljá na Martu, lahko hitro ogledoval, kakó imamo obdelana polja in kakó razdelujemo stanovališča in selišča po svojih vrtéh.«

Vsi stopimo torej na zrakoplov, ki se dvigne kakor rahlo plovčč ptič visoko proti solncu. Ponudijo mi razpetega platna proti solncu, ali bolj vročega solnca smo vajeni na Zemlji, in razgled je takó lep, da si ne želim nobene strehe. Kakšna krasota povsod! »Tukaj nekoliko počijmo, ako je mogoče,« rečem krmarju, »rad bi se ozrl po vsem obzorji, meni neznanem.« Zdajci se dvigne ladja više. »Dobro.« Že se mi odpira brezmejna, nekoliko hribovita pokrajina. Samó proti severni stráni jo po nekod zapira nevisoko hribovje, proti jugu pa se širi do morja, in razgled seza po morji do sinjega nebá. Prešinejo me neizrečna čustva brezkončne prirode, obhaja me zavest skrivnega veličastnega bitja, katero vlada po vseh svetovih z večnimi svojimi zakoni ter ohranja vse te nepopisne krasote!

»Ali naj si ogledamo naše kraje tudi bliže?« vpraša krmar. Nezmožen govoriti samó prikiham. Zrakoplov se približa tlóm. To niso

več óne paše tam na vzvišeni planjavi, kjer smo prej počivali; čim dalje rodovitejše njive, lépši travniki se vrsté pred nami, med večjim poljem pa zelené posamični gozdiči. Po mejah ob njivah je vse zasajeno s sadnim drevjem. Ali kakšno drevje je to! Bodisi bukovje, smrečje ali druga listovina in sadje — vse je tolikanj višje nego na zemlji, da povsod iščem gozda pod gozdom! In glej ondu, kamor se bližamo, valovito širjavo na primorji! Kakó idiliško so po nji razdeljene vasi! Prelepi vrtovi se dotikajo vrtov, poslopje pa se nikjer ne naslanja ob sosedovo, nego bele hiše gledajo posamič iz zelenih vrtov. In kakó snažna so vsa pota med pohištvu in vrtovi! Zraven pa je vsa naselbina do cela preprežena z bistrimi studenci, vodotoki in vodami. To je izvestno bogata dežela! Dvojiti ni, da bi ne živeli tukaj srečnejši ljudje nego na Zemlji!

(Dalje prihodnjič.)

Drobne pesmi.

Ti lilija nadzemsko čista,
Odsèv nebeškega krasú!
Na tebe ni še pala slana,
In piš osúl ti ni cvetú . . .

Vprašal nisem, če me ljubiš,
Vprašal te ne bom nikdár;
Nem upiram pôgled váte,
Nemo nosim v srci žar.

Zamán ljubezen moja,
Zamán je za vselèj;
In vender ljubim tebe
Srčneje še ko prej.

Željé in nade méni
Uničil je vihár;
Ljubezni pa ne more
Zatrei mi nikdár!

Razcvela mi je nada v srci,
Zveneti morala je spet;
V usode knjige sklep je pisan,
Za méne ni pomládni cvet!

Daleč v sivomračnem gozdu
Skrto rase diven cvet . . .
Tajna je ljubezen moja,
Čar, nikomur razodet.

Srcé mi več ne upa,
Srcé ne koperní;
In vender še gorkeje
Za tebe mi gori.

Rádinski.

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

VII. Prazgodovina na Martu.

Ko se vzdramim iz svoje zamaknjenosti, prime me Sokrat za roko, rekoč: »Ne bodi več takó zamišljen, dosti čudovitega te še čaka.«

Priveslali smo do primorskega sela; ime mu je bilo Kolon, in sicer od málinskih koles, ki so dvigala vodó iz nižin na višjo ravan ali na poljane. Zdajci se obrne ladja na morski breg, séde na oder v lopo, vezanemu kozlu podobno, in streha, ki se je bila odkrila pred njo, zagrne se zopet nad njo.

Ko stopiva s Sokratom na tlà, vzprejme naju v imeni soseske in národa siv poštenjak, občinski oče Arhont. Zvesto nama seže v roko ter naju predstavi svoji družini, ki je po lepem vrtu prihitela za njim. Bila je hišna mati Hrizila, nje hčerka Harita in sin Krat, vsa družina krepke rasti, sin, dasi mlad, vender postaven, hči pa zala, deviška.

»V tem času, ko solnce takó pripeka,« reče Arhont, »tedaj je najprijetneje pri nas za hišo na vrtu ali pa v gaji, kakor si kdo izvoli. Sokrat, saj poznaš vse te kraje; ondu v senci se ohladita, ako vama je prav. Morda bi pa prijatelju ugajalo na notranjem steberskem dvorišči, ondu je tudi hladno pod kipovjem.«

»Pojdiva po veži skozi hišo in čez dvorišče v gaj, toliko da si mimogredé ogledaš kipovje na dvorišči, ko bi pri obedu beseda nanesla nánje.« S temi besedami me Sokrat odvéde s seboj.

Pohištvo občinskega očeta se je odlikovalo po svoji oskromnosti, kakor se pri ljudski vladi spodobi sléharnemu državljanu, sósebnó pa načelniku večje pokrajine, ako se hoče obvarovati vsakeršnih sumničenj. Pristop v hišo in na dvorišče je bil skozi vežo. Malo dvorišče je bilo na vseh stranéh obkroženo s korintskim stebrovjem. Tukaj sredi pohištva in vender pod milim nebom, v dotiki z nebeškim zrakom, zvezdami, luno in s solncem, tukaj je bilo zavetje, rabeče družinskemu okrepčevanju. Lepó zavarovan cestnega šuma in prahú, bil je prijazen prostor kakor nalašč za vzprejemanje góstov.

»Ali véš, česa pogrešam tukaj?« vpraša me Sokrat.

»Saj si še nisva ogledala vsega,« odgovorim mu ves zavzet, »kolika lepota je to! Lepšega kipovja še v Atenah niste imeli dosti.«

»Res da ne! Ali to, česar pogrešam, bilo nam je takó prirojeno, da si stari Grki sredihišnega stolpovnika kàr misliti nismo mogli brez oltarja ali brez ognjišča, vedno pripravljenega za darovanje na čast vsevarovalnemu Zenu. Tukaj ni niti Zena niti oltarja. Ako jih vprašaš, kje imajo svoje bogove, položé ti dlan na srce, rekoč: 'Tukaj si je izvolil svoj sedež Gospod, ki nas sicer vedno gleda z brezštevilnimi očmi z nebá!' — Bogá vpodabljati ali ga celó včlovečevati, zdí je jim grozna predrznost. Kar hoče biti večno, ne smé biti podložno telesnim čustvom, to se dá čutiti le na duhu.«

»Tvoje besede me spominjajo tvojega bogá, s katerim si baje uvajal nove bogove, kakor so ti očitali. Trdil si, da ga imaš v prsih, in imenoval si ga svojega demona.«

»Res, moj demon v prsih ni bil človek, ugeniti pa tudi nisem mogel, da bi bil nov bog, kakor so me dolžili. Zavedal sem se, da moj demon ni bil zgolj proizvod domišljije. Nekovo čisto bitje je bil, kakor le more biti samó na sebi. Slišal sem ga časih takó natanko, kakor se le sliši glas ónega, ki govori z menoj notri v telesi. Kolikokrat sem si mislil: Sedaj in sedaj mi razodene vse globočine modrosti. Dejal pa je: 'Ozri se po vesoljnem stvarstvu, ki je polno modrosti. Ako najdeš kje kaj brez modrosti, ne išči vzroka v stvarstvu, temveč v sebi in v dotiki svoji s svetom.' Kar se tiče mojih potreb, dovòlj mu je bilo, da mi je v posebnih primerih veleval, kaj mi je storiti in kaj opustiti. Česar nisem storil, tega sem se pozneje izvestno kesal. Prepričan sem, da je to dušno bitje polno uma, da mi je prijazno in da je vredno vsega zaupanja.«

»Kdor se hoče udeleževati dobrot in nasvetov dobrotnega tvojega bitja, mora pač imeti mirne prsi, oproščene sléharne strastí. Morda sva tukaj na Martu zadela med takó srečne sinove proste prirode, da z zdravim in neotemnelim duševnim očesom ogledujejo óno večno bitje, katerega iščemo mi v notranjem svojem telesi in po vesoljnem stvarstvu. Pač ga čuti povsod, kdor ga hoče, ali pokazati si ga ne moremo. Zató se ga menda na Zemlji trudimo obraziti v vidni človeški podobi.«

Takó govorèč sédeva v senci na klop ravno nasproti velikolepemu kipovju sredi stebratega dvorišča, obrnjenemu proti vhodu skozi vežo. Prej, ko sem prvič stopil pred kipe, prevzela me je tolikanj njih krasota, da sem moral kàr pogledati na druge stvari. Komu bi se ne omilila skupina krasnih marmornih podob! Na podnožji rezanega granita sta se dvigala spredi kipa Kentavra in Sfinkse.

Kentaver je najlepša grška kiparska zamisel, na pol plemenit konj, na pol človek; namesto konjskega vratú mu je zrasel gorenji del človeškega moškega ali ženskega telesa, prav kakor je res človek z vso krasoto prsij, rok in glave, Sfinksa pa je kiparska podoba starih Egipčanov, na pol lev do vratú, na pol ženska ali mož.

Tukajšnja kipa sta oba moške podobe. Stojèč na zadnjih nogah, zaganjata se proti višjemu, nekoliko bolj zadi stoječemu kipovju. Tam v podnožji se dviga s tal mogočna marmorna skala v podobi oblaka; na skali stoji zračna ladjica ali zrakoplov. V ladji je videti junaški mož, dvigujoč z desnico za sabo deviško žensko, ki se opira z jedno nogo na oblak, z drugo na ladjo, v levici pa držeč strunato orodje, podobno liri; junak ozarjenega, navdušenega, devica radostnega in zaupnega obraza. Junakov kip naznanja srečnega zmagovalca, ki z liro srčno izreka ognjevito svojo hvalo večnemu svojemu odrešeniku. Po junaku in devici se zaganjata in vzpenjata Kentaver in Sfinksa.

Še nisva s Sokratom dokončala svojega premišljevanja o kipovji, ko nama pride naproti oče Arhont in naju povabi, naj greva ž njim v gaj za hišo. Ondu nas je na otoku sredi majhnega ribnika pričakovala ostala rodbina. Tukaj nas je vzprejelo v gosto senco tropiško drevje in velikolistno grmovje s prekrasnim cvetjem, ki je dehtelo po vsi okolici. V najgostejši senci sedemo k pogrneni mizi. Izmed jedil sva vzela s Sokratom toliko, da nisva užalila skrbne gospodinje in nje hčere, zveste pomočnice. Hrizila se ni mogla naveseliti, da ji je prinesel krmar nekaj najukusnejše zverine, ptičev in najboljšega vina. Toda kaj mi je bilo do jedí! Ob mizi prijazni ljudje, po tleh in po drevji polno ptičev, po ribniku povodne déklíce z ribjim repom, kraseče se z ločjem in lotosovim cvetjem, po skalnatih obronkih Sirene, poskušajoče se v petji s Tritoni, ki piskajo na polževke! Tudi morski starec Protej je tukaj, izmenjevalec podobe in prerokovalec usode. Stopim k njemu, vprašam ga, kakova mi bode usoda. Zasuče se stari šaljivec, zakaj pozabil sem ga stisniti v pest, da bi se mi pred odgovorom ne izpremenil — namesto njega stoji pred mano papiga, zamolklo kričèč »Krokok, krokok!«, iz dalje pa se sliši sraka, vpijoča »Primi ga, primi ga!« Nehoté se zasmeje družba ob mizi, in Hrizila mi reče, naj sédem k mizi in opazujem Proteja, ki dolgo ne strpi nobene podobe.

Da bi me oprostil zadrege zaradi šaljivega Proteja, vpraša me oče Arhont, kakó mi kàj ugaja kipovje na dvorišči. »Kàj dobro,« odgovorim mu in pristavim: »Kaj pa pomeni?«

»S kratkimi besedami ti ne morem povedati vsega; za sedaj samó védi, da je spomenik národnih pračasov in da pomeni rešitev iz nekdanj preteče pogube. Več zveš polagoma kesneje.«

»Če kaže spomenik rešitev iz napada Kentavra in Sfinkse, zakaj pa si umetnik ni izvolil ónega hipa, ko je obraz bežečih rešencev izražal strah in grozo?«

»Naš umetnik bi groze ne bil toliko cenil kakor krepost mirú. Toda v dóbi zmage ni bilo več groze, pač pa je morila naše praočake, predno je bil izumljen zrakoplov.«

»S kratkimi besedami odkrivате nekaj starih dogodkov imenitne vaše prazgodovine. Zvédel bi pač rad vse, kar se tiče vašega kipovja, toda potrpežljivo bom čakal prave prilike.«

»Za danes popóldne,« pravi oče Arhont, »kliče me národen posel za nekaj ur v bližnjo sosesko.« Proti družini obrnjen velí: »Vam vsem izročam draga naša gôsta; dajte jima toliko prostosti, da se odpočijeta, skrbite pa tudi, da jima ne bode dolgčas, dokler se ne vrnem.«

Po očetovem odhodu se tudi Hrizila ni mogla dolgo muditi; odšla je po gospodinjskih opravkih in je naju prepustila sinu in hčerki. Radovedno poslušata Sokrata, vmes pa izprašujeta tudi mene o sedanjosti na Zemlji, ker jima Sokrat najrajši pripoveduje samó o starodavnosti. Čas poteka; stališče solnca in lunic kaže čez pol popóldne, ko se na izprehodu po gaji in vrtu končno približamo hiši.

»Mati je na hiši, cveticam priliva,« vzklikne Harita. »Rada bi ji šla pomagat, kdo gré z menoj?«

»Ali greš?« vprašam Sokrata.

»Sedaj še ne morem; ravno hočem s Kratom nekaj ogledati v bližnjem drevoredu. Meni je itak vse dobro znano okolo hiše, spremi ti devico in stopi ž njo do matere, saj vama že miga s hiše.«

»Mati bode vesela, da prideva,« reče Harita ter pospeší korake, spotoma pa mi razkazuje vse, kar se mi zdí zanimljivo. Ko dospeva do matere, pogleda ji Hrizila v oči, položi ji roko na čelo in pravi: »Saj ni treba, da bi hitela kakor srna pred gostom. Komur te zaupa Sokrat, zaupava te tudi midva z očetom. Zapomni si to in sedaj mu pokaži, kar se ti zdí vrednega.«

Na ravni strehi, okolo katere so vihrali vrhovi visokih jelk, palem in cipres, zasajen je bil rajski vrtiček. »Tukaj,« povzame Harita, »imamo zavetje, kakor si ga ni želeti bolj zavarovanega proti zunanjim zijalom.« In res, vsa streha je bila ób krajéh ograjena s cvetočimi grmički in cveticami. Ob kotih so stale zelene lopice, preprežene z vonjavim cvetjem. »Sédi tukaj na solnce ali v senco, kamor

je,« pristavi Harita, »povsod čutiš vonj ne samó bližnjega cvetja nego tudi vonj z vrta in iz gaja.«

»Ali imate tolikanj krotke ptice, da kàr posedajo po tleh in po grmovji? Saj je vse pisano od njih.«

»Okolo hiš in po vrtéh se jih ne dotika nihče, zató so takó krotke, da nam žvrgolé kàr okolo glave.«

»Kaj pa storite z ujedo, kadar se pripodí iz gozda?«

»Takih še nisem videla dosti; oče pravijo, da ustrelé vsakega orla, kadar se prikaže.«

»Čas je, da si nekoliko oddahnem,« povzame mati Hrizila in séde v zeleno lopo. Takisto midva. »Sedaj bode pa Arhont précej domá,« nadaljuje mati, ne da bi bila pogledala nì na žepno nì na hišno uro. Torej vprašam radovedno: »Po čem pa veste, da pride?«

»Odhajaje mi je dejal, da pride, kadar se srečata lunici na nebu. Da govorim s priliko: luni sta kakor pišče in kokoš; večja ostaja bolj na svojem mestu, manjša sicer poletava, vender se vedno vrača h kokoši.«

Zdajci se začuje z dvorišča zvončkanje. »Arhont naznanja, da je stopil na vrt; pojdimo mu naproti.« — Ko pridemo na vrt, vzprejela sta ga že Sokrat in sin Krat.

»Ali si kàj truden, Arhont?« vpraša ga Hrizila sočutno.

»Nič ne, saj sem se vozil, in ondu se je izšlo vse ugodno. Dasi se večerí, vender še utegnemo stopiti z gostoma na bližnjo višino Akropolo, da se razveselita rajskega razgleda ob solnčnem zatonu.«

Tedaj odidemo vsi razven gospodinje, ki ostane domá s hišnim varuhom psičkom Filaksom.

»Takih razgledov, kakeršni so tukaj,« reče spotoma Arhont, »ni kàj prida na našem planetu. Tukaj pod sabo vidimo vso lepoto tropiške prirode, nad sabo pa vso krasoto nebá, celó sedaj, ko zahajajoče solnce zlatí višine in doline. Škoda le, da so tlà neprezorna in da se vama ne odpira naróčaj naše zemlje, kjer bi strmèč gledala Martovo okamenelo zgodovino. Tù sedanjost, ondu praminulost!«

Solnce zaide. Hitro se zmračí, in še hitreje zagrne noč vse nižave pod nami. Roka božja zažgè svetovne luči na nebu.

»Kakovi novi zvezdi pa sta to nad solnčnim vzhodom? Ali se morda varam?«

»Prav vidiš, Venera je in — vaša Zemlja, najlepša zvezda Martovega nebá. Nje luč je belo-rdečkaste svetlobe.«

»Torej imate dve prekrasni danici; na Zemlji imamo jedino Venero! Z Martom nam nikakor ne vračate Zemeljske zvezde. Pri-

jazno-rdečkasti Mart se nam rad skriva na Zemlji; ako se to leto pokaže na obnebji, pa ga drugo leto ni videti.«

»Kar ostaja Mart vam Zemljanom dolžan o svoji velikosti, utegnil bi vam vrniti s prazgodovino in sedanjostjo svojo. Kolikor mu nedostaje velikosti, to in še veliko več bi vam lahko dal po starosti in modrosti. Ne bode dolgo, da se prepričate sami o tej resnici. Sedaj pa se bode treba vrniti, zrakoplov se bliža.«

Poslednjič se ozrêm po veličastni okolici. Tukaj pod nami vsa lepota rastlinstva, ondu na obnebji pa dika vesoljnih svetov: od Južnega križa, od Maghelanovega megličnega ozvezdja do velikanskega krdela krivih kol nad severnim tečajem matere Zemlje! —

Ko sedimo zvečer ob mizi, stoječi na stebrovitem dvoru pred kipovjem, spomni se oče Arhont, da mi je obetal kaj povedati o prazgodovini Martovi. Pričnê torej:

»Na Martu ni bilo vedno, kakor je. Po njega porodu iz solnčnega kolobarja zgolj svetovne sile in grozen káos. Na debelo se je še kadil okolo njega svetovni prah. Pristopijo svetovne moči, pometó prah okrog njega. Iz tega nov kolobar, iz kolobarja dve luni. V tem pa se Mart takó razgreje in raztopí od káosa, da sveti lunicama kakor solnce nam. Toda majhen, kakor je, ohladí se hitro v kratkih milijonih letih. Strdí se mu površje. Grbanči se začetkoma gladka skorja. Hribovje nastaja. Oblivajo ga nalivi z gosto oblačnega podnebja. Vodé izpirajo in rušijo kamenje po gorah, meljejo pesek ter delajo nasipe in prstene skladove po ravninah in dolinah. Prikaže se blato po toplih močvirjih. V blatu se vname prvotna rastlinska in živalska rast. Kar je doraslo, pogine in pognojí tlà ter pripravlja črno prst prihodnjim bitjem. Na ostankih slabih prvotnih ustrojev se razvijajo čvrstejši organizmi. V tem pa prirodne sile neprestano rušijo in razsipljejo višave in podsipajo, kar je poginilo rastočega. Čim bolj se ohlaja Martova krogla, tem bolj se krči odeja, skorja njegova. Novič se dviga hribovje in vzdiguje s seboj nasute skladove polne organizmov. Z blatnimi in prstenimi skladovi vred so okameneli zamrli organizmi rastlin in živalij. V Martovih tleh počiva torej njega okamenela prazgodovina.«

»Goré, to so prave piramide,« povzame Sokrat, »bolj neminljive od ónih kamenitih grobelj, katere so gradili stari egiptovski kraljevi rodovi na Zemlji za večna svoja pokopališča.«

»Tudi hribaste piramide na Martu so zgolj silovita pokopališča,« reče Arhont; »v njih počiva brez števila rodovin živalstva in rastlinstva, prav takó kakor okamenele egiptovske mumije, čakaje rešitve.

Toda temu okamenelemu življenju ne dojde prej vesoljna rešitev nego tedaj, ko nastopi prestvaritev zastarelega svetá. Takrat se razdrobé najtrše granitne goré, kar jih že prej ne izperó vodé, takrat bode stari svet raztopljen praznoval vstajenje od smrti, in njega pomlajene ostaline se bodo vzajemno družile, da prično krožni tok novega življenja. Na takih velikanskih spomenikih je pod zemljo zgodovina svetov naslikana dôkaj natančneje nego egiptovska zgodovina na piramidah s svojimi hieroglifi. — Koliko so izpremenile mirne prirodne sile na Martu, odkar pomnijo ljudje, pozná se tudi iz starih basnij. Hribovje se je znižalo po vsem Martu. Akropola je bila v starih časih tolika gora, da ji je pokrival vrhove večén led in sneg. Po nje strminah in grapah, po brezdni in gozdih so tulili volkovi in medvedje, po nižjih toplejših pokrajinah pa so iskali levi svojega plena. Napadali so naše praočete, ali ti so planili na volkove, leve in medvede, pobijali jih, spekli njih srca na ognji, pojedli jih in se navdušili z levjo močjó. Treba jim je pa tudi bilo take srčnosti, dokler so živele óne strahote, ki jih kaže kipovje v podobi Kentavra in Sfinkse. V národnem muzeji, katerega vama še pokažem, ne bodeta se načudila fantastiški grdobščini iz Martovih tal, sósebnó okamenelemu Kentavru, Sfinksi in pračloveku! Čim bolj se je staral Mart, tem bolj se je krčilo morje in tem bolj se je širila kopnina. Po prvotnem porodu organskega žitja je oblivalo morje malone vse površje; začetkoma so se rodile zgolj pomorske živali in povodne rastline. Drugi porod je prišel, ko je že nekaj otokov stopilo iz morja; porodile so se močvirske rastline in žužki najnižje vrste. Trdnjši organizmi so se porodili napósled, ko se je že dôkaj trdnih tal vzdignilo iz morja. Počasno zmanjševanje morske vode, pomnoževanje suhe zemlje ali potrebnega podnožja za organski razvoj, to so znamenja dohajajoče ploditve sléhnega svetá. Čim bolj se ohlaja svet, ki je bil iz početka raztopljen in vroč, tem več vode popija zemlja, tem bolj se suše večje dežele in tem manjša prihajajo morja. Mimo tega se je Mart v tolikih milijonih letih svoje dôbe tudi nekoliko obložil s prihodki iz vsemirja: z meteori, utrinjavkami in planetnim prahom; to vse je padalo nánj na njegovih potih. Razven svojega telesa je moral vrteti tudi to tujo težo okolo osí, torej mu je pešala brzina vrtenja, podaljšal se mu je dan. Tedaj pa je morje, katero je prej gnala vrtilna sila proti srednjemu pasu na Martu, jelo ostavljati okrajine ob sredi; umikalo se je proti tečajema in pustilo za seboj mnogo kopnine. Vaši Zemlji se tudi ni godilo drugače. Ali kakor opažamo na Martu, ta njena kopnina ne meri niti cele tretjine morskega površja. Na Martu se je

pa od večje starosti naraslo toliko kopnine, da je več suhe zemlje nego morja. Izpreminjalo se je pa tudi ozračje. Začetkoma prenapolnjeno s soparji in plini, sčistilo se je polagoma. Kisíka potrebuje živalstvo za svoje življenje. Dasi ga nekaj vrača rastlinstvo, ko prebavlja ogljikovo kislino, vender ne vrača vsega. Zmanjšuje se torej množina vlage in kisíka, ozračje ima od veka do veka menj teh tvarin. Ohlajanje, mraz, suhota, pretanko ozračje, ki nima dovolj redilnih snovíj, vse to oznanja óno počasno zamiranje rastlinskega in živalskega razvoja, katero strahoma opažamo na vaši Luni, umirajoči zgolj od starosti.«

»Govoril si resnico,« pritrdim besedam Arhontovim, »tudi Zemlja je rodila vedno krepkejše živali, ko se je ohlajala, in končno po ledeni dôbi tudi človeka. Vzgajala je miljenca božjega v besnem boji z življenskimi potrebami. Kjer je boj najljutejši, ondu je pomoč božja najbližja. Človek se je zavédel samega sebe; Stvarnik mu je dal tudi nekaj uma in pameti, da bi razvijal duševne in telesne zaklade, ne pa, da bi ugibal, kakó zatirati drug drugega. Žal, sedanjemu Zemljanu je od prvotnega bojevanja z elementarnimi in zverinskimi silami ostalo še toliko podedovanih močíj, da ž njimi še dandanes mogočniki zatirajo svoje bližnjike.«

»Kaj? Zemljani bi ne bili porabili tistega božjega darú, ki ga imenuješ um, na srečo vsega človeštva? Kàj takega mi ne gré v glavo.«

»Prav takó je. Sloveči pesnik Goethe celó trdi v ‚Faustu‘, da bi človek na Zemlji živel srečnejše, ako bi mu Bog ne bil podaril nekaj tiste nebeške luči, katero imenuje človek um, pa jo takó zlorablja, da z umom vred živí bolj zverinski nego živali same! Najzadovoljnejši s svojo usodo so še óni národje, katerih ni oblizala takó zvana civilizacija, iztok človeškega uma. Da ti imenujem táko ljudstvo: Eskimovci so, potomci severoamerikanskih divjakov. Veseli so, dobrovoljni, blagodušni, gostoljubni in srečni, dasi so zgolj siromaki. Vojske ne poznajo; na smeh jim gré, kadar slišijo, da se omikani národje boré celó zaradi same ženske, n. pr. Helene, ali zaradi pestí malovredne zemlje. Boj z vsakeršnimi silami, sósebnó z mrazom, takó se izgovarjajo omikanci, utrdil je Eskimovce tolikanj na telesi in na duši, da bi se skoro dejalo: Eskimovci so národ dejanskih modrijanov. Omikanci torej pričakujejo, da se okrepi človeštvo, ako ne prej, vsaj v tisti pozni dôbi, ko se bodeta ohlajali podnebje in Zemlja. Ti lahkoverniki mislijo, da se s hladnejšim podnebjem umiré tudi človeške strasti in da bode prihajalo človeštvo do čimdalje večje plemenitosti, ne samó v mislih nego tudi

v dejanji. V prihodnjih ledenih dôbah bode torej baje prebivalo na Zemlji nekovo višje človeštvo, kakeršno se bode šele porodilo; takó namreč trdi Darwinov nauk o prilikovanji k okolnostim in zunanjim odnošajem. Ti ljudje bodo šele tisti blagodušni in pravični Zemljani, kateri se ne bodo vojskovali, da bi kradli dežele, in kateri bodo pravični in pošteni brez sodišč in pobožni brez svetišč.»

»Od srca vas pomilujem,« odgovori Arhont ves ganjen, »ako pričakujete dejanskega človekoljubja šele od prihodnje ledene dôbe ali celó od uspeha Darwinove teorije! Naš Mart je dôkaj manjši od Zemlje. Ko bi Zemlji razvil površje, zavl bi ga trikrat vánje in še bi ostalo nekaj povoja. Mart je tudi starejši toliko in toliko milijonov let. Dosti bolj se je utegnil ohladiti nego Zemlja in se je tudi ohlajal hitreje, ker je toliko manjši. Na nebu mu sije slabše solnce, za tretjino manjše nego Zemljanom, in njega žarenje ima dvakrat menj vročine, malone samó toliko kakor na Zemlji poleti kaki dve uri pred zatonom. Glej, in vender imamo tù poleg polutnika še toplejše podnebje, nego ga ima Zemlja po svojih zmernih pasovih! Kakó vender morejo umni ljudje na Zemlji pričakovati srečnejšega življenja šele od ohlajanja!«

»Tudi na Zemlji je dovòlj móž, ki se čudijo temu upu, večina pa jih drži z Darwinom, češ, da sila in čas izpreminjata telesa in jim dajeta ude in moči, ki utegnejo premagovati nasprotno življenske sile! Do tega jim ni, koliko tisoč ali milijonov let bi potrebovala priroda za to umišljeno boljšo dôbo. Če Darwinova teorija ne laže, to se bode človek v prihodnjih vekih tolikanj izpremenil, ne samó po duhu, ampak sósebnó po obrazu in po rasti, da bodo pozni potomci zgolj iz radovednosti razstavljali sedanje okamenele ljudi po svojih muzejih, kakor razstavljamo mi mamute, nosoroge in krokodile!«

»Ako že res pričakujete rešitve od zračnega ohlajanja in ako bi se res radi oteli nasprotnih strastij, pa se pomeknite iz južnotoplih okrajin proti severu! Dosti je takih krajev, kjer je dovòlj mraza kakor pri Eskimovcih na Grenlandiji. Ali prerokovati vam od mraza ni kaj uspeha. Na Martu so nas vodila druga pota do obče sreče. Tukaj je bilo dolgo trpljenje za štirinogov, katere vam kažejo podobe na dvorišči. Naši pradedje so se korili in utrjali, dokler niso spoznali, da jih nobena stvar ne reši tolikih zadreg, predno se vsestranski ne združijo. Korenite združitve si pa nikakor ni móči misliti brez resnične ljubezni do bližnjika. Odrekli so se torej vsem predsodkom, priznali jednako vrednost vsakemu stanu, vsaki osebi in podelili vsakomur v vseh stvaréh jednake pravice ter se takó dejanski udeležili resničnega člo-

vekoljubja! Tudi pri vas na Zemlji menda dejanskega človekoljubja ne zatajujete zaradi podnebja; vzroku morajo biti globočje korenine, morda tiči celó v družabni osnovi. Dejal bi skoro, da ugledaš te korenine, ako pazno pregleduješ prazgodovino našo. Tukaj je národ takó srečen, da ne more biti srečnejši. Naša zgodovina te bode učila spoznavati pomočke in pota, po katerih je národ osrečil samega sebe. Toliko ti pa povém že sedaj: odreči se moraš svojim dosedanjim mislim, kakó se doseže sreča.«

»Koliko sem se trudil,« povzame Sokrat, »da bi očistil pojme o sreči, ali zaman! Toliko, mislim, dognali smo že moje dni, da je najprej treba zadovoljivosti. Bodi zdrav, nagrebi si imenja čez glavo, če nisi zadovoljiv, porodi se ti strast iz prve nedolžne želje. Kadar pa se udaš strásti, ne dá ti poželjivost po tujem blagu več mirú. Zakaj bogastvo sámó ne dá človeku nikdar zadovoljnosti. Brez te pa ni mogoče duševne sreče.«

»Res je, kar praviš,« menim jaz, »toda tajiti ne moreš, da se še drugi modrijani sámí niso dosti ujemali s tvojimi mislimi, kakó naj bi se živelo, da bi bilo življenje res vredno življenja! Sofokel pravi: 'V globinah življenja biva veliko strahov, in sicer toliko, da je vprašanje, kaj je bolje, živeti ali ne?' Odgovarja si sam takó-le: 'Dokler živimo, moramo zakrivati brezdnó življenja z rožicami lepote in s srčnim razveseljevanjem. Ozke so meje, postavljene človeštvu, med katerimi utegne vsak človek razvijati óne žlahtne in lepe kalí, iz katerih mu pricvetè in dozori vsaj nekaj sadú človeške sreče.' — Poslušajmo pa tudi, kakó sodi Protágora: 'Voljno zatajevanje svojih željâ, pogrešanje užitkov, krepost brez radosti — to vse nahajamo kvečjemu v mislih, nikoli pa v srci grškem. Rokodelskega truda in znoja v zadoščanje vsakdanjih potreb Grk ne ceni posebno, zató prepušča težka dela tujcem in sužnjem. — Mnogo slik ima radost: ta je išče v vinjenosti čutja, drugi v uživanji lepote, in drugi, bogovom sorodnejši, iščejo je nad meglami v večni čistobi nebá, kjer ti ni ne skrbij, ne željâ!' — Da spoznamo misli vseh grških strank, povej še Anaksagora svojo misel: 'Prostovoljno se klanjati vesoljnemu umu, krotiti strast in poželjivost svojega telesa, to je krepost in čuváj sléharnega veselja, prave sreče; to je tista trdnjava: apatija, v kateri ne more človeka premagati in usoda, preteča bogovom, dokler si ne dá vzeti svoje zadovoljnosti.' — Slišali smo torej nekaj lepih besed iz ust starodavnih grških modrijanov; ali kdo je še pozvedel, da bi se z lepim govorništvom dale odpraviti zadrege, sósebnó tiste, zaradi katerih trpi malone vse človeštvo na Zemlji? Lepó je res, če vé kdo

takó govoriti ali pisati, da seza drugemu v srce, toda prvo je tù dejanje in zopet dejanje, temu pa je treba vzgledov. Ali niso vaši praočetje tudi na Martu poskušali na vse kraje, predno so našli pravi pot odrešitve? Človek se moti, dokler živi, moti se vse človeštvo, vender ne brez uspeha. Premetuje se iz zadrege v zadrego, nekaj napredka pa venderle ostane, če ne drugega, vredno je že to nekaj, da se je izvestna zmota odpravila za vselej, če pridejo poročila v roke potomcev in če ti kaj uvažujejo izkušnje svojih praočetov.«

»Tudi na Martu«, izpregovori Arhont, »uporabljali so naši dedje že pred milijonom let izkušnje minulih vekov. Védeli so si obračati v obči prid poročila nekdanjih dôb. Začetkom zadnjega milijonletja je silno napredovalo človeštvo na Martu. Čudèč in strmèč so gledali ljudje, kakó so se prirodne sile razvijale iz tvarin, v katerih so spale vse veke minulosti zakrite človeškim očém, dokler jih ni srčnost ali razbornost poklicala na dan. Iz ónih raznovrstnih rudnin, dotlej na videz mrtvih, pognala je nekova tajna moč vesoljnih svetov iskri svoj žar, katerega je vzbudil človek, korenito raziskujé občo prirodo. Tista prirodna moč, elektrika, ki poganja iz rudnin žareče iskre — cvetje svoje — ponudila je praočetom silno svojo hitrost za poročanje človeških mislij od dežele do dežele, od konca do konca svetá. Toda ne samó glasnik ukazov, tudi prenašalec človeškega glasú in govora se je porodil iz elektrike. Iz živih naših ust vzprejema elektrika naš glas, bodisi govor ali petje, nosi ga brzo kakor silno hitra luč v daljne kraje in ga ondu vliva poslušalcu v ušesa takó zvesto, kakor bi stal govornik ali pevec poleg njega v sobi, dočim je sto in sto milj daleč od njega. V tistih starodavnih časih je že pregnala sopar iz strojev na železnicah, vpregla svoje čarobne moči in iz lahka tirala dolge vrste težkih vóz. In kakó rahlo in tiho jih je tirala, kakor bi plavali po kolovozu, ondu kjer so prej otlo sopihajoči parni stroji na vso moč komaj bruhalí dalje! Glej, že v tisti starodavnosti je na Martu skrivnostna moč elektrike podirala meje med národi in snovala družéče vezí med njimi. Z družnimi mislimi je spajala ljudstvo z ljudstvom, dasi so jih takrat še ločile visoke goré, peščene in morske planjave. Napočila je dôba občega združevanja, vzknilo je upanje, da se národje nekoč spoprijaznijo, pobratijo. Prikazovala se je zarja resničnega in pravega človekoljubja: ljudje so spoznavali, da so si vsi posamičniki jednako vredni, da imajo vsi jednake pravice! Ne vprašuj, zakaj ni že takrat nastopila zlata dôba na Martu. Pač bi bila nastopila da ni poleg mamutov in krokodilov porodila trinogov, krutih oblastnikov: Kentavrov in Sfinks. Na pol človeške podobe, govorèč svoj

posebni jezik in nekoliko pri pameti, kolikor se je ravno tikala njih prida, provzročevali so ti štirinogi nesrečo vse človeške družbe. Bili so strastni, porodili so požrešnost in sebičnost, silo so imeli za pravico. Te nakazni so zdrgnile pódse vse vrednosti. V tistih vekih je bila družabna osnova taka, da se ni dobilo nič brez denarja, za denar pa vse: čast in obilica vsega, česar zahteva poželjivo srce, brezskrbno mehkužno življenje, iz kratka: za denar se je dobivalo vse. Zató si je pridobil denar izredno veljavo in čast; žrtvovalo mu je ljudstvo pravično delovanje, usmiljenje do ubogih rokodelcev, ljubezen do bližnjika in celó prirodne pravice človeka! Spoznavali so denar za občega malika! — Ljudstvo pa je tedaj častilo tudi nje, pri katerih je ležal denar na kupih, malikovalo je tudi veleposestnikom, bogatinom in kapitalistom!»

»Kaj pravita, prijatelja,« vpraša naju Harita, »da takó zamaknjeni poslušava z materjo? Takó je vselej, kadar oče kàj pripoveduje iz prazgodovine. Národ ima sicer povsod dovòlj knjižnic, velike zbirke so napolnjene zgolj z zgodovinskimi poročili, in povsod so kàj postrežni, bodisi da pride mož ali ženska, za vse imajo dôkaj prostornih čitalnic, toda ker je knjig toliko, pa se ženska res ne more spoznavati po najboljših imenikih ali popisih. In ko dobiš debelo knjigo, katero želiš, ali ti je treba potrpljenja, predno prideš do zaželenе vsebine! In tukaj zopet ne dobiš vsega skupaj, kar bi rad zvédel; večinoma moraš vsake stvari iskati v drugi knjigi. Kdo bi tudi zahteval, da bi bil vzpričo tolikih minulih vekov samó jeden predmet celotno popisan v jedni knjigi! Zató pa z materjo takó zvesto poslušava, kadarkoli oče kàj pripoveduje; iz očetovih ust zveva vse kàr najnatančneje.«

»Res je,« povzame Hrizila, »kar govori moja hči. Tajiti pa ne gré, da storí národ vse, kar je mogoče, da si olajšuje pozvedbe o tej ali óni stvári. Zató ima vsaka knjižnica veliko dvoran, kjer učenjaki neprestano in prav umevno razlagajo svoje stroke. Toda kakó bi védel prav za tisto uro, ko pride na vrsto stvar, katera te zanimlje! Baš zató pa obe takó ceniva očetovo pripovedovanje, da nama ne uide nì besedica.«

»Sedaj se pa poslovimo za nocoj,« dé Arhont. »Harita, pokaži gôstoma spalnici! Ne pozabi jima pokazati tudi zvončnega pritiskála, da pokličeta strežnico, ako bi česa zaželela. Vse druge stvari pústi za nocoj. Pozno je že.«

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje)

VIII. Izum plavanja po zraku.

Sladko spanje naju je okrepčalo od vsega truda prejšnjega dne; vstala sva kakor prerojena. Sokrat je dejal, naj si ogledava solnčni vzhod s hiše. Ko sva stopila na strešni vrtič, objel naju je čvrst jutranji zrak s svojimi cvetičnimi dišavami, okrog in okrog pa se je po vrtu, gaji in vsi okolici razlegalo prelepo ptičje petje.

Tanke meglice, razpete po nebu nama nad glavo, zažaré se ravno v prvih solnčnih žarkih, ko pristopi oče Arhont in nama podá roko, rekoč:

»Pazita na solnčni obraz. S svojim obličjem ob vzhodu nam razodeva solnce, kakšno vreme bode podnevi. Sósebnó glejta na okrožje. Glejta, že vzhaja! Ploča njegova je vsa čista in prav lepo okrogla — dobro znamenje, lep dan se nam obeta. Če vama je drago, pojdimo po zajutruku v okolico, da pregledamo zrakoplovno in pomorsko ladjarnico ali pa kolodvor elektriške železnice ali ikarsko skladišče. Izvolita si samá, kadar še kàj izpregovorimo o dotičnih stvaréh.«

Ko pride sin Krat z materjo in sestro, sédemo za mizo v prostorno lopico ob kotu. Ženskama se vidi na očéh, kakó ji veseli, da nama prija njiju družčina in da se imava prav dobro.

»Včeraj si nama prepustil gosta,« reče mati Arhontu, »danes pa imava svoje opravke. Krat ima posla v srenji, torej naj gresta morda s teboj, saj dan za dnevom kàj nadziraš, in takó jima lahko razkažeš, kar bi ju utegnilo zanimati.«

Šla sva torej z Arhontom, in sicer v Ikarnico, kjer so izdelovali tiste stroje, s katerimi letí človek po zraku kakor ptica. Stopivši v to tvornico, pravi Sokrat: »Ko sta naju padajoča po zraku ujela Ikar in Dedal, priletevši z zračne ladje, spomnil sem se domačega starogrškega Ikara in njega nesreče. Bajke pripovedujejo, da je umetnik Dedal sebi in sinu Ikaru napravil stroj, podoben ptičjim perutim, s katerim je bilo možno leteti. Ikar pa se je vzdignil previsoko proti solncu, in od vročine se mu je raztopil vosek, s katerim si je prilepil peruti na život, Ikar pa je treščil v morje, katero je dobilo po njem

svoje ime. Ta bajka hoče ohraniti spomin na starodavni trud, kakó bi se izumil stroj za letanje, in spomin, da je bil ta trud brez-uspešen.»

»Tudi pri nas,« odgovori oče Arhont, »nismo brez takšne povesti, ki seza globoko v starodavno bajeslovje. Bilo je takrat, ko so še zadi za Akropolo kipele v nebó sivoskalnate strme goré. Visoko na teh gorah, nad nekakšnim prepadom, kamor še divji kozel ni mogel, gnezdili so pred-potopni velikanski orli. Po gozdih so lovili manjše živali, po polji pa govedo naših pradedov. Močni so bili takó neizrečno, da so odnesli malone vsako govedo, ako so je le dobili. Takisto so odnesli nekaj otrók, vse v živež svojim mladičem. Bilo je na divjem polji, kjer so taki orli že čestokrat zgrabili in odnesli pastirje in pastirice. Pastirje je končno obšla tolika groza, da nihče ni hotel gnati živine na divje polje, dasi je bila ondu najboljša paša. — A naši praočaki že takrat niso pogrešali umetnikov. Jeden izmed njih je izdelal srčnemu pastirju bronasto obleko z gibnimi sklepi, ki mu je pokrivala ves život razven obraza; čez obraz pa mu je napravil debelo steklo. V roke, tičoče v kovinskih mrežastih rokavicah, dal mu je kratko palico, poostreno na koncéh, in obroček z bodečim obodom, oboje od dobre kovine. Takó oborožen žene pastir čedo na divje polje. Zdajci plane orel nánj. Dasi mu iz početka spodleté kremplji ob kovinski obleki in dasi se pastir na vso moč brani s svojim orožjem, orel ga venderle dvigne in prinese v gnezdo nad grozno strmino. Ali ondu mu niti stara dva orla nista mogla do živega. Zadi za gnezdnom je bil brlog poln oglodanih kostíj, in zraven njih je ležala še četrť razmesarjenega telesa. V ta brlog potegneta orla našega pastirja. Kaj sedaj? Nedolgo, in pripodí se toliko sokolov, da se kár zatemní v brlogu. Spoprimejo se, da letí perje od njih in da krvavé vse glave. Pastir pomaga svojima orloma, dasi je njiju jetnik. Pobije jednega tistih, ki so hoteli odnesti tele, in takó ostráši druge, da se razpršé. V boji pa so sokoli ónega orla, ki je odnesel pastirja, ranili tolikanj hudo, da je obležal kakor mrtev. Kár prinese zdrava orlica nekovo zelišče, med njim tudi trepotca. Pozvečila je trepotec s kosci telečjega mesá vred in ga pritislila orlu na rano, toda ni se ga prijelo. Zopet pogleda pastirja, kakor bi hotela reči: 'Varuj mi ranjenca!' in odletí. Nedolgo nató prinese v kljunu nekaj sočnih billk. Iz nova se trudi in poskuša ž njimi privezati mesó na rano. Pastir vidi, kaj bi rada, vzame nekaj billk in priveže trepotec na rano. Sedaj orlica nekoliko razprostré peruti, kakor bi hotela zleteti, toda ne zletí, nego rahlo treplje ž njimi pastirja po rami, da se mu zdí, kakor bi ga zahvaljala. Ali vsa skrb ni izdala; orel je bil ranjen do

smrti in je poginil. Spoznavši, da ga nikakor ni mōči oživiti, potegne ga orlica prav tjà v zadnji kot brloga. Sedaj šele ugleda pastir ondu v kotu obleko tistega pastirja, katerega je zadnjič odnesel orel z divjega polja. Obide ga sicer zopet groza, ali vedenje hvaležne orlice ga pomiri. Nekaj kosov teletine vrže ujeda mladičem v gnezdo, milo pogleda pastirja in odleti. Sam sebi prepuščen jame jetnik premišljati svojo usodo. Sedaj bi imel priliko pobegniti. Ogleda si okolico. Ali povsod zgolj strmine in brezdno, priti ne more nì za lučaj od brloga in gnezda. Pastir spozná, da živ ne pride odtod, ako ga ne otmè čudo. Zdajci priletí orlica s tujim orlom, kateri se pa nosi, kakor da je tukaj domá. Privêde ga k mladičem, ali ti se niti ne zmenijo zánj kakor za mesó ne. Nató ga privêde k pastirju. Orlica ga potreplje s perutimi, orel takisto. Pastirju se zdí to dobro znamenje. Ko se zopet obrneta proti gnezdú, mladiči že žró mesó. Toliko da se nažró, skoči največji mladič iz gnezda, našopiri se in razpenja, kakor bi hotel zleteti. Hitro priskočita orlica in orel ter ga s kljunom dvigujeta za peruti. Mladič jih razteza in razteza ter bije ž njimi po zraku, ali zleteti ne more; pretežak je. Sedaj si ga pa ona naloží náse, poskakuje nekaj časa ž njim, in oba razpenjata peruti. Zdajci jih orlica popolnoma razpnè in se z mladičem na sebi požene v zrak, orel pa poleg nje, kakor da loví mladiča. Kot bi skakala po zraku, odletuje orlica pod mladičem, takó da le-tá vselej nekaj časa sam plava po višini. Končno ga prepustí samemu sebi, in glej, leteti zná! V dolgem krogu se nekolikokrat zasujejo po zraku, potem se vrnejo v gnezdo.

Vse to je zvesto opazoval pastir. Izgrešil ni niti tega, kakó veter — ne premočan — podpira lét, če se ptica takó obrača proti njemu, da se ji od spodaj upira v prsi in razpete peruti. Bliskoma ga prešine misel, da bi poskusil leteti s perutimi ubitega orla. Pri pastirski obleki v kotu dobí nekakšen nož in nekaj močnih motvozov. Orlu prepara život po prsih in trebuhu, izreže, kar je pretežkega trupla, drugo pa pustí vse, kakor je vzraslo. Natakne si starega orla ter si ga opaše in priveže, kakor bi bile peruti vzrasle na njém. Kot ptič oblečen stopi na obronek pred brlog, razpenja se in maha s perutimi, kakor bi zdajci zletel. Kàr priletita starejša ptiča. Gladita mu s kljunom perje po vsem životu ter mu razpenjata peruti in rep. Orlica stopi prédenj, kakor je prej stopila pred mladiča, ko ga je učila letanja. Pastir se ne premišlja dolgo, takoj ji séde na hrbet. Ali ji je bil pretežak, kaj li, orlica črhne in orel stopi pod njo toliko malo na jedno stran, da sta njiju života drug poleg drugega. Orlica ga pokriva z jedno perutnico, orel jo podpira z drugo. Pastir pa sredi

njiu z razpetimi perutimi. Čez obronek se spustita po zraku nad najvišjo strmino. Časih poskakujeta pod pastirjem, takó da ostaja nepodprt nad njima v zraku. Zopet ga podpreta in neseta v velikem krogu po višini. Ko ga blizu obronka zopet izpustita, da plava sam záse, čuti se pastir takó gotovega, da se niti ne vrne v brlog. Na prvem krogu ga spremljata orla od daleč, na drugem ga prepustita samemu sebi, češ, da zaupata njega letanju. Končno se upa še na večji krog. Na tem poti ugleda svojo čedo v dolini, požene se, kolikor mu je móči, in séde na divjem polji na zemljo! — Taka je naša prapoved. Od ptičev so se Martovčani naučili letanja.«

»Toda zamolčati ne smem,« nadaljuje oče Arhont po kratkem prestanku, »da je bila gora, kjer se je to pripetilo, našim očakom posebno sveta gora. Na tri vrhove razcepljena, imela je v dolini med njimi jezero takó bistre vode, da se mu je videlo do dna, kadar je bilo popolnoma mirno, kakor bi samó prezorna zračna tančica pregrinjala skalni kotel. Videlo se je malone takó, kakor bi njega ribe plule v ozračji. Takó nenavaden prizor je tudi budil nenavadne misli preprostim našim praočetom. Zaradi posebnih skrivnostij so ga imenovali kopališče božje. Glejte, ali se niso res kopali v njem nebeški bogovi? Ponočni zvezdni bogovi so se jim res zdeli presramežljivi, da bi se kopali vpričo ljudij, toda bogov večjih zvezdâ in Martovih lun ni bilo takó sram. Solnce se je celó o belem dnevi kopalo tukaj! Nezadovoljno samó s svojo kopeljo, potegnilo je v jezero vse nebó z lunama in meglami vred. Od tega kopanja je bilo nebó kaj čisto, solnce vedno svetlo, brez madeža. Kopali so se pa res ves ljubi dan od ranega jutra do poznega večera. — Kdor je stopil k jezeru, vsakogar je potegnilo váse, toda ne da bi bil utonil, nego pokazalo je v sebi samó njega podobo, stoječo na glavi. Čudno se jim je zdelo, kakó je mogel človek v vodi obviseti, z nogami kvišku obrnjen, da se ni pogreznil na dnò! Strmeli so, vidèč, kakó je človek v vodi korak za korakom hodil z ónim na bregu. Takšnih preprostih nazorov je bilo človeštvo na Martu pred nekaterimi milijoni leti, kakor se čita v najstarejšem poročilu, v sveti 'Svetovni Vesti'. Ob tem jezeru so bogovi nekdanjim modrijanom razodevali, kakó so ustvarili svet in človeka. Preprosti praočetje so vse, kar so slišali iz ust modrijanov, šteli za razodetje božje. Opiraje se na to preprostost, osnoval je modrijan Amhorb iz iskrene ljubezni do bližnjika zakone boljšega človeškega vedenja in jim podelil božjo veljavnost, pripovedujé, da jih je prejel od samih bogov gôri pri 'božjem kopališči'. — Nekaj korakov pod božjim jezerom je bilo ob robu nekaj precèj ravnega

svetá pred jamo, sezajočo globoko v gorsko steno. Ob tej steni so stale kamenite klopí. Na stráni te ravnine Gapore se odpira grozno brezdno; iz njega se sliši šumenje vodnih slapov, kateri se razbijajo ob kotlu na dnù prepada, da se voda kàr kadí in vodni prah kakor meglica zakriva slapov kotel. Kadar sije solnce na to meglico, dela se mavrica kakor na nebeških oblakih. Časih se dvigne vodni prah iz brezdna kàr do božjega jezera; tedaj seza tudi mavrica od jezera po brezdnú proti slapovemu kotlu. Po tej mavrici se hodijo ob vročini bogovi hladit iz jezera v slapov kotel. Jezero, slap in njega kotel, to troje je bilo torej po mislih naših praočakov zbirališče bogovom. Na górenji ravnini pa so bogovi dajali ljudstvu svoje zakone. Prepuščali so pa tudi človeškim sodnikom kamenite klopí, kadarkoli se je na Martu pripetilo kàj takega, da stvarí ni bilo dognati brez božje pomoči. — Na dnù brezdna, poleg slapovega kotla, bila je gorska stena daleč na okrog toliko izpodjedena, da je bilo v tej otlini prostora oskromni hišici. V resnici pa je stala v tisti starodavnosti tukaj podoba boginje Osvete, izsekana od skale. Nasproti tej podobi so bila vrata, skozi katera so hodile na posmrtni svet duše ónih mrličev, katerim bogovi niso dovolili stanovanja v svojem jezeru, obsezajočem vse nebó. Na Gaponi torej so se razodevali bogovi ljudem, in óndu so umrjóči ljudje občevali z neumrjóčimi bitji, saj so imeli celó vsi skupaj tiste sodne klopí! Na Gaponi so dajali bogovi zakone in jih razglašali po modrijanih in prerokih. — V rokah ljudskih sodnikov, modrijanov in prerokov so se ohranili prvotni božji ukazi in ohranile so se takisto mnogotere svete ostaline božjih obravnav s človekom. V teh ukazih in svetih ostalinah so starodavni Martovčani častili voljo božjo in spoznavali tiste modrijane, ki so se lastili teh krajev in ostalin, za namestnike božje, češ, da so bogovi tem modrijanom razodeli svojo voljo in skrivnosti svoje. Pričakovalo je ljudstvo od teh móž, da jih bodo vodili po ónih potih, po katerih se doseže sreča na tem svetu, po smrti pa bivanje v veselih prostorih božjega jezera, da jim ne bode treba biti zavrženim v temnih podzemeljskih jamah. — V vseh božjih ukazih in svetih ostalinah so bili po ljudskih mislih zvédeni samó nasledniki prvih sodnikov in modrijanov. Ti možjé in njih sorodniki so si beležili svoje pozvedbe, modre nauke in napredke s posebnimi, ljudstvu neumevnimi znamenji v „Svetovni Vesti“. V prihodnjih vekih se niso izpreminjala samó ta znamenja, izpremenil se je takisto jezik, pretvorile so se šege in navade. Pripetilo se je torej, da se je izgrešil pomen tega ali ónega prvotnega znamenja in poročila ali da se je, brez zlè volje, to in óno tolmačilo napačno. Ali

se je čuditi, da se je opomnja modrih pozvedeb in izkušenj jemala za resnično razodetje božje? — Na Gapori ni malone móči stopiti nikamor, da bi noga ne zadela utrinkov starodavnosti, od katerih se vnemajo sveti spomini. Ondu nas spremljajo svete bajke in pripovedujejo, kakó ves drugačen je bil stari svet od denšnjega. Vodé so izpodkopale in izprale skalovje, da je pribobnelo v dolino in se izpremenilo v rodovito prst. Razjasnile so se človeške misli o božjem jezeru — minilo je staro božje prirodočastje, prestala je stara vera o posmrtnem življenji! Izpremenjen je svet, izpremenjeni sta duša in teló! Toda nad izpremenjenim svetom se še vedno izprehaja tisto dobrotno solnce, izprehajata se naši lunici in izprehajajo se tiste zvezde, dasi so se njih krdela izpremenila po podobi. Kje pa so óni veki, ko si je domišljjal otroški človek, da bogovi nebeških zvezdâ gledajo na svet in vodijo njega usodo! V tistih prazgodovinskih časih, pravijo bajke svete „Svetovne Vesti“, pošiljali so bogovi svoje sorodnike na svet v človeški podobi. Takó se je častila božja devica Salap Aneta, katero je oplodil sam solnčni bog, da je porodila veliko družino bitij, izmed katerih se je izpremenilo to v žival, óno v sadno drevó, kakor je káj rabilo človeku. Devica Aneta jih je učila, kakó saditi sadno drevje in kakó ga cepiti. Nje sin je otél Martovčane pogoltnih zverin in učil ljudi poljedelstva. Izprosil si je tudi pri materi ogenj in uvédel z njega pomočjo marsikaj umetnostij. Razodeval je pa človeku tudi móči, speče v prirodnih stvaréh, in ga otél iz spon prirodnih sil. Takó se je polagoma razvijalo človeštvo, in po takih potih so dospeli pradedje do mnogih izumov, do mnogega napredka, do ikarstva in zrakoplovja. —

Ko Arhont končá svojo povest, pristopita Ikar in Dedal, ki sta naju otela. Prav vesela sta, da se jima ponuja prilika pokazati, kakó znata letati.

»Razpisali ste za danes občo vajo«, pravi Ikar Arhontu. »Vse je pripravljeno. Zbrani so mladeniči in možjé, od prvega leta obče národne službe do poslednjega. Med tistimi, ki že letos končajo svojo službo, imam nekatere, ki so sósebnó izurjeni v letanji. Če se bode tvoja sodba ujemala z najino in če národni zbor potrdi naš nasvèt, prizná se jim največja čast, da jih pokliče zbor za učitelje ikarstva. Došlo je pa tudi dôkaj mladeničev, ki so si v ljudskih šolah pridobili toliko omike za vsakdanje življenje, kolikor je mora imeti vsak Martovčan. Za prihodnje leto jih je treba uvrstiti v ta ali óni oddelek národne službe; samí želé prevzeti ikarsko delovanje. Kar jih je preveč,

izberó naj si kàj drugega, toda potrebno je, da nam vaja razjasni, kdo izmed njih je sósebnó zmožen za ikarstvo.«

Oče Arhont prikima in se obrne k nama, rekoč: »Glejte, ondu se bližajo štiri zračne ladje. Na njih visé široke in močne mreže, sezajoče malone do drevja. Že stojita sprednji ladji nad Ikarnico, prva na desni, druga na levi stráni; mreža pod njima se dotika obeh stolpov pred Ikarnico. Ravno jo priklepajo Ikarci k stenam. Zadnji ladji pa držita mrežo napeto tjà čez ravan. Pod ladjami in nad mrežo je velikanski prostor za prve vaje v letanji. Ladjam nasproti, na óni stráni stolpov nad Ikarnico in nad planoto zadí, pa je vse obzorje odločeno starejšim Ikarcem, da se izkušajo v letanji. — V prvih časih naši pradedje še niso poznali takih varnostnih naprav. Komur sedaj spodletí, ujame se v mehko prožno mrežo. V minulih časih pa so se vadili tik morja. Začetnike v perutih so obešali, privezane nad pasom z vrvjó, na stroj, podoben vešalom; takó se godí še sedaj ž njimi v Ikarnicah. V ónih časih se je poučevalo vse pod milim nebom. Učenci, viseči na vrvi v ptičji obleki in prosto se gibajoči na vse kraje, vadili so se sléharnega ptičjega gibanja. Kdor se zná že dovòlj gibati, poskuša brez vrví plavati po zraku, kakor vidita ondu na prvem stolpu.«

Zdajci se dvigne s stolpa človeški ptič z razprostrtimi perutimi in se zažene s prožnega podnožja na vso moč tjà po zraku nad mrežami. »Glejta,« vzklikne Dedal, »drží se v zraku, kí pólje proti njemu, rahlo ga podpiraje na prsih! — V starih dneh, ko niso imeli napetih mrež, skakali so ikarski učenci z omenjenega stroja, kjer so se na vso moč zagugali na prožni deski, takó močno, da jih je zanesel skok daleč tjà nad morje. Sevéda, komur ni prav izteklo, padel je v morje, prav kakor Ikar na vaši Zemlji.«

»Kakšno orodje pa imate pri vas na Zemlji za pouk v letanji?« vpraša me oče Arhont.

»Ali vas ni že poučil Sokrat, kakó daleč smo še za vami, da ne znamo niti letati niti nimamo pravega krmila za zračno ladjo? To, kar imenujemo zrakoplov, niti ni vredno tega imena. Saj ni nič drugega nego napet mehur, napolnjen s plinom, ki je ložji od zraka. Takšen mehur ali balon gré sicer kvišku, ali v višavah si ne vé nikamor pomagati. Vsak veter ga zanese, kamor je. Kar se pa tiče letanja, nismo izza Ikarove dóbe napredovali kàr nič. Šele v zadnjih letih smo nekoliko natančneje spoznavali letanje, sósebnó odkar vémo, da se ptice selilke menj utrudijo, kadar leté proti vetru, nego kadar leté ž njim.«

»Zaradi tega zaostanka,« pristavi Sokrat, »pa nikar ne zaničujte Zemljanov. Modri so bili še precèj v grških časih. Kar se dostaje drugih umetnostij, oprtih na spoznavanje prirodnih močij, razodel mi je óndan, ko ste pripovedovali o vaših napredkih pred milijonom let, tá-le moj tovariš, da so dospeli Zemljani v zadnjem veku do podobnih napredkov. Dajmo Zemljanom dovòlj časa — potrebovali ne bodo niti tisoč let — pa bodo tudi letali in veslali po zraku. Vsaka umetnost ima svoj čas.«

»Izvestno vaju torej mika,« méní Arhont, »spoznati osnovo našega zrakoplovstva, ki je veliko veliko važnejše od ikarstva. Le pogledjte, kakó mirno stojé zrakoplovi v zraku, dasi piha nekaj vetra, brez katerega bi bilo danes veliko učencev-začetnikov popadalo v mreže. Oni izurjeni mladeniči in možjé, ki se kosajo v letanji nad planjavo ónkraj ikarskih stolpov, vedó si pomagati ne le v popolnoma mirnem, nego tudi v vihnem zraku. In tisti, ki završé tamkaj danes svoje vaje z odliko, bodo se kdàj pozneje kosali tudi o vihnem vremeni.«

Sedaj priplava zrakoplov od óne strani čez Ikarnico nam nad glavo. Toliko da mu Arhont namigne, že se nam približa iz višave k tlòm. Ko stopimo vánj, dvigne nas v prejšnjo višino. Ondu zadenemo drugo ladjo, polno mladih deklet, ki se nam pridružijo, jadraje za nami. Nató plavamo čez Ikarnico nad óne hribate pokrajine, kjer se kosajo izučeni Ikarci. Toliko jih je bilo, da je kàr solnce zatemnelo, ko jih je letela gosta jata nad nami. Visoko v zraku jih ni bilo ločiti od velikanskih orlov. Toda če si jih opazoval, kadar so se pripravljali zleteti, videl si pač, da jih preveč teží človeški život. Ako se ne poženó s stolpa, drevesa ali s prožnega podnožja, dvignejo se težko. Če ni drugega pomočka, stopijo vsaj na grič. Kadar pa morajo zleteti z ravnih tal, bati se jim je, da ne polomijo ptičjega stroja ob koncéh perutij in repa. Zleté pa vendar tudi z ravnine, kakor si težka droplja, tekaje po tleh, pridobí toliko vzleta, da more s tal. Ikarec, ki hoče po zraku odnésti kàj težkega, ogiblje se, kolikor more, temu, da bi si oprtal breme na ravnih tleh. Najrajši si ga naloží leté, bodisi da ga ujame v zraku, kakor sta naju ujela Dedal in Ikar, bodisi da se potoči proti tlòm, kjer pa ne séde, nego leté vzdigne to, kar bi rad ponesel s seboj.

»Ugledali so ladjo Arhontovo,« izpregovorí Ikar, »sedaj pa le pazite, kateri plovci so vredni posebne odlike!«

Zdajci se vsujejo kakor roj čebel okolo nas. Obkrožajo nas na vseh stranéh; toliko jih je, da se iz težka ogibljejo drug drugemu, zlasti ker ne letajo vsi na jedno stran nego semtertjà.

»Ali je ta plovec, ki seda konec ladje, takó upehan, da že ne more leteti?« vpraša Sokrat.

»Počakaj, hitro spoznaš sam, zakaj je sédel,« odgovorí Ikar. In res, toliko da séde, zgrabi ga drug Ikarec in ga leté nosi okolo ladje.

»Sedaj pa poglejta ónega,« pravi oče Arhont, »ki se ziblje mirno, kakor bi ga nič ne vleklo proti tlóm. To je menda najboljši plovec, in bržkone se njemu prizná odlika.«

Pohvaljeni plovec se pri tej priči spustí na druga dva plovca. Prvega prime z zobmi, drugega menda z roko in obadva prinese k nam na ladjo. Z dekliške ladje nam zazvené na uhó klici začudenosti in pohvale. Jedna najkrasnejših deklet stopi s prelepim pisanim trakom v roki k držajem in podá trak očetu Arhontu, rekoč: »To bodi priznanje njega hrabrosti.«

Ko Arhont odiči plovca, zakliče proti dekliški ladji: »Ali nima nobena več posebnega znamenja s seboj? Več mladeničev ste pohvalile; res bi bil vreden odlike še ta in óni. Imenuj jih, Ikar, da stopijo na ladjo.«

Ikar imenuje najizvrstnejše plovce. Mladeniči pridejo, dekleta pa jim podajajo pisane trakove in zlate zvezdice, ta temu, ona ónemu, kakor so jim kàj pri srci.

Jeden Ikarcev, ki ni mislil samó na odliko, ampak še bolj na srčno svojo potrebo, menil se je omiliti navzočni déklici, toda pohvaljen ni bil. Kaj ti stori? Vpričo vseh hoče izkazati svojo umetnost in srčnost. Hipoma se zaletí proti továrišu, da bi ga vzdignil s seboj v zrak. Ali naglica ni prida. V naskoku buti ob tramiček na ladji takó močno, da se mu zdajci razsuje ptičja obleka. Grohot, da se kàr ladja strese! — Kàj takega ni zaslužil; za malo se mu zdí. Odreče se Ikarcem; najdemo ga pač pozneje pri zrakoplovcih. —

Po končanih vajah smo se vrnili domóv in se pri Ikarnici spustili na tlà. »Predno se odpravimo,« pravi oče Arhont, »poglejta še priprave za národno ikarstvo. Tukaj vidita velike dvorane, polne do-delanega ikarskega oróджа. Poleg njih so vadbene sobe, v katerih se mladeniči urijo, kakó izdelovati zrakoplovno orodje in kakó ga rabiti. Dalje so tukaj sobane, kjer se poučuje mladina o vsem, kar se tiče ikarstva. Kdor pride v to šolo, mora biti že vaje matematike in fizike. Tukaj se porabljajo zlasti fizikalni nauki o ravnovesji in o gibanji zraka, o zračjem upor, ki se dela od gibanja teles po zraku, sósebnó pa o tistem upor, katerega si delajo ptiči, ko mahajo po zraku s perutimi in z repom. Toda suhega poučevanja, pri katerem bi se samó razpravljalo ptičje orodje, črtalo na table ali kvečjemu

kazalo bodisi na ptičih ali na ponarejenih modelih, tega tukaj ni dovoljeno poslušati, predno se mladenič ni že dejanski poprijel tega predmeta. Vsakdo mora vsaj leto dnij izdelovati in porabljeni ptičje orodje, predno smé v to šolo. Nikjer drugje se namreč ne spozná takó hitro veljava in potreba temeljitega pouka kakor pri praktični rabi.«

»Dasi ste nam povedali mnogo imenitnega,« povzamem po Arhontovih besedah, »razodeli venderle niste ónega skrivnostnega gonila, od katerega tolikanj tiho teče sléharo koló, kjer mehanik izdeluje svoje orodje.«

»Prav za prav goni tekoča voda vse te stroje. Bolj po pravici bi moral reči, da jih goni elektrika. Pristaviti je pa, da izvira elektrika iz dinamov, katere goni tekoča voda. To je navada, uvedena že ne vém pred koliko tisoč leti. — Sedaj pa, mislim, seznanila sta se površno z večino stvaríj, katere utegnejo zanimati tujca. Vrnimo se domóv; gotovo nas že pričakujejo. Tudi bi kazalo, da se odpočijemo pred obedom.« —

Bližaje se Arhontovemu dômu, zavijemo okrog vrta na otočič v senčni gaj. Naproti nam prihitita mati Hrizila in hčerka Harita.

»Že veva vse!« vzklikne déklica veselo.

»Izvrstno, pravijo, zvršila se je izkušnja Ikarcev,« pristavi mati. »Veselo je bilo in tudi dovolj smeha. Ali je res, da se je zasmehovani Lampon odrekel ikarstvu?«

»Kar sta govorili, vse je res,« odgovorí jima oče Arhont. —

V hladnem logu smo se prijazno govoréč okrepčali z ukusno jedjó. Po kosilu naprosi Sokrat, naj gremo ž njimi na stebrato dvorišče, zakaj kipovja nikdar ne more pogrešati delj časa, ker je vaje grške svoje domovine in rokodelstva svojih mladih let. Vsi pritrdimo njega prošnji.

Ko vstanemo, pravi oče Arhont: »Znana so vama šetališča po gaji in po vrtu, izberita si jih, kakor vama je drago, mene pa oprostita za nekoliko časa; na dvorišči pred kipovjem se zopet snidemo.«

Rekši odide s Kratom, mi štirje pa se napotimo po senčnih izprehajališčih.

»Kaj pa je tebi najbolj prijalo pri denšnjih vajah?« vpraša Harita Sokrata.

»Kaj rád sem gledal telovadne uspehe vaših mladeničev, zakaj telovadba je bila tudi nam Grkom jako pri srci. Nič menj pa mi niso prijale tvoje tovarišice, martovčanska dekleta, ki so sicer brez

pomisleka, vender pa deviško-milo s svojimi darili razodevala srčna čustva za tega ali ónega mladeniča.«

V Sokratu so torej še vedno klila óna čustva mladih let, ko je kipela v njega duši nekova strastna ljubezen do lepote in resnice!

»Kakor si mi pripovedoval že v prejšnjih časih,« odgovorí Harita, »iskal si svoje dni marljivo pojmov lepote pri lepih dekletih. Verjamem, da ti ni nihče vrstnikov jemal za zlò, ko si se veselil rajskemu gibanju krasnorasle plesalke Teodote. Zakaj bi se takisto ne radoval pri nas, vidèč, kakó dekletom ugajajo mladeniške kreposti! Tukaj imamo sicer nekaj druge šege, me dekleta se smemo namreč samé razodeti mladeniču, katerega si je izvolilo naše srce, ti pa si moral sam poiskati svojo Ksantipo!«

»Če bi tudi šege ne zadrževale naših deklet,« odgovorí Sokrat dobrovoljno, »vender bi bilo pravo čudo, ako bi se bilo kateri vnelo srce za moj silenski obraz! ‚Ali nisem pregrd za Grke,‘ vzdihoval sem potihoma, kadar sem gledal toliko telesno lepoto okolo sebe. Prisiljen sem iskal takega vzora življenja, ki bi se dal združiti z neličnim mojim obrazom. Toda čim bolj sem pri lepih dekletih vpraševal po vzrokih lepote, tem bolj me je peklo, da zaradi svojega obraza nisem drugega nego gosenica, lazeča po cvetji grškega lepočutja! Toliko da sem zvršil kip Haritam, prestal sem raziskovati lepoto telesa in se obrnil k lepoti duhá, k modrosti.«

»Ali navzlic potrtem mislim o nelepoti svojega obraza,« ustavi ga Hrizila, »bil si vender mladenič ves vnet za lep obraz in lepo človeško rast, za krasoto dekliškega telesa in deviške miline. Ali se ne spominjaš, kakó te je nekoč tolikanj prevzela lepota plešoče Teodote, da si ji strastno zaklical: ‚Obsolnči me z žarki milih svojih očij!‘ Sam si nam pripovedoval, kakó si se nató ves zbegal s silenskim svojim obrazom tolikanj približal nje milemu obličju, da bi se bil malone doteknil rožnih usten!«

»Govorila si, kakor sem pravil. Pristaviti pa moram tó-le: Ko se je to zgodilo, skočila je Teodota od mene, rekoč: ‚Da te ne poznam in ne vém, kakó iščeš vzorne lepote, prestrašil bi me bil takó, da bi bila pobegnila, kolikor bi me nesle nogé!« —

Takó govoreč, dospemo napósled na stebrato dvorišče. V senco sédmo pred kipovjem Kentavra in Sfinkse.

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

IX. Pravno razmerje na Martu.

 ukaj na vašem dvorišči mi je malone pri srci kakor doma v Atenah,« povzame Sokrat. »Grki smo imeli kaj izvrstne kiparje, vender tudi pri vas je dôkaj vrlih umetnikov, kakor priča veljavno vaše kipovje.«

»Ali ničesar ne pogrešaš na njem?« vpraša mati Hrizila.

»Ne vém, česa bi pogrešal? O kipovji mi vaš oče še ni povedal prazgodovine; to, kar smo slišali, ni več nego osnovna misel. Česa bi torej pogrešal?«

»Toliko si slišal,« odgovori Hrizila, »da je srednja podoba zrakoplovna ladja, stoječa na megli. In iz tega, kar smo se danes pri mizi menili o prazgodovini ikarstva, zvédel si tudi toliko o zaporednosti naših izumov, da je bilo ikarstvo v navadi že mnogo vekov pred zračno ladjo. Mislila sem torej, da bodeš vprašal, zakaj stoji na ladji goloten človek in ne človek v ptičji obleki.«

»Nič ne pogrešam obleke na teh podobah,« pravi Sokrat, »saj sem z dôma vaje golih kipov. Ali ni človeška podoba najdovršenejša oblika vsega stvarstva? Da si je človek, navdušeno stvarjajoč bogove, védel izmisliti popolnejšo podobo, dal bi jo bil vsemogočnim bogovom. Toda ni v prirodi ni v duhu svojem ni našel lepše podobe, zato si je ustvaril bogove po svoji podobi. Bil je pa Stvarnik od veka do veka pred človekom, torej je prav, kar pravijo modrijani, da je človek ustvarjen po božjem obličji. Zakaj bi torej umetnik skrival odlično lepoto božjo, ki se razodeva v človeškem telesu? Nekateri pravijo, da sramežljivost trpi vzpričo golote. Ni res! Čistemu srcu in nedolžnim mislim je vse čisto. Ko bi se povsod kakor v Atenah razpostavljali umetniški goli kipi, da bi se jih otrok privadil že izza mlada, nikoli bi ga ne obšlo čustvo nesramnosti. Ako pa z vzgojo vzbujáš v mladih prsih čustvo sramu ob golem telesu, priroduješ človeštvu, kar na sebi ni prirodno. Sevéda, vse drugače je, če kaže podoba vedenje, katero nam je zaradi privzgojenih šeg nespodobno. Tedaj ti vzbujá podoba, sósebnó kadar se trudi zakrivati goloto, poštranske misli, ki se ne ujemajo s privajeno nravnostjo. V obče pa treba reči, da na gledalca plemenito vpliva odkrita povzdigljiva lepota človeškega telesa.« —

Ko izpregovorimo še nekaj o drugih stvaréh, pride oče Arhont. Séde k nam, toda tih je in nekamo bolj zamišljen, nego mu je navada.

»Kaj te je pa zadelo, da si takó potrť?« vpraša skrbno mati Hrizila. »Ali si imel prevelike skrbí, ali se te je priteknila posebna zopernost?«

Oče Arhont odgovorí: »Prav si me spoznala po vedenji, kakšne volje sem. Tak je človek! Nikdar ne more popolnoma zakrivati čustev, takó mu silijo v oči in v obraz. Kaj bi se tudi silil lagati z obličjem, saj nam je laž na Martu jedna največjih ostudnostij. Odkritosrčnost ozdravlja dušo bolesi. Torej vam hočem natančno razodeti, kaj se mi je pripetilo v teh kratkih urah.«

»Gotovo kaj takega,« pravi Hrizila, »kar se zgodí pri nas le malokdaj, sicer bi te ne bilo prevzelo takó živo.«

»Res je takó. Laží in hudodelstva na Martu kàr nič več nismo vajeni. Sreča, da se pripetí malokdaj kaj takega! Popóldne, ko hodim po svojih opravkih in ogledih, grem baš mimo samotkalnice; kàr mi udari na uhó klic na pomoč izza zelenega plotú, ki loči tkalniški prostor od polja in njiv. Naproti mi priteče rokodelec, kliče: ‚Prav, da ste tukaj — Ablon je pobit!‘ — Priskočim in kaj ugledam? Za plotom leží Ablon, ranjen na smrt. Na vprašanje, kaj se je zgodilo, pové mi rokodelec, kar je opazil. Ablonov tovariš Ajak je gojil v srci misli na Kalipovo hčer Herzo. Če je mimogredé prijazno vzprejela njega pozdrav, zmatral si je njeno prijaznost za ljubezen. A Herza je na skrivnem ljubila Ablona. — Ajak je bil danes na vse zgodaj že nekaj razkačen in se je pregovarjal s tovariši. Popóldne od daleč ugleda Herzo. Baš ko se ji že bliža, vidi Albona, ki je stopil hitreje od njega k nji in se kaj zvesto razgovarja z déklico. Ljubosumnost omrači Ajaku možgane. Ko se Ablon vrača proti samotkalnici in stopi čez prehod, skoči Ajak nánj in ga oplazi s polenom po glavi, rekoč: ‚Evo ti plačila, da mi jemlješ Herzino ljubezen!‘ Herza opazuje iz dalje kakor plašna srna, kaj se godí. Ko ji namignem, priteče. — ‚Kje je razbojnik, ki me je ranil v srce?‘ vzklikne s takim glasom, da se razlega daleč po okolici. Ajak je sicer pobegnil, toda ne daleč. Skril se je v grmu in čakal, kakó se izteče. Ko začuje Herzin vzklik, spozná, da ni on nego Ablon nje izvoljenec. Vrne se in stopi k Herzi, rekoč: ‚Tega so krive tvoje oči, kriva je moja slepota in bohotnost! Kesam se zločina, izpreobrnjen sem.‘ — K meni se obrne in pravi: ‚Pripravljen sem na vsako pokoro, oče sodnik!‘«

»Kaj se zgodí s hudodelnikom Ajakom?« vprašam sodnika Arhonta. »Ali bode obešen, ali mu vzamete glavo, če je ubil Ablona?«

Odgovori mi oče Arhont: »Nič tega. Tiste starodavne države na Martu, ki si zaradi svoje nedostojne osnove niso védele pomagati drugače nego takó, da so smrt kaznovale s smrtjo, tiste niso imele do tega nikoli pravice ni pred Bogom ni pred ljudmi. Takim vladam je dodeljena oblast le toliko časa, dokler se ljudstvo mora klanjati njih sili. Toda sila ni prirodna podlaga držav. Po prirodi bi morala država skrbeti za blaginjo državljanov. Blaginje se pa nihče ne brani; občinstvo se je udeležuje, ne da bi ga kdo silil. Državo, oprto na silo, zmatrali bi mi za trhlo ostalino trinoške sužnosti. Na Martu smo si ustanovili takšno družabno národno življenje, da ne gré nikomur po sili, nikomur za življenje.«

»Kakó pa strahujete hudodelce, če ne s strahovalnim vzgledom? Na Zemlji si sodniki čestokrat ne vedó pomagati drugače nego z obsodbo na smrt. Smrt ni samó kazen obsojencu, nego tudi strah tistim, ki bi utegnili storiti kaj hudega.«

»Rajši ostani devetindevetdeset dolžnih zločincev živih, nego da bi med stotino obdolžencev obsodili na smrt le jednega nedolžnika! Rad bi poznal sodnika, kateremu bi vest ne očitala vse žive dni, ako je morda komu po krivici prisodil smrt! Saj je dovolj vzgledov, da se bridko kesanje še tistemu vedno obeša na peté, ki je nehotoma po nesreči na lovu ustrelil tovariša! Kakó bi bilo drugače s sodnikom? Saj ima tudi on v prsih Sokratovega ‚demoná‘, tudi njega peče vest, in Erinije, boginje duševne kazni, preganjajo ga po vseh potih do groba! Človeško življenje nikakor ni igrača. Božji plod je, in nihče nima pravice do njega. Vsi medčloveški odnošaji se dostajajo vedenja tega do ónega. Pripravljati vedenje mladine za družabno življenje, to je naloga vzgoji; popravljati vedenje odraslecev, to je naloga družbi in národni vladi — do življenja nima nihče pravice.«

»To je tudi moja misel,« pristavi Sokrat, »dasi se nisem upiral, niti ne pobegnil, ko me je rodno grško ljudstvo po krivem obsodilo na smrt.«

»Kje pa imate ječe, kamor zapirate zločince, in po koliko let jih kaznujete zaradi umora ali drugih hudodelstev?«

»Tudi ječ bi zaman iskala na Martu. Manjše hudodelnike pošljamo v tuje delavnice, hujše pa ozdravljamo v bólnicah in blaznicah. Kar pa je vsakdanjih, malih pregreh, te se kaznujejo takó, da mora grešnik poravnati, kar je storil krivega, in povrniti, kar je poškodoval.«

»Vaše popravljanje človeških slabostij po bólnicah,« pravim očetu Arhontu, »zdí se mi znamenje, da štejete zločince med bolnike. Ali ni takó?«

•Pogosteje nego bolezen telesna je bolezen duševna, katero ozdravljamo s tem, s čimer poskušamo poboljšati hudodelnika ali grešnika. Da me bodeta razumela, opomniti moram, da denašnji človek nikakor ni samó plod denašnjih dnij nego tudi sad minule dôbe. Izgini ti danes vse ljudstvo našega planéta, ustvari ti Bog novič človeka iz jedine tiste Martove prstí, od katere je ustvarjen sedanji rod — ves drugačen rod ti vzrase; nikdar ne pričakuj, da bi bil jednak sedanjemu rodu, bodisi po svojstvih telesnih ali svojstvih duševnih. Globoko v starodavni minulosti ima svoje korenine duševni in telesni značaj denašnjega rodú na Martu; na Zemlji tudi ne more biti drugače. — Izvestno sta že slišala od prirodoznancev, da se med drugimi rastlinami sósebnó na hrastji časih ponavlja listje v starodavni svoji obliki, katere bi sedanji rod niti ne poznal, da po národnih muzejih ne ogleduje rastlinskih okamenin. Ogledovalcu se ne zdí drugače, kakor da se priroda pri nekaterih drevesih spominja zavrženih oblik svoje pradôbe. Dasi rase drevesno deblo v sedanjosti, dasi srčejo njega listi in korenine živež iz sedanjega ozračja in iz denašnje prstí in dasi diha njega listje v denašnjem zraku, venderle se časih na njegovem obrazu pojavi prikaz, iz katerega se dá soditi, da sezajo njega korenine nazaj v starodavne čase! Ali porečeta, da se drevó spominja starodavnih oblik svojega listja, ali da se igra drevó s svojimi spomini na minulo? Recita, kar hočeta; resnica je, da je takó. In kar se godí na drevji, da ponavlja stare podobe, zakaj bi se prav tisto ne godilo na živem organizmu človeškem v podobi njegovih spominov? Táko ponavljanje starih podob na mladem deblu imenujejo prirodoznanci „atavizem“. Kaj ti more drevó za to, da priroda njega obrazu prideva nekaj starih oblik? Kaj ti more človek za to, da mu njega нрав v nedostatni zavednosti samega sebe ponavlja nekaj divjaških svojstev in zverinskih strastí! Kaj, ko bi početje takega človeka, katerega štejemo med hudodelnike, izviralo iz atavizma? Ali mu smeš vzeti življenje zaradi tega, ker so naši praočetje nekdaž živeli skupaj z zverino kakor divjaki in se navzeli nekaj zverinskih svojstev? Človek se je polagoma popolnjeval na vso moč, toda do čista ne more zatreti nekdanje svoje nravi. Priroda ga nikdar popolnoma ne izpustí iz oblasti: na očéh in rokah, na životu in na duši, povsod ti silijo na dan ataviške ostaline! — V tistih starih časih, ko se za vlade štirinogov Kentavrov in Sfinks na našem planetu ni kàr nič dobivalo brez denarja, cvetele so osobito ataviške veje človeškega drevesa. Takó ti pripoveduje sveta naša knjiga „Svetovna Vest“. Ubožni rokodelci, ki niso mogli živiti sebe in družine, šli so med razbojnike, napadali bogatince, plenili in morili,

kar jim je prišlo pod roke. Boj za neizogibne življenske potrebe je bil takó hud, da si tisti, komur ni vest dala pleniti, moriti, slepariti in krasti, nikakor ni védel pomagati brez denarja; brezupno so sezali po strupenih pijačah ali po samokresih ter jemali življenje samim sebi. V tistih žalostnih časih sta se porodili tatvina in laž. Obeh se je človek na Martu do malega iznebil, toda popolnoma ne. Iz tistih starih strastij izvira še dandanes vidna grana atavizma 'kleptomanija'. Že v starodavnih časih so poznali zdravniki in sodniki take ljudi, ktere tira prirodni nagib, da kradejo, dasi jim ni treba. Iz večine še denašnji izobraženi kleptomani ne vedó, zakaj kradejo! — Sodniki davnih časov že so spoznali, da takih tatov ne gré takó kaznovati kakor navadne zločince, temveč treba jim je dati priliko, da se poravná škoda, in naprositi je treba njih sorodnike in prijatelje, naj pazijo nánje, da bi se ne delala krivica. — Kakor so razborni možje ravnali nekda in kakor ravnamo s kleptomani še sedaj, prav takó ravná národno sodništvo na Martu z navadnimi tatovi in hudodelniki ter s prestopniki sploh. Smilijo se sodnikom taki ubožci na duhu; usmiljeno ravnajo ž njimi in jih izročajo resnemu, toda milostnemu nadzorstvu.»

»Kaj pa vi na Martu nič ne poznate pritikanja tujih slabih mislij?« vprašam radovedno očeta in sodnika Arhonta. »Pri nas na Zemlji je prišlo usiljenje tuje volje pri hipnotizmu na dan. Človek je klene volje ima oblast do možgan in do mislij ónega, komur nedostaje bodisi prave zavednosti bodisi moči svojih živcev. V pogledu in v rahli dotiki ima človek toliko skrivnostno moč do marsikaterega bližnjika, da se mu ta nevedoma udá z dušo in telesom. Kdor takó svojega bližnjika pripravi v spanje, ima moč do njega mislij in volje. Če spečemu kaj ukaže, rekoč: Jutri ob tej in tej uri moraš storiti to in to' — ne vé ti dotičnik, kadar se vzbudi, ničesar, kaj se je zgodilo. Ali ko pride drugi dan tista ura, gré in storí, kar mu je bilo ukazano v spanji. Sam misli, da je to, kar storí, njega osebna volja. Koliko bi se takó lahko storilo dobrega, toda človeku ni toliko do dobrot nego več do nagajivih ali slabih dejanj. Zató je hipnotizem takó nevaren, da se ne smé nihče baviti ž njim razven učenjakov in zdravnikov. Poskusi neukih rok bi utegnili tolikanj poškodovati človeka nervoznega čutja ali preslabe svoje volje, da bi se temu pogubilo gibanje kakovega uda, óni pa bi izgubil pravo pamet.«

»Kar pripoveduješ,« odgovorí oče Arhont, »to nam ni nič novega. Kaj bi ne poznali samohotne oblasti, kateri je podložen marsikdo, bodisi vedé ali nevedé? Tudi na Martu je bilo v starih časih

prepovedano kàj takega. Toda prepoveduj, kolikor hočeš, vsega, kar pripada delovanju, provzročenemu po tuji usiljeni volji, vsega ne odpravi nihče. Ni, da bi se moralo kàj takega goditi baš v hipnotiškem spanji, kakor mislite Zemljani — bedečemu in pri zdravi pameti se ti marsikdaj ne zgodi kàj drugega. Spomnita se ljubezni, ki se užgè v očéh in pogledu! Spomnita se osvete, ki se celó podeduje! Ali niso to vidne veje vašega hipnotizma, da ne rečem: izrastki atavizma? In želja po denarji — ali ti ni kolikor toliko tudi usiljena? Vzemi denarju kupno moč ali odpravi ga celó, kakor smo ga odpravili mi na Martu, ker je provzročeval tolikanj krivice in zlá! Čudil bi se, kakó hitro se posuši drevó malone vseh zločinov in pregreh. Z drevesom hudodelstva vred pa bode samó po sebi izginilo veliko vaših sedanjih naprav, neizogibno potrebnih baš zaradi grehot. Tedaj ne bode treba nič toliko spon človeškega početja, to je zakonov, nič toliko sodišč!«

»Ta razkrivanja o hipnotizmu in o atavizmu,« izpregovori Sokrat, »sezajo tolikanj v duševno delovanje, da se ne morem odreči vprašanju: Ali vi na Martu, ki ste tolikanj prekosili Zemljane v prosveti, veste kàj več, kakšni so možgani in kakó delujejo?«

»Vsega, česar zahteva naša radovednost o duševnem in posmrtnem življenji, pač ne bode móči pozvedeti. Kdor pa je zadovoljen, ako mu razodenemo mnogovrstne duševne odnošaje proti telesnemu svetu, njemu povémo lahko marsikaj važnega o duševnem delovanji. Duhá, kar ga je samega na sebi, tega prezreti pa nam Stvarnik ni dal móči.«

»Torej sem zahteval svoje dni preveč,« odgovori Sokrat, »ko sem opominjal vrstnike, naj bi spoznavali samega sebe?«

»Zakaj preveč? Saj človek, od katerega si zahteval kàj takega, ni duh, ampak njega vidna podoba. Kogar si takó nagovarjal, ta si gotovo ni mislil drugega, nego da mu je spoznavati, kakó se véde pri svojem delovanji bodisi med domačini, bodisi med občinstvom. Saj tudi navzlic vsi naši prosveti ne spoznavamo duhá drugače nego po njega delih, to je po vedenji človeka v dotikanji s človekom, v dotikanji s prirodo in z vesoljnim stvarstvom.«

»Toda če vam prosveta ni odprla pogleda do dnù večnega duševnega bitja, v zakonih človeškega mišljenja vas je venderle popolnila. Kakó torej sodite, ali so človeške misli in njega dejanja prosta ali nezavisna od dotike s prirodo in z ljudmi ali ne?«

»Telesni, kakor smo, z duhom ne moremo občevati drugače nego s pomočjo telesnih udov. Najplemenitejši so živci in možgani.

In v možganih si je izvolil človeški duh svoj sedež, s katerega se razodeva po živcih ali čutnicah in po vseh drugih udih. Kar smo prej slišali o prikazih atavizma in hipnotizma, to nas opominja, da človeških možgan ni mōči obvarovati tujih zunanjih vplivov, kakor sploh nobenega uda na sebi ne moreš ohraniti brez živeža. Kakó bi torej kdo hotel, da bi bili njega možgani nezavisni od zunanjega svetá? — Duh, kot bitje sámo na sebi, ni zavisen od nobene stvari, toda drugače je z njega razodevanjem in delovanjem. Vsi udje, s katerimi se razodeva duh, zavisni so od zunanjega svetá, torej so tudi njega dela zavisna od posvetnih vplivov.«

»Rad bi zvedel káj o tem,« oglašim se jaz, »kakovo je duševno izvrševanje človeških mislij v možganih? Bojim se pa, da zahtevam káj odveč. Zadovoljen pa bi bil tudi, da se dá dognati vsaj telesna stran tega vprašanja. Zató vam ne smem zamolčati, da imamo v Edisonovem fonografu stroj, ki razširja nekaj svetlobe vsaj po tistem delu možganskega delovanja, katerega imenujemo spomin. Morebiti je temu podoben tudi drugi ustroj možgan. Kar nas tukaj zanimlje, to je tista posebnost Edisonovega stroja, da vzprejemlje vsakeršne zunanje glasove, govor in petje, in sicer takó zvesto, da jih ponavlja z vsem prvotnim značajem.«

»Takšen stroj,« pravi oče Arhont, »poznamo tudi na Martu. Kdor je káj izpregovoril vánj, njega slišiš govorečega, kadarkoli hočeš. Tudi nas zanimlje posebnost takega fonografa, in sicer zató, ker ohranja v sebi z govorom tudi misli. Res, ta priprava je prečudna, nekamo podobna delovanju možgan!«

»Ako vaju prav umejem,« pristavi Sokrat, »imajo možgani in fonograf skupno posebnost, da se tù in tam nabirajo zunanji vtiski v podobi govora ali človeških mislij in da se tù in tam razodeva tem več mislij, čim več jih je bilo nabranih. To se dobro ujema s pregovorom: „Česar je polno srce, to mu prekipí“. Še drugače bi dejal: S čimer napolnjuješ možgane in srce, to ti sili na dan, bodisi v besedi, bodisi v dejanji. Sósebnó srce, kadar je prepolno čustev, ne dá ti mirú, dokler ne izprazni glave z besedo ali z dejanjem.«

»Tudi zunanji svet,« méni Arhont, »očišča se po svojih viharjih, v katerih se pokončujejo nasprotné sile. Človek se prestraši tolike škode, katero mu naredé po polji in drugje, toda končno se udá sklepu večnega Stvarnika. Kadar se pa v človeških možganih nabere toliko nasprotnih nemirnih mislij, da jih dotičnik ne more več krotiti, takrat mu tudi vzkipe v podobi strastnih besed ali strastnega dejanja. Toda

kar je dopuščeno prirodi: poškodovanje človeških del, to je človeku prepovedano, kolikor se tiče njega bližnjika. — Ne rečem, da bi se v človeških možganih godilo kaj takega kakor v fonografu, takó da človek ne more vselej kaj zató, če mu po udih uide kaj pregrešnega iz prenapetih možgan, vendar iz te prilike lahko spoznamo, kakó težko se je človeku navzlic vsi paznosti vselej in povsod ogibati dejanjem, ki so kvarna družbi. Čim večja je izkušnja, tem težje se ji ogneš. Ako torej hočete izboljšavati človeku delovanje, podpirajte njega duševne zmožnosti, njega trud za vsakdanje potrebe; odpravljajte mu izkušnje, odpravite denar — največjo izkušnjo — iz svoje družabne in národne osnove! Naš pogovor vama je menda toliko razjasnil to stvar, da bi ne smeli, kadar se pripetí kaj hudega, pripisovati krivice samó jednemu človeku in ga kaznovati v svarilo drugim ljudem. Saj zločinec niti sam ne vé prav, kaj je zakrivil in kaj mu je nevedoma takó izteklo! Morda je njega pregreha plod prirodne ponovitve ali posledica nezavedene usilitve. Rad bi poznal sodnika, ki bi bil takó razsvetljen po božjem razodetji, da bi vse to razmerje cenil natančneje od hudodelnika samega. Kje dobiš človeka, ki bi utegnil svoje krivde ločiti od usiljenih? Kdor pa tega ne vé, ni upravičen kaznovati! Kaj še, da bi smel temu ali ónemu prisoditi smrt, ker ga sumnja nekaj prič! Ako že méni sodnik sam v sebi, da ima hudodelca v rokah, izkusi naj ga ozdraviti pregrehe, kakor ozdravlja zdravnik telesne bolezni. V bólnico torej ž njim ali v blaznico, ne pa k smrti! — Odkar so poginili nekdanji trinogi in odkar je národ odpravil prejšnjega malika: zavédni denar, obrnilo se je pri nas na dobro sléharo delovanje in vedenje do bližnjika. Odkar je národ prevzel skrb za neizogibne potrebe vsakdanjega življenja, minil je pritisek najhujših potreb; prestale so tiste sile, katere so prej vnamale boj življenja. Na mesto prejšnjih strastí so stopile duševne in telesne vrline. Kjerkoli bi se pripetilo kaj krivičnega, iz večine se oglasi prestopnik sam in se pokesá bridkega naključja. Kaj tudi hoče, ko malone nikjer ne najde nikogar, ki bi mu dajal potuho ali ga skrival sodniku in biričem! Nikdo mu ne pomaga tajiti in lagati. Laž se je nam namreč tolikanj pristudila, da grdí človeka bolj, nego bi se bil pregrešil proti varnosti svojega bližnjika. Nekdaj sevéda, vzpričo prehudih kaznij, lagala je strahopetnost, zvijača in lagalo je sleparstvo; sedaj, v národnem varstvu, ima vsak človek po osebi jednake pravice. Ne bojí se torej nihče drugega; nikdo si ne more priboljšati življenja s sleparstvom, torej se še zločinec ogiblje laží. Tolika je sedaj ostudnost laží! Ali ne samó to, da je hudodelnika sram lagati, obvaruje ga laží,

nego tudi národní zakon, ki zahteva, da se dvakrat huje kaznuj tisti, kdor tají in laže, nego tisti, kdor skesan razkrije svojo zmoto in pregreho.*

»Učil sem že svoje dni mladeniče,« pristavi Sokrat, »da je lagati sramota. Čim odkriteje deluješ, tem pravičnejši si in tem laže dobiš zvestega prijatelja; najlože si ga pridobiš s takimi krepostimi, katerih terjamo sami od prijateljev. Čim natančneje izpolnjuješ zakone, tem večja blaginja čaka tebe in občinstvo. Če pa se ti nahudi krivda, ne lagaj, nego razodeni jo sodniku. Jaz naj vam bodem vzgled, kaj hudega porodi nesramna laž! Vzpričo dvojne lažnjive zatožbe so me Atenci obsodili na smrt. Ker sem učil, da imam svojega ‚demona‘ v prsih, ki mi vелеva, kaj storiti in česa ne, zatožili so me nasprotniki, da ne verujem v bogove, ki jih spoznava država, in da uvajam nove bogove! Res pa sem učil mladeniče, da nam ne bodi tolikanj do vrednosti darú, katerega kdo žrtvuje bogovom, kolikor do duševne vrednosti. Sicer pa sem tudi jaz pogostoma žrtvoval grškim bogovom in se celó nisem upiral niti prazni veri, da preročišča razkrivajo usodo človeško. — Druga zatožba je bila ta, da zavajam mladeniče. Zopet zgolj laž! Nikar da bi jih bil zavajal, celó sam sem jim bil dober vzgled s svojo zmernostjo in z zatajevanjem samega sebe. Pri jedi in pijači sem se strogo držal treznosti in takisto sem treznosti opominjal mladeniče, dokazujé jim z vzgledi, kakó si pogoltnik škoduje na duši in na telesí, da ni za nobeno rabo! Učil sem, da zatiranje svoje požljivosti, sósebnó po denarji, ne poraja samó srčnega veselja, nego da tudi utrjuje duševne moči. Od zatajevanja samega sebe prihaja najdragocenejši uspeh: hrabrost in čistost dejanja. Podpiral sem svoje opomine s Prodikovo basnijo o Heraklu na razpotji. Čistost in pregrešnost ga pregovarjata. V čistosti spozná resnično osrečitev, ne dá se prekaniti po pregrešnosti, ki mu ponuja laži v obliki sreče. Poučujé nisem mogel dovólj povzdigovati pridnosti v delovanji in zmernosti v vseh stvaréh. V teh krepostih sem iskal prvega vzroka národní blaginji. Nezmernost sem imenoval najpodlejšo sužnost, ki ne pripušča nobene kreposti. Ta uk mi je razkačil vse mehkužne lahkoživce. Do srditosti pa sem razvnel lenuhe, učéč, da nima nihče pravice brez svoje zasluge in da je nespodobno in krivično terjati časti zgolj zaradi višjega svojega rojstva! Tukaj vam odpiram izvor vseh lažij svojih nasprotnikov. Iz tega spoznavate, zakaj so me obrekovali in zatožili, da hujskam mladino, naj ne spoštuje roditeljev in sorodnikov. Na podlagi lažnjive zatožbe obsojen na smrt, nisem se izogibal smrti, dasi bi me bili prijatelji radi oteli. Moj ‚demon‘ mi je svetoval:

„Nikar ne béži, sicer ti bodo oponašali nemoštvo, in kdor ne pozná krivice sodnikov, njemu bi se zdeli sodniki zaradi tvojega bega na videz pravični! Izprazni kupo s strupom, saj smrt ne bode večna kazen tebi nego sodnikom! — Smrti nisem spoznaval za nič hudega, pač pa nepoštено življenje! Sedaj vidite, kakó pravičen in resničen je bil moj razsodek. Kamorkoli prihajam po nebeških prostorih, povsod me spremlja čast srčnosti moje. Sodnikom mojim pa se obešajo na peté Erinije, preganjajo jih s kačjimi biči od kraja do konca vesoljnih svetov. Nikjer in nikoli jim ne mine sramota krivičnega umora.«

»Tudi pri naših praočakih na Martu,« povzame oče Arhont, »v tistih žalostnih časih, ko je še vladal denar, ni bilo nemogoče, da bi ne bil kdo podkupljen koga obsodil po krivici; sedaj pa tega ni več. Danes se sodniku ni bati ónih nečistih vplivov, ki so v starih dôbah kalili človeške pravice, takrat ko se še sodnik ni mogel vselej oteti národnemu sovraštvu. Sedaj je vse drugače. Vsak národ, bodisi velik ali majhen, uživa prirojeno pravico, da razvija domače svoje duševne in telesne moči, sósebnost pa pravico, da izobraža svoj jezik kot potrebno podlago duševnega delovanja, brez katerega mu ni pričakovati pravega telesnega napredka. Tukaj ni več národa, ki bi zavidal sosedomu národu zaradi ljubezni do domovine. Ljudstvo se lahko druží z ljudstvom, saj nobenega ne ovirajo deželne meje. Za sedanjega národnega gospodarstva se vsi národje udeležujejo enakih dobrot, sedaj imajo vsi jednake pravice, najsi govoré ta ali óni jezik.«

»Kje so tisti srečni časi,« vzkliknem jaz po teh besedah, »kda j jih bode deležno človeštvo na Zemlji? Srečna dôba, ko ne bode več lažij niti národnih prepírov niti drugih posebnih krivic! Res je, kadar láži in strásti ne bode več živeža, tedaj tudi ne bode več ónih hudobnih dejanj, ki sedaj izvirajo iz zavisti, licemerstva, nasprotnosti in slepega sovraštva. Toda obupati ni smeti. Koló prave prosvete in resničnega človekoljubja se vrtí vedno naprej, ne nazaj. Najsi nasprotna sila zavrtí to koló nekaj malega nazaj, tem silneje se potem zatočí naprej in podsuje vse, kar se mu uprè, kakor nabrežen usad in planinski plaz. Brez dvojbe pridejo tudi še Zemljanom taki časi, ko bode vladala prizanesnost in bratovska ljubezen, če ne prej, pa takrat, ko šiba božja tolikanj spokorí nasprotne národe, da spoznajo svojo zmoto in vire svojih razporov in nadlog. Izvestno jim še pride spoznanje, da ima vsak človek, najsi je porojen na kmetih ali v palači, po Bogu jednake pravice do življenja!«

»Kaj, sram vas bodi! Za oblastnike skrbite s krvjó in z imenjem, samí záse bi pa ne mogli? Odpravite sedanjo staro šaro svojih na-

prav, odpravite pogubnega malika svetá: denar, izpremenite vesoljno vojaštvo v vesoljno delovanje! Takrat izgine sila z Zemlje, sedanja ubežnica pravica se povrne iz nebes med človeštvo in prinese pravo ljubezen do bližnjika in resnično človekoljubje. Takrat vam nastopi zlati vek, kakeršnega uživamo mi na Martu, kjer se že ne spominjajo, pred koliko veki je minilo sléharo nasprotje národov zaradi národnosti in zaradi oblasti na Martu!«

Sokrat se oglasi, rekoč: »Kakó pa dobiva národ za vse okrajine takó zanesljivih sodnikov, kakor nam jih opisujete?«

»Národni odbor,« odgovorí oče Arhont, »izbere si vsako leto nekaj najpoštenejših móž, vnetih za národno blaginjo, in jim s pritrditvijo vesoljnega zbora podelí največjo čast: sodniško pravico. Dasi nihče teh móž, ki so že izpolnili dolžnost vesoljnega delovanja, ni primoran prevzeti te časti, katera ga zaveže pet let ali več žrtvovati spoznavanju pravice, vender se je nihče ne brani, ako ga že ne zavira bolezen, posebna skrb v družini ali neizogibno potrebno odpotovanje. Sevéda, sodnik mora biti zveden in mora dobro poznati sléharne odnošaje med posamezniki in med národnim gospodarstvom. Ali zató se mu ni treba učiti nekdanjega prava, ker lahko izhaja brez njega. Ker pa je dovòlj prilike na visokih šolah, da se mladeniči izurijo tudi v potrebnih pravoslovnih zakonih, ne zanemarja ga nihče, ki se upa vzpeti do sodniške časti. Zaradi sedanje národne osnove brez denarnih stvaríj potrebuje življenje takó malo zakonov, da si jih lahko zapomni vsaka količkaj bistrejša glava. Takó mora tudi biti, zakaj vsak društvenik mora védeti brez odvetnika in ne da bi se ubijal s pravoslovjem, kaj je prav in kaj ni. To je sevéda mogoče le ondu, kjer so vsi odnošaji med ljudmi takó preprosti kakor pod našim národnim gospodarstvom. V minulih dneh, ko je še veljal denar in je vsak kmetiček gospodaril záse, tedaj pa je bilo razmerje pogostoma takó zmedeno in zaozlano, da ga niso mogli dognati niti najbistroumnejši odvetniki.«

(Dalje prihodnjič.)

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Dalje.)

X. Izum zrakoplovne ladje.

ozno zvečer pride domóv težko pričakovani Krat, Arhontov sin.

»Kaj te je zamudilo takó dolgo?« vpraša skrbna mati Hrizila.

»O, nič hudega,« odgovorí Krat. Veselega obraza podá roko temu in ónemu. »Zadovoljni bodete z menoj«, pravi roditeljem. »Danes sem imel sósebnó srečen dan — vse se mi je izteklo po volji.«

»Tvoj veseli obraz mi daje upanje,« méni oče Arhont, »da Ablon ni ranjen na smrt; morda ohraniš tudi ónemu rokodelcu roko, katero mu je polomilo koló samoprelčino?«

»Res je takó. Nisem se zastonj učil zdravilstva. To je moje najboljše plačilo, da lahko hitro pomagam ranjencem in bolnikom, če jim je sploh možno pomagati. Veselite se pa tudi vi z menoj. Vaše svareče, toda dobrotne besede so Ajaka takó genile, da vas prosi, naj mu naložite kakeršnokoli kazen, samó obvarujte ga tiste sramote, katera bi ga zadela na vesoljnem národnem zboru, ko bi se vpričo občinstva izkazoval za hudodelnika. Rad gré v vsak rudnik, še rajši pa v daljne gozde, pripravljat drvà ali kar mu zapoveste.«

»Ako imaš priče njegovega kesanja in njega prošnje, pokličem précej jutri okrajnega sodnika. Upam, da mi pritrdi ustreči Ajakovi želji. — Kaj pa misliš opravljati jutri; ali imaš kàj posebnega posla?«

»Ravnokar mi je naznanil krmar našega zrakoplova, da na planini nad Divjim poljem pričakuje moje zdravniške pomoči pastir, katerega je na paši vol dregnil pod rebra. Obézali so ga menda samí za silo, kakor vedó in znajo, toda rana je pregloboka, torej zahteva moje pomoči.«

»Prav takó! Kàr telefoniraj krmarju, kar hočeš; okrajnemu sodniku pa takisto narôči, naj se mi pridruži jutri ob prvi uri po solnčnem vzhodu v naši samotkalnici. Če utegnem, pripeljem se potem z drugim zrakoplovom za teboj na planino. — Kaj si pa izvolita vidva?« vpraša naju.

»Če je Sokratu po volji«, odgovorim jaz, »mene miče iti s Kratom, da bi videl še kàj več okolice, zlasti kakovo pastirsko krajino.«

»Sokratu je prav,« pravi Arhont, »Harita bi šla takisto rada z vama. Zgodi se. Sedaj pa lahko noč!«

»Lahko noč!« pristavita mati in hči. »Zgodaj vstaneva; ako treba, pokličeva vaju.« —

Drugo jutro, toliko da se zdani, že odrinemo po ozračji. Takó gladko in mirno teče zrakoplovna ladja, da dospemo na planino že ob solnčnem vzhodu. Bilo je jutro, kakeršnega si le more kdo želeti. Ko se spustimo na tlà, povzame Harita:

»Tukaj se razprostirajo pred nami največji pašniki naše občine. Kakor vidita, kraj ni prestrm. Višina je bolj ravna, nekaj samó je je hribaste in dolinaste. Po dolinah je dovòlj grap. Okrog in okrog njih so zeleni pašniki in gosti lesovi.«

Baš prižene pastir nekaj goved, pastirica pa nekaj dróbnice. Okrog čede skače velik pes, glasno lajaje. Pastir in pastirica prepevata svoje arkadske národne pesmi, kakor bi se kosala s ptičjim petjem in žvrgolenjem, vmes pa se razlegajo glasovi raznih živalij.

»Vsak po svojem časti bogove na vse jutro,« méni Sokrat. »Ali ne slišiš od daleč drugih pastirjev, ki piskajo na piščali in podajajo glasove drug drugemu, kakor bi se klicali? Glej, ondu na travniku pod gozdom pase pastirica ovce. Poglejva, kaj počenja, s čim se igra.«

Stopiva k nji. Osuplo naju pogleda, ali ne prestraši se naju kàr nič. Na vprašanje, kakšno žival ima v naróčaji, odgovori: »Ježa sem ujela. Navajen me je; kàr nič več ne skrije glave pod ježico, kadar ga primem. Toda ne samó jež, tudi ptičica, ki skače ondu okrog grape, ima me rada. „Pastirica“ ji pravimo. Ali vidita? Sedaj mi je celó vpričo vaju sedla na ráme. Oče moj pravijo, da se pastirici pod perutnicami skriva pastirski bog Arkad. Izvestno ima pastirica nekaj skrivnostnega v sebi, saj se takrat, ko pogosteje zahaja med čedo, nenavadno množí živalski razplod. — Pravi bog Arkad pa ima svoj brlog tam v óni dolini,« nadaljuje zgovorno deklè; »ondu vidita njegovo podobo. Pastirji zahajamo tjà, kadar bi ga radi vprašali kàj skrivnega. Tiho se mu zašepeče vprašanje na uhó. Vprašujé si mora vsakdo z dlanjó zatisniti ušesa in jih držati zatisnjena, dokler ne pride med ljudi, ki se pogovarjajo. Sedaj pa hitro roke z ušes! Prva beseda, ki jo zaslišiš, to je Arkadov odgovor tvojemu vprašanju. — Drugi pa pravijo, da biva bog Arkad časih tudi v starih drevesnih duplih. Ondu spí opóldne v največji vročini, in gorjé pastirju, ki bi ga vzbudil s piščalko svojo! Časih pa vzame Arkad náse podobo pastirjevo, pride po čede in jih goni po dobrih pašnikih, da se redé kàr vidoma.

Toda ne samó ljubeznivi Arkad obkroža naše čede in radostí pastirje, tudi nagajivih bogov je dovòlj. Tem prištevamo zlasti Satira. Šaljiv in navihan je takó, da se ne šali samó s podlesnimi dekleti ali nimfami, nego loví celó nas, pastirice! Zadnjič mi je jeden takó nagajal in me lovil, da sem segla po razcepljenem brezovem polenu, vteknila ga s koncem v ogenj in ga pomolila Satiru gorečega pod kozjo brado. Ves osmojen je odnesel peté.*

Vidèč, da jo radi poslušamo, jame deklè še živeje pripovedovati arkadske basni o prečudnih netopirjih »vampirjih«, ki podnevi visé po stropih v brlogih, ponóči pa njemu, kogar zalotijo v gozdu, izpijejo kri. Pripoveduje o globokih jamah, iz katerih puhti takó strupen dih, da se ptica, ki letí čez jamo, ali jagnje, katero skoči čézno, kàr zaduší. Deklè pozná ribnike v gozdih, ki požro sléharno žival, da se jim le približa; niti riba ne more živeti v njih.

»Toda da vidite óne brloge, v katerih hrani bog Arkad svoje bisere, pripete na stropih, da se vse leskeče od njih, kakor se leskeče zvezdnato nebó! Srebrne in zlate sveče visé od sten, zadi pa ima svojo posteljo, svoje kopališče, vroče in kipeče slapove, ki ga zazibavajo v sladko spanje.*

Pastir, ki je doslej poslušal poleg nas, pristavi: »Ko bi kdo takó potrpežljivo poslušal mene, zvédel bi še čudovitejše prikaze arkadskih okrajin! Précej koncem tiste grape, kjer izvira studenec, stane bog Sirink, ki uči nas pastirje vsakovrstne stvari piskati na piščalke. — Ondu v jamo, za tisto sivo skalo, nosijo zverí teleta, katera zasačijo, kadar planejo iz gozda na čedo. Kolikokrat sedimo ponóči ob ognji na paši in pazimo, kje se prikaže zver, da jo ubijemo. Časih se nam posreči, časih pa nam venderle uide, bodisi s plenom ali brez njega.*

Gredé nekoliko dalje, pridemo do toli čiste mirne studenčnice, tekoče izpod brega, da vode niti ni videti, pač pa se zrcali nebó in solnce v nji. Komaj pristopi k nama Harita, da bi pogledala v studenec, že vzklikne pastirica: »Nikar ne glej v vodo! Kdor gleda v studenec, uzrè često namesto samega sebe nimfo, ki mu zrè čez ráme, in tedaj je izgubljeno njega življenje!« —

»Kakó pa tukaj tebi ugaja vse, kar vidiš in slišiš?« vpraša Harita zamišljenega Sokrata.

»Kaj bi mi ne,« odgovorí Sokrat, »saj je idiliško življenje tolikanj mikalo celó starogrškega bogá Apolona, da je šel čede past med arkadske pastirje.*

Dočim smo se takó radovali pastirski preprostosti in njih basnim, ozdravljaj je Krat svojega bolnika, ranjenega pastirja. Obézal ga je in poučil njega ženo in družino, kakó naj ga obezujejo, da se mu hitreje zaceli rana, ki sicer ni prav nič nevarna.

Baš ko se odpravljamo v zrakoplov, priteče Harita z višjega griča nad smrečjem, katero nam zapira razgled na ravnino okrog domačega sela. Harita poročí, da je krmar opazil z daljnogledom, kakó se je Arhontova ladja dvignila v zrak. »Počakajmo torej očeta, kakor smo se zmenili sinoči,« opomni deklica.

»Najsi teče zrakoplov gladko in hitro po zraku,« pristavi krmar, stopivši k nam, »vender vidim nekaj hitrejšega. Ondu za zapadnim hribovskim sedlom se dela nekaj hudih črnih oblakov. Vihar se vidi v oblakih, žene jih proti naši planini, napošev, ne celó proti očetovi ladji. Če bi zadeval ladjo ravno nasproti, imela bi hud boj z viharjem. Upati pa je, da dospè k nam pred hudo uro.»

»Stopimo na grič k ladji, vender bi sama rada videla, kaj se godí z očetovim zrakoplovom,« pravi Harita.

Zgodilo se je po nji želji. Bil je v družbi tudi nje brat Krat. Hitel je naprej s krmarjem in komaj čakal, da seže po daljnogledu. Ladja Arhontova se je sicer videla na prosto okó, ali kaj se je godilo na nji, tega ni bilo razločiti. Nekaj Eolove sape, katero je izpustil poredni bog, bilo je čutiti po zraku, vender ne toliko, da bi posebno zavirala tek zrakoplovu. »Oče so napeli jadra pošev,« izpregovori Krat, »bržkone jih zadeva od strani močan veter; vender dokler pritiska po strani, prisilijo ga z jadri, da jim pomaga ladjo goniti proti nam. Res je, hitreje se bliža. Nedolgo, in očetov zrakoplov bode ob planinski ravnini.«

Toliko da se Arhontova ladja spustí na tlà tik naše ladje, vzdigne se vihar, da bi malone hipoma potrgal vsa jadra, ako bi jih strežniki hitro ne potegnili s stebričev na tlà.

»Sedaj se pa le znesi vihar in ploha,« povzame oče Arhont potolažen, da je srečno ušel vsi nevarnosti. »Sicer imamo dovòlj zavetja tukaj pod vrhovnim ladjinim strojem, ki dela zajedno streho nad glavo, toda napeti bi morali venderle ob stranéh ob stebrih močne slonove kože, da bi nas obvarovale plohe. Časa je še dovòlj, torej izvolite si, kar hočete; ali počakamo tukaj v ladji hude ure ali ji uidemo v pastirsko poslopje?«

»Kjer se vam zdí varneje in kjer bi utegnili več videti,« pravim jaz, »tam bi bil rad, če je vsem prav.«

»Počakajmo torej nevihte tukaj,« odgovorí oče Arhont, vidèč, da so mi vsi pritrdili. »Saj nas ne zadene kàj hudo; okrog in okrog smo zavarovani z visokimi gozdi, in baš na zapadu, odkoder se pripodí vihar, zapira mu pot mogočno hrastovje in smrečje.«

Toliko da se zavarujemo v ladjah, že pade ob hudem piši nekaj debelih kapelj in tudi nekaj srednjedebele toče.

»Ptiči se skrivajo,« pravi Harita, »in si iščejo zavetja — nevihta bode huda! Glejte divjega golobčka! V óno ladjo pod streho se zateka.«

Zdajci zavrešči po hrastovji in smrečji, vihar zatuli po gozdu, kakor bi grmelo razljučeno morje po obrežnem skalovji. »Glejte!« vzklíkne Krat, »kakó nevihta pripogiblje in lomi smreke — tam dve, tam tri in zopet tri! Križema jih meče kakor slabe kolce, s koreninami jih izdira in treska po tleh! Baš je razčesnila košat hrast in ga grmèč treščila ob tlà!«

Vse vprek bučí in bobní vihar, da si Harita kàr ušesa maší. V piši pa lije ploha, kakor bi jo sam bog Jupiter Pluvij izlival iz svojih orjaških čebrov. Ali se še nisi odvadil svoje strele, stari oča grških bogov? Kaj takó strahotno treplješ z očmi, da se ogenj vnema in bliska — strela šviga, grom se razlega prav nam nad glavo! Na vse kraje udarja strela, tam v visoko smreko, tù v strelovod nad pastirskim poslopjem, in tikoma nas za zrakoplovom je treščilo v tisti stari velikanski hrast, da se je kàr pokadilo iz njega! Prekolje se hrast in razčesne visoko nad tlémi, ogenj mu švigne iz razcepljenega debla. Na strelovodu pod nami se prikaže ogenj svetega Elma. Hvala Bogú! Sveti Elm naznanja s svojo svetilko konec grozne nevihte! — —

Ko se potem bližamo dómu, nagovorim očeta Arhonta: »Danes se pa čudim, da ste s svojo ladjo veslali proti hudemu viharju! Saj so se celó ptiči, ki so vender po prirodi ustvarjeni za pozračno življenje, vsi preplašeni skrivali po zavetjih!«

»Res, hud piš je bil spotoma,« odgovorí oče Arhont, »toda dobro narejena zrakoplovna ladja se ne bojí viharja. Samó kadar zrak le premočno teče ravno proti nji, ne more iz lepa naprej. Tedaj jo pa zakrmimo nekoliko pošev, proti zračnemu toku, in jo sedaj zavijemo nekaj na desno, nekaj na levo in takó jo polagoma spravimo dalje. Poškodovati pa ladje v zraku skoro ne more nobeden vihar; nevarneje bi sevéda bilo, ako bi se zadelo več ladij; takrat bi utegnil treščiti vihar drugo ob drugo takó silno, da bi se na njih kàj položilo od buta. — Ako si dobro ogledaš stroj na zrakoplovu in spoznaš njega uredbo, umeješ zdajci vse, kar ti pripovedujem. Ako ti je

kaj do tega, stopiva bliže, pa ti razkažem vso napravo. Glej, podlaga ladji ali nje korito je dvojno, kakor bi položil ožje korito v širše. Nekaj prostora med njima, kar ga ostaja okolo vezij, napolnjeno je z nepredornimi mehovi, napetimi z najložjim plinom, z vodikom. Zbok te naprave je ladjino korito za toliko ložje, da utegne ladja nositi nekatera druga bremena, n. pr. elektrodinamiške stroje, ki jo gonijo. Toda vodikovega pomočka nahajaš še več. Streha nad glavo nikakor nima namena navadne hišne strehe, ampak jedina nje zvrha je tista, katero sva spoznala pri koritu. Streha ima namreč mnogo večjo otlino, vso napolnjeno s tankim, lahkim vodikom. Ta olajšuje nje breme, da plava malone sama po sebi, kakor plava po ozračji mehur, napolnjen z vodikom. Pazi pa tudi na nje obliko. Vse je podolgasto, vse ob krajih priščipnjeno; na tej strani, kamor letí, nima nobene široke stene. Taka je uredba, da ti veter ne zadeva nobene preširoke stene, ki bi se mu ne mogla izogibati — Toda s tem, kar si videl doslej, ne mogla bi se niti prazna ladja po zraku pomagati kaj bolj, nego si pomaga ali ne pomaga napeti mehur ali zračni balon, ki ti ni nič drugega nego zgolj igrača vetrovom! Poganjati jo je treba, kamor se misliš peljati, in nositi mora tudi bremena. Zató ji moraš prinarediti, kar je dala priroda težkemu ptiču, da se lahko nosi po zraku. Priroda mu je dala močne peruti. Takisto vidiš pri naši ladji na vsaki obstranski ploskvi po štiri močne prožne peruti. Krmilo je navadno, kakeršno ima pomorska ladja. Tudi gonílo se ne loči dosti od sedanjega pomorskega goníla. Na vretenu je nasajeno polžasto koló z jednim zavojem, kakeršno ima parnik na vijak. Ko se vrtí polžasto koló z vretenom v mirni vodi, ne ostaja ti na mestu, nego giblje se po vodi dalje. Goni ga namreč tlak vodé ob polževko tem močnejše, čim hitreje se vrtí polžasto koló. Takšno je gonílo. Ali kar je posebne novine, to vidiš ob stranéh pod streho in nad glavo. Ondu so na vsaki strani po štiri močne, velike prožne peruti, ki ti celó tedaj, kadar se gibljejo počasi, tolikanj tlačijo zrak nizdolu, da jih nasprotna zrakova prožnost drži z ladjo vred plavajoče v ozračji. Saj vidiš, kakó se kakor ptičje peruti gibljejo gôri in dôli. Ali pri zrakovu ti ne trepnejo vse peruti zajedno gôri in dôli: po vrsti mahneta srednji dve na obeh stranéh ob tistem času, in takoj za njima končni dve tudi obe zajedno. Na koncih so v starih dneh pridevali nekakšne lopate, katere so po potrebi mahale gôri in dôli kakor ptičji rep; ali sedaj jih nima ladja nikjer. Zadošča namreč vzajemno delovanje krmila in polžastega kolesa namesto ptičjega gibanja z repom. — Toda ptičjega gibanja perutnic ne umeješ na prvi pogled, poskusiti ga moraš.

Takisto tudi bolje umeješ ustroj ladjinih perutnic, če poskusiš enakomerno gibati z rokami. Takó! Proti meni se obrni, po konci se drži! Dvigni roke, drži jih razpete, jedno na desno, drugo na levo stran, nekoliko više, nego imaš glavo, toda ne nad glavo, ampak ob strani. Obrni dlani od sebe, pripogni jih za pestjó toliko, da se povesijo s prsti vred. — Dobro! Pripravljen si. Kakor sedaj držiš roke, pritisni précej obe nizdolu. Kaj si čutil ob dlanéh?»

»Kakor bi bila zavela sapica ob dlan in med prste.«

»Sedaj pa stisni nadlehtí postrani k telesu, pritisni še roke k nadlehtëm. Sedaj imaš roke zložene tik telesa, kakor ima ptica v miru zložene perutnice tik sebe. Kakor jih držiš, dvigni jih počasi tik ušes. Ko prideš s pestjó nad glavo, tedaj šele razprostri roke, to na desno, óno na levo stran. Prav takó! Sedaj imaš roke v tisti léži, kakor si jih imel, predno si ž njimi trepnil nizdolu. Pristavi še v mislih, da imaš na rokah natakneje ptičje peruti in da jih giblješ prav takó, kakor si gibal prazne roke. Ná jih, natakni jih! Poskusi! Dobro! No, kaj si čutil?»

»Ko sem razprostrte roke s perutnicami hitro pritisnil nizdolu, upiralo se mi je nekaj, kakor bi bil zrak od spodí pritiskal ob peruti, in ko sem drugič — da bi videl, kaj je — čvrsteje pritisnil nizdolu, zazdelo se mi je, da me zdajci tisti tlak dvigne v zrak.«

»Prav takó je, kakor si čutil prožni tlak stisnjenega zraka. Prožnost zraka, ki si ga tlačil, dvigala te je. Sedaj pa menda sam véš, zakaj je treba roke pritiskati k životu ali povešati peruti, dočim jih vzdiguješ.«

»Mislim, zató, da se ne vzbudí kaj nasprotnega zraka, ki bi utegnil pritiskati nizdolu, česar se je treba varovati.«

»Res je! Sedaj véš, kaj je pogoj umetnemu plavanju po zraku. Toda poleteti, kamor bi hotel, tega bi vender še ne znal. Toliko pa si spoznal o zračnem tlaku, katerega provzroča gibanje perutnic, da me bodeš rajši poslušal, ko ti bodem dalje govoril o plavanji po-zračne ladje. — Vidiš, sedaj se gibljejo peruti na zrakoplovu. Dočim trepnejo nizdolu srednje štiri in dvignejo ladjo, dvignejo se končne štiri brez posebnega zračnega tlaka. V tistem trenutku pa, ko se srednje začno krčiti, razpete so že končne peruti in trepnejo nizdolu, dočim se srednje dvignejo. Zadi za temi, ki so baš migale gôri in dôli, pripravljena je za vsako še druga perutnica. Ko bi se sprednja polomila, dosti je, da pritisneš na tó-le ročico, in zdajci se ti namesto polomljene nasadí nepokvarjena. Takó je odpravljena sléharna nevarnost.«

»Kaj pa, ko bi gonilni stroj opešal in izgubil svojo moč?«

»Ali nisi opazil, da baš sedaj, ko sem govoril, ni stroj gonil perutnic, ampak roka moja? Če odreče stroj, toliko je vselej móž na zrakoplovu, da ne gonijo samó teh osem perutnic, nego tudi krmilo in vreteno s polžastim kolesom. Nevarnosti torej ni. — Da poskusiš še drugo uredbo gibanja, stopi na klopico pod krmilom. Primi za ročico! Naravnost jo drži. Glej, sedaj pa zasučem jaz vreteno s polžastim kolesom. Kaj ne, ladja plava naravnost naprej? Kakó pa sedaj, ko ga zavrtim nazaj — ladja ti tudi splava nazaj. Kaj pa, če pritisnem krmilo na levo stran? Glej, zrakoplov gré s sprednjim koncem na desno. Pritisni na desno! Sprednji konec se pomika proti desni stráni. Dovòlj.« —

Ko zakrmimo ladjo na oder in stopimo z nje, poslovimo se od drugih, ki jih spremlja Sokrat domóv, midva s krmarjem pa stopiva v ladjarnico. Ali je to šumenje in gibanje! Ondu vršé kolesa, ob katerih izdelujejo mehaniki vsakovrstne sestavine zrakoplovne ladje: tukaj močna jeklena vretena, ondu polžasta kolesa; tù prožne peruti, tam vodove in ročice. Na zadnjem konci pa vidiš v ladjarnici dvorane, polne zvršenih izdelkov in po stenah visečih načrtov. Poleg teh prostorne sobane, v katerih se učé mehaniki, zrakoplovci in drugi mehanike, elektrike in proučavajo zrak v njega mirnem in vetrovnem stanji. Vsak učenec zrakoplovja se dejanski vadi tega posla, predno hodi poslušat uk. In čim bolj kdo vzpričo pouka umeva zvezo posamičnih delov, tem bolj se trudi, da svojeróčno izdeluje vsakovrstne sestavine. Suhega uka ti tukaj tudi ne iščejo nì mladeniči nì odrasli možjé, razven radovednikov, katerim čas dopušča, da se ogledajo tudi v tej stvári.«

»Ali mi veste povedati, kakó so si vender vaši praočetje izmislili zrakoplovno ladjo? Pri nas na Zemlji uprezajo ladjo na napet mehur ali balon, in takó si mislijo, pridevaje mu potrebne sestavine, prirediti zrakoplov, ki bi zanesljivo plaval po zraku.«

»Po tem poti, ne vém, da bi dosegli svoj namen. Starodavno íkarstvo je na Martu pomagalo izumiti zračno ladjo. Dolgo mora biti človek vaje ptičjega gibanja; potem šele spozná, kakšen stroj se prilega prirodi in kakšen ne. Brez basni o izumu našega zrakoplova pa tudi nismo. Pripoveduje se takó-le: Nekdaj se je kosalo v letanji pet izurjenih zrakoplovcev. Daleč daleč leté z dóma. Utrujeni sédejo na vrh visoke goré. Zdajci pa obide najmočnejšega nekova slabost, da ga niti nì móči vzdramiti. Napósled ga vzbudé siloma. Ali kaj ti ugledajo? Živ je sicer še, toda gibati se ne more. Vzdignejo

mu roko, nogo — toliko da jo izpusté, povesi se kakor mrliču. Kap ga je zadela. Kaj sedaj? Na gori ga ni pustiti, umrl bi od lakote. Poskušajo ga odnesti, kakor odnese orel ovco. Dva ga držita po konci, da se ne zgrudi, dva zletita in se letèč zaganjata vánj, da bi ga dvignila in odnesla. Ali zaman; pretežak je. Odnese bi ga morda ta ali óni, ko bi se mu živ oklenil okolo života, ali takšnega ne dvigne nobeden teh ptičev. Kaj storiti? Imeli so precèj vrvj s seboj. Privežejo ga na dve. Močnejša dva si opašeta vsak svojo vrv okolo pasú in zletita v zrak, drug nad drugim. Vzdigujeta in vzdigujeta, toda dvigniti ga ne moreta. Sedaj poskusijo drugače. Močnejša dva léžeta drug poleg drugega na tlà. Górenji leží na levi perutnici spodnjega, z desno perutnico pa pokriva njega hrbet. Razmakneta se še toliko, da ostane med njima prostora tretjemu továřišu. Takó ležeča ju prosta továřiša zvezeta. Kakó pa sedaj zleteti? Sila si vé pomagati. Vstaneta, stopita na podrto smreko proti tanjšemu koncu, ki se upogiblje pod njima. Zagugljeta se in zletita. Ko se navadita letati skupaj zvezana, približata se pod kvišku strmeči konec podrte smreke, kamor sta továřiša posadila ponesrečenca, opasanega z vrvjó. Tega potegneta zvezanima ptičema na hrbet, takó da leží na perutnicah med njima, in vržeta ptičema vrv okolo vratú, da bi ne zdrsnil. Ptiča se vzdržita v zraku, dasi težko, in počasi letita dalje. Ali pomagati jima je treba. Hitro priletita prosta továřiša. Pridružita se jima spodaj ob nogah in se sprimeta, s perutnico nad perutnico, posnemaje vzgled zvezanih górenjih továřišev. Takó ju podpirata, dvigaje ju kvišku, kadar ónadva pešata. In glej, srečno ti dospó v dolino — otet je mrtvoudni továřiš, izumljen je osnovni zakon zrakoplovne ladje!

V basni pomagajo štiri združene perutnice nositi breme po zraku — naša ladja ga nosi z osmimi.«

(Dalje prihodnjič.)

V mraku.

Na zémľjo pada hladni mrak,
Pod nebom plava ptič legák.
Ko zemľi noč se porodi,
Pod nebom ptičji spev zveni.

Mrak pada često na srcé,
Zamró mi vroče v njem željé.
Nad noč pa mojega sreá
Tožeča pesem priigrá . . .

Rástislav.

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradcu.

(Dalje.)

XI. Trgovina na Martu.

večer po končanih dnevnih opravkih navadno počivamo v družbi očeta Arhonta in njega družine. Pogovarjamo se zopet o mnogovrstnih napravah na Martu ter se mimo drugega dotaknemo vprašanja o trgovini na tem planetu.

Oče Arhont povzame takó-le: »Naša mednarodna osnova, po kateri dobiva vsakdo od združenega národa toliko potrebščin, da lahko živi brez skrbí, izhaja brez denarja, brez plačila in brez trgovine.«

»Ali bi se čudili Zemljani,« pravi mi Sokrat, »da slišijo in vidijo kàj takega kakor midva!«

»Ali ste vi bedaki, ali pa smo mi!« slišim v duhu tiste Zemljane, ki se nikdar nečejo zavédeti, da časih ni bilo vse takó na Zemlji, kakor je sedaj, in nečejo priznati, da denašnje naprave ne morejo trajati tudi v prihodnjosti.

»Sevéda, če ne tržite ni s poljskimi pridelki ni z obrtnimi tvori,« izpregovori Sokrat, »in če ne dajete nič zaslužka v denarji, tedaj vam tudi denarja ni treba. Rad slišim, da se kje kàj opravi brez plačila in brez denarja, zakaj to me spominja mojega delovanja. Toda vrstnik moj, sofist Antifon, odrekal mi je celó modrost, ker sem brezplačno poučeval mladeniče in jih opominjal kreposti, češ, da to, za kar ne jemlješ plačila, tudi ni ničesar vredno. Meni ni bilo do plačila, in ko so me zaničevali zaradi siromašnega življenja, dejal sem Antifonu: »Ubožno živěč se človek lože utrdi na duhu in telesu. Čim menj potrebuje, tem večja mu je zadovoljnost in tem bolj se približuje vzpodbudnemu čustvu prave sreče in uživanju božjega vzveličanja«. Drugim opravlјivcem sem odgovarjal: »Pošteneje je poučevati mladeniče brez plačila in jih izobražati za državno gospodarstvo nego jim s prepoželјivimi rokami jemati neizogibne pomočke«. Zdelo se mi je vredneje, ohraniti si njih prijateljstvo nego osvojiti si njih imenje.«

»Res, prijatelj, kar si storil brezplačno ob tedanji denarni osnovi,« odgovori oče Arhont, »to je bilo preveč; kàj takega ni smel nihče zahtevati od nikogar. Žrtvoval si torej svoj zaslužek v blaginjo mladine in domovine. Imel pa nisi zaradi tega posebnega priznanja, če te ni na tihem veselila zavest storjenih dobrot. Takega žrtvovanja svoje

blaginje v prid domovini in národu pri nas na Martu ne zahteva nihče, tudi vesoljni národ ne. Od nas ne térja nikdo, da bi delali zastonj, dasi ne delamo za denar; takisto ne zahteva nihče, da bi zatajevali svoje potrebe ali celó žrtvovali svoj zaslužek národu v prid. Zaslužek sléharnega Martovčana se sicer oddaja, toda ne v denarji, nego v obliki preskrbitve za vse žive dni. Vsako selo, sléharna občina pozná svoje prebivalce. Stari očetje in sodniki vedó iz svojih zapisnikov in po vednem občevanju z ljudstvom, koliko potrebuje te ali óne tvarine vse selo ali vsa občina na leto in koliko na mesec, bodisi pozimi ali poleti. Takisto poznajo vire, odkoder se pridobiva vsakatera stvar, in vedó, kaj bi utegnilo pohajati pri domačem pridelovanji. Stari očetje delé — ako je treba, s podporo sodnikov — pridelke in izdelke in vsakovrstne tvarine, orodje i. t. d. med tiste prebivalce, katerim ni ostalo dovòlj od svojskega pridelovanja in od pridelovanja, podprtega po národnih rokah; takisto jim delé tuje tvarine, katerih ne pridelujejo in ne izdelujejo domá. Vsakdo prejme o pravem času vse, kar mu gré od národa; vse pa prejme brez pobotnic, brez potrdil, brez denarja. Samó v občin-skih knjigah se zapomni, kaj je kdo prejel, da se vidi, ali mu gré še kàj ali nič. S tem pa ni rečeno, če je vsakdo preskrben z vsemi potrebščinami, da bi posebne zasluge za národ ne imele nì pravega priznanja nì primerne odškodbe. Kar je takih zaslug, sósebnó zaslug tistih móž, ki po dokončani obči národni službi še nekaj svojih pokojnih dnij žrtvujejo národu, kakor n. pr. sodniki, umetniki, zdravniki, stari učitelji, nadzorniki i. dr. — tudi takim zaslugam ni odškodbe nì v denarji nì v zlatu nì v biserih. Do malega vsi ti móžjé ti iščejo plačila v časti, da jim národ izročí najvažnejše posle. Ako bi pa kdo venderle zahteval kàj poboljška zaradi svojega žrtvovanja, temu se dá po odmeritvi národnega zbora njega — fotografija.«

»Kaj,« vzkliknem iznenádejan, »s fotografijami plačujete zasluge? Pri nas na Zemlji bi dejali, da je to bedasto.«

»Potrpi, da izgovorim,« méní oče Arhont nasmehoma. »Vam Zemljanom se zdí takšna odškodba čudna, ker ne gré v denar in ker je niste vajeni. Ta naša naredba se nekamo prilega Sokratovemu nauku, da nima nihče posebne pravice zgolj zaradi svojega rojstva, ampak le zbok svojih zaslug. Svoje posebno veljavne zasluge so, ki jih národ povračuje ónim blagim móžém in ženam, ki se ne zadovoljujejo samó s častjó, ampak želé še kàj telesne ali materijalne odškodbe. Vprašáš, kakó ti more národ s tvojó fotografijo izraziti svoje priznanje? Fotografija je zgolj pomoček in dokaz tvoje pravice. Jutri, če me ne zadrži kàj drugega, pojdetá z mano k národnemu fotografu

in potem na trg, kjer imamo skladanico národnega blagá, da spoznata, koliko je vredna fotografija, podarjena po národu.« —

Težko sva čakala drugega dné. Harita in Hrizila hitro opravita svoje gospodinjske posle, in potem se odpeljemo po morji k fotografu na bližnji otok. Spotoma nadaljuje oče Arhont takó-le: »Občina je velika in ima več fotografov, toda le óni na otoku je upravičen izvrševati zaslužbene fotografije! Pripravljene ima tiste knjižice posebnega popirja, kamor napravlja fotografije in kamor pristavlja po več razmnožeb zmanjšane slike. Na sprednji strani je svojeročno podpisan načelnik národnega zbora. Na drugi listek bode fotografiral tvoje obličje. Pod fotografijo se podpišeta imetnik in občinski sodnik.«

Kakor je pripovedoval oče Arhont, takó je bilo. Ko se s Sokratom podpiševa vsak na svojo knjižico, vpraša fotograf sodnika Arhonta, kakšna bodi veljava knjižici?

»Vsakemu tri osebne pravice do národnega imetja za leto dni,« odgovori Arhont.

»Skoro bode izdelan medoréz po fotografiji, katero si je moj strežnik hitro naredil, ko ste stopili prédme. Z medorézom natisne stroj polne knjižice medopisov, ker zahtevate letnih pravic za tri osebe. V tem oprostite, da grem pomagat medorezcu, in da se zvrše medopisi vpričo mene. Vaši ženski se izprehajata po vrtu, torej počakajte me ali tukaj ali na vrtu, kakor vam drago.«

Ko sédemo k družčini v prijazno lopico tik morja, vprašam, kakó tukaj fotografirajo, ker ni fotograf ničesar pripravljaj.

»Takó je prav. Da si opazil njega priprave, obrnila bi se tvoja pozornost nánje, obraz bi se ti bil izpremenil, in fotografija bi ne kazala navadnega lica. Najrajši fotografirajo koga, kadar stoji in se s kom pogovarja ter še ne misli na to.«

Sedaj me pokliče Harita, stoječa za držaji ob morji, naj pogledam lepo zlato ribo, kakeršne izvestno še nisem videl; v tem hipu pa prinese fotograf najini knjižici z naslovom »Národna fotografija«. Ko nama ji izroči, pravi: »To je potrdilo, da imata posebne pravice do národnega imenja.« Pokaže nama tudi medoréz; bil je velik samó desetino prve fotografije, stoječe na prvem listu v knjižici; drugi lističi pa so bili polni natisnjenih medopisov. »Medoréz ostane po zakonu v národni fotografski delavnici.« Prinese pa fotograf tudi zapisno knjigo, rekoč: »Prepričajta se samá in vi, sodnik, zapisal sem, kar sta prejela vaša gosta v vašem imeni; sedaj se pa podpišite še vi, oče Arhont, zakaj vaša je pravica.«

Ko odidemo, vprašam spotoma očeta Arhonta, kaj je fotograf hotel reči z besedami: »Vaša je pravica«?

»Zbok národne svoje službe imam pravico vselej vzprejeti deset gostov in vsakemu podariti tri vseletne osebne pravice do národnega imenja. Kaj je to, zvésta še danes.«

»Oče imajo še druge opravke na otoku,« pravi Harita, »pojdiva z mano in z materjo; na spodnji konec greva v národno skladališče po nekaj blagá. Tam se dobivajo malone vse stvari, kolikor jih imamo domá. Glejta, pri sebi imava jednaki knjižici. Na te dobí v skladališči, česar kdo zahteva, dokler je kàj medopisov v nji.« —

Mogočno se razprostira pred nami velikansko poslopje. Précej pri vstopu je velika svetla dvorana; pred okni stojé prazne mize. Hrizila in Harita zahtevata nekaj blagá na ogled. Hitro ga jima prinesó na mizo pred okno toliko, da ga je za ogled baš dovòlj. Obe si izvolita, kar jima prija. Postrežnica zapiše v trgovinsko knjigo, koliko je blagá, nekaj izračunja in pravi: »Za izvoljeno blagó nam gré znamenje tridesetih stotink jednega vaših medopisov.« Rekši seže po knjižici z národno fotografijo, vzame med prste listek poln medopisov, potisne ga na oglu nekaj malega pod stampilijo, pritisne na ročico in si odseka iz medopisa trideset stotink fotografije. Odsek si obdrží namesto plačila za znamenje prejete vrednosti, knjižico pa vrne.

»Kaj pa si izbereta vidva?« nagovori naju mati Hrizila. »Toliko vsaj vzemi vsak, da bodeta védela, kakó se na národno fotografijo dobiva blagó in vse drugo.«

Harita mi namigne, rekoč: »Stopita v drugo sobano; ondu so razstavljene vsakovrstne stvari po mizah, omarah in stenah. Medve sicer nikoli ne kupujeva takih tvarin, katerih nam ni brezuvelno treba, vidva pa si lahko izvolita kàj za spomin.«

»Ko bi dobil vašo fotografijo v razstavi,« odgovorim Hariti, »vzel bi jo za spomin, če bi dovolili; drugega ne vém kàj vzeti.«

»Kaj vam je treba moje fotografije, saj me vidíte, kadar hočete! Če pa vam je do nje, spomnite me domá; mislila sem že na to, védela pa nisem, ali bi vam ustregla ž njo.«

Dočim se razgovarjava, ogleduje mati s Sokratom razstavo. Stopim k Sokratu. Ogledujeva in ogledujeva marsikakšen nakit za pohošno opravo. Najbolj nama ugaja marmornata podoba Arhontovega kipovja in Martov mikrokozem. Sokrat, ljubitelj kipov, izvoli si kipec kentaverski. Mene miče mikrokozem — ne, kar imenujemo na Zemlji takó, nego posnetek Martovega planéta in njega gibanja z lunicama vred okolo solnca. Na prvi pogled bi mislil, da imaš pred sabo pre-

zorno jajce, v katerem nekaj visi. Na njega daljši ósi proti sredini jajca stoji zlato solnce, okolo njega pa je napeta bakrena eliptiška pot, po kateri se giblje Mart z lunicama, kakor se dejanski gibljejo vsi ti trije svetovi okrog solnca. Ali ne brez pridavka. Na svojem severnem tečaju ima Mart natakajeno kazalo s števkami, na katerem ti kaže svoj čas kakor ura. Solnce pa ni nič drugega nego elektriška lučica. Ko pripnem dolgo jajčino ós med telegrafske vezi z elektriškim tokom, zažari se solnce v jajci ter obseva Marta in lunici, kakor jih obseva pravo solnce pod nebom. Kaj bi še iskal zanimljivejših stvari — Martov mikrokozem si vzamem!

Ko pokaževa, kaj sva si izbrala, vzame strežnica Sokratovo fotografijo in si odbije petdeset stotink medopisa, iz moje knjižice pa si odseka cel medopis, rekoč: »Ne čudite se, da sem si vzela tolikanj znamenja! Vsaka stvar ima svojo ceno v národnih knjigah.« Pokaže mi trgovsko národno knjigo, in res, poleg podobe in imena te stvari stoji v predalu z nadpisom »odsek« številka 100, kar pomeni: sto stotink ali ves medopis.

»Opravili smo vse,« pravi mati Hrizila, »pojdimó domóv.« — Midva s Sokratom hočeva vzeti nakupljene stvari, toda Harita méni: »Čemú bi jih nosila s seboj? V skladanici je stara navada, da se pošilja izbrano blagó na dom.«

Spotoma me Hrizila in Harita kratkočasita s sedanjimi šegami in navadami. Sokrat stopa ves zamišljen za nami. Povedal mi je pozneje, kakó se je natihome veselil uredbe brez denarja in sósebnó tega, da se na Martu nič ne dobiva zánj, vse pa za svoj obraz. »Tukaj spoznavajo osebnó vrednost brez ozira na rojstvo.« Nič mu ni hodilo napak, da národní zaslužnik lahko podari komur hoče nekaj svojih zaslug, kakor jih je nama podaril z národno fotografijo oče Arhont.

Ko pridemo domóv, odideta Hrizila in Harita po svojih poslih, midva s Sokratom pa dobiva na vrtu Krata, ki je ravnokar dovršil svoje opravke. Vsi trije gremo po senčnih potih proti otoku na ribniku.

Pripoveduje nama sedaj o tej, sedaj o óni neznani ljudski šegi. Ko zvé, kaj sva kupila brez denarja, samó z národno fotografijo, začne pripovedovati o trgovini na Martu.

»Ni denarja ni prodajalnic ni denarnic ni menilnic ne poznamo. Niti ne védeli bi, kaj je to, da nam ne govoré o takšnih stvaréh stare knjige. Trgovine in denarja je bilo treba samó dotlej, dokler je bilo blagó v rokah posamičnikov, sedaj pa ga upravlja ves národ. Izpremenivši prejšnjo vesoljno vojaško službo v vesoljno delovanje,

prevzel je združeni národ vse gospodarstvo. Plačevati mu ni treba ničesar ni za davek, ni za blagó, ni za živež. Vse si prideluje sam, in vse je njega skupna svojina. Zató nimamo prekupovalcev, zató sploh ni treba nikomur ničesar kupovati, národ sam razdeluje po potrebi pridelke in izdelke med svoje člane. Kakó se to vrši, to mu je majhna skrb. Prej, ko smo imeli posamične posestnike, posamezno pridelovanje in izdelovanje, spravljali so ljudje na kupe denar in drugo imenje, bojèč se izgube in negotove prihodnosti ter skrbèč za ohranitev svoje družine. Združeni národje, ki imajo obilo zdravih, delavnih močíj in ogromno zemljišč pod sléharnim podnebjem, ne pogrešajo nobeno leto vesoljnih pridelkov. Národnemu gospodarstvu torej ni tóliko do prihrankov, kolikor do dobrega preskrbovanja vseh svojih članov. Nikogar ne tare več skrb, kakó bode živil družino v slabih letinah; splošne lakote ni več na Martu, zakaj národno gospodarstvo si lahko pomaga s pridelki od dežele do dežele. Naši pridelki — recimo, naša trgovina — imajo hitro pot po kopnini, po morji in po zraku. Mi ne poznamo nika-keršne skrbi ni za sedanost ni za prihodnost — národ sam je porok dostojnega preskrbovanja vseh duš. Národ skrbi za vzgojo mladine, národ skrbi za spodobno preživljanje odraslih ljudi — národ skrbi za sléharne naše potrebe od zibeli do groba!«

»Ti govoriš,« povzamem jaz, »kakor bi bili vsi národje na Martu združeni pod jednim vesoljnim národnim varstvom. Nam Zemljanom neče v glavo, kakó bi se dali združiti vsi národje našega svetá. Prevelik je razloček njih potreb, šeg, jezikov, ver in vlad, preveliko je nasprotje njih namenov. Ne samó, da je odcepljen novi svet od starega, tudi značaj posamičnih ljudstev dela več neprestopnih mej nego široka morja med njimi. Le poglej sém na mapo, katero ste si narisali Martovčani o naši Zemlji s pomočjo preizvrstnega svojega daljnogleda. Ko sva zadnjič s tvojim očetom ogledovala Zemljo, zapisal si v to mapo naša domača Zemeljska imena. Tukaj vidiš od imenovanih deželâ tudi popolnoma odbito Avstralijo.«

»Naši osnovi národnega gospodarstva,« méni Krat, »bilo bi na Zemlji menda najlože pomagati na noge v Severni Ameriki, ki obseza več držav, združenih v jedno ljudsko gospodarstvo. Ko bi Severna Amerika po Martovem vzgledu odprla novo pot vesoljnega národnega delovanja in gospodarstva brez denarja — začetkoma vsaj po svojih domačih krajih — pridružilo bi se ji polagoma več tujih ljudstev. Pristopila bi ji Mehika, Južna Amerika, Avstralija, Afrika in Azija tjâ do Kitajskega zidú, katerega imaš na mapi zaznamovanega z rdečo črto.«

»Ali kaj početi s Kitajci, temi okamenelimi ostalinami starodavnih šeg? Kaj hočeš 'z národom, takó zakopanim v starih vražah in krivi veri v vsemogočnega duhá ‚Funk-Šuija‘, da si še ne upa uvêsti evropskih železnic, češ, da bi takó razžalili duhove svojih pra-očetov? Preveč se bojé Kitajci, da bi jih Funk-Šui ne pogubil z lakoto, kugo, vojsko i. t. d. Zató zaostajajo v napredovanji in zaostajali bodo, dokler posebna sila ne odprè širega kitajskega vladarstva evropski omiki.«

»Pod solncem ni nič nemóžnega! To ti priča stara uredba vesoljnega národnega gospodarstva na Martu! Oče vama povedó, kakó se je to zgodilo, kadar namreč izpregovoré o zgodovini starega kipovja. Omenim naj pa samó mimogredé, da je bilo res tudi na Martu premagati dôkaj ovir. Bilo je med národi več jezikov, mnogo starih šeg in dosti posebnih namenov, takisto jih je dovôlj še dandanes, ali vse to ne ovira vesoljnega jedinstva. Ko je nastopila prava sila, odpravila je vse zadržke, kakor bi jih bil veter odpihnîl; pozabljene so bile domišljene težave jezikov, šeg in namenov. — Mednárodni zbor ureja zamenjavanje in prevažanje blagá, pridelkov in izdelkov med národi, sicer pa gospodari v svojih deželah nezavisno od tujih národov vsak záse, kakor hoče.«

»Kakó se pa izvršuje zamenjavanje blagá ali trgovina s tujimi národi brez denarja? Saj je národ proti národu vender kaj drugega nego državlján proti svojemu národu. Državlján žrtvuje delovanje svojih rok svojemu národu, zató ga preskrbuje národ z vsem, česar potrebuje; tuja ljudstva so nezavisna drugo od drugega.«

»Tvoj odgovor,« nasmehne se Krat, »kaže mi, da ti Zemeljski denar dela temò pred očmî. Poglejta dobro, kaj vama je ravnokar prinesel služabnik iz národne skladanice! Na mizo je postavil malo kipovje in mikrokozem. Ali se ne spominjata, da sta vidva samá tudi tujca med národom, iz čegar rok prihajajo te umetne tvorine? Kakor si pomagata vidva s svojo fotografijo, prejeto od našega národa, takisto si pomaga národ s fotografijo svojega načelnika. Po telegrafu ali z dopisi se dogovori národ z národom, načelnik z načelnikom, kadar česa potrebuje. Vsak národ ima po tujih deželah skladišča svojega blagá. Tuj národ pošlje poverjenika z načelnikovo fotografijo v našo skladanico. Če ondu dobí blagó, katero zahteva, vzame ga, in zgodi se, kar se je zgodilo pri vajinem nakupu. Če ni blagá, preračunja se mu in možu oddá dotični odsek fotografije, blagó pa se mu pošlje, kadar ga pripravimo. — Tudi mi potrebujemo časih izdelkov tujega národa. Često ima naš národ v rokah fotografske odseke ónega

načelnika; takrat nam ni treba pošiljati svojega znamenja, temveč národ vrne tuje znamenje za prejeto tuje blagó. Iz tega lahko vidita, kakó se pri nas poravnava mednárodne terjatve. Umeje se samó po sebi, da ima vsak národ svoje poslovne knjige, iz katerih se vidi, koliko ima na dolgu in koliko na dobrem pri drugem národu. — Denarja sevéda ne pogrésa nihče. Kadar zahtevamo mi več blagá od tujega národa nego óni od nas, poravná se razloček takó, da pošljemo kàj blagá tretjemu národu namesto njega; ali če ni drugače, vrnemo mu razliko v zlatu, katero pri nas devljemo na tehtnico kakor drugo blagó. Sicer ni noben národ, najsi je pristopil vesoljnemu národnemu gospodarstvu, prisiljen ali dolžan oddajati vsakovrstno blagó drugemu národu; toda ker mu gré za svojo blaginjo, rad postreza drugim národom, kolikor more, da je upravičen kàj zahtevati od njih. Veljá pa zakon, da ima vsak národ jednake pravice prejemati blagó od drugih in da ni nikdar in nikjer ob deželnih mejah plačevati carine.«

»Vse prav,« odgovorim na Kratovo razlaganje, »toda kdo ali kaj ustanavlja ceno trgovini? Kdo presoja in kakó, koliko gré tega blagá za óno blagó ali koliko je odsekati fotografskega znamenja za določen del tega ali ónega blagá? Ko sva si midva prej izbrala umetne tvorine, videl sem v knjigi pripisano ceno po velikosti fotografskega odseka.«

»Prav si opazil. Vrednost blagá se izraža po stotinkah zmanjšane fotografije ali po medopisu. Cena umetnine je većinoma stanovita, razven pri tvorinah sósebnó znamenitih umetnikov. Z umetniki se je treba dogovoriti o ceni. Kàj drugega je z vrednostjo navadnih pri-delkov in izdelkov ali trgovine sploh. Cena trgovine izhaja iz razmerja obilice ali nedostatka neobdelane tvarine proti trudu in času, katerega jemlje izdelovanje. Cena za tuje národe pa je tista, kakeršna je ustanovljena pri národu domá. — Sedanji deželski zastopniki na Martu nimajo nič več tistih politíških opravil, s katerimi so potratili v starih vekih toliko časa; sedaj se bavijo z národnim gospodarstvom gledé na národne odnošaje. Po večjih selih imajo svoja stanovališča; velikih mest, kakeršna so imeli naši očaki za oblasti trinogov, ne poznamo. Stanujé poleg národnih skladanic, imajo poslanci priliko, da opazujejo, kakšna je cena blagá ondotnega ljudstva. Sploh je cena med národi tista, kakeršna veljá med ljudmi na dômu. Navada pa je, da se pri večji množini kupljenega blagá cena zniža v tistem razmerji, kolikor se menj potrati časa in delavnih rok. Zató se snide naš zastopnik z dvema poverjenikoma ondotnega ljudstva. Kar sklenejo, to se naznani našemu národnemu načelniku; ta pa obvesti o dotičnem ukrepu národni odbor. Če ga odbor odobrí, dognan je trgovski posel.«

»Vaš načrt nama razjasnjuje večino mednarodnih stvarij; tega pa vendar še ne veva, kakó je ob taki osnovi narodnega gospodarstva s potovanjem ali celó s preselitvijo v tuje dežele? Da veljá medopis obličja vašega načelnika pri načelnikih tujih narodov, to se umeje, ker si narodje vzajemno naznanjajo svoje načelnike. Toda vsakega prebivalca ni móči naznaniti; bilo bi tudi nepotrebno. Komu je v tuji deželi do tega, ali pozná obraz in ime vaših ljudij ali ne?«

»Hudodelnika našega, če bi ušel med tuji narod, vedó se varovati, zakaj to je mednarodna dolžnost, da ga jim précej naznanimo z njega fotografijo. Tega pa ne najdeš na Martu, da bi za mejami veljala drugačna pravica ali da bi tuj narod celó dajal potuho našemu hudodelniku. — Poštenemu človeku na Martu ni ne politiških ne policijskih mejâ; vsakdo smé iti, kamor hoče. Nikdo ne, na tej ne na óni stráni deželnih mejâ, ne vprašal bi po človeku, da nima narod izvestne pravice do njega delovanja in izvestne dolžnosti do njega preskrbitve. Vpraša se pa, ali je dotičnik vzgojitelj, delavec ali zasebnik. Možjé, katerim je prepustil narod za njih žive dni kmetijo, gredó malokdaj iz dežele — vzeti pa tudi nimajo ničesar s seboj, če bi se stalno preselili, razven svoje obleke, zakaj vse drugo je narodno imenje. Za otroke, vzgojnice in delavce srednje vrste ni nobene odškodnine. Za delavca višjega reda ima narod, h kateremu se preseli, toliko odpravljati na leto, kolikor je v naših narodnih knjigah cenjeno njega delovanje. Za priseljenega zasebnika pa mora dobivati narod, med katerega se je preselil, toliko na leto, kolikor ima pravico uživati v svoji domovini. Vse to je do cela ustanovljeno v mednarodnem pravu, ki veljá po vsem Martu. — Spoznal sem, da sta tudi v skrbéh zaradi potovanja po tujih deželah. Nič ložjega negoli to; umejem pa vajine skrbí, zakaj Zemljani si ne veste pomagati brez denarja v tujih deželah! Kadar Martovčan odpotuje, prejme od svojega naroda kolikor toliko svojih medopisov z navadno fotografsko knjižico; to se sevéda ravná po njega zasluških. Vzpričo mednarodnega prava ima njega medopis tisto veljavo po zunanjem svetu kakor v domovini. Tuji narod, ki ga preskrbuje na poti, prejmlje od njega medopisne odseke, ima pa pravico, da jih zamenja za naše blagó.«

»Pravite, da se ravná to po zasluških, koliko dobí kdo medopisov. Ali ne ceni narod jednako zaslužkov vsakega posamičnika, ker ima dolžnost skrbeti za vsakogar do smrti?«

»Gotovo nima vsakdo enakih zaslužkov. Nekaj takega so vama že oče omenili, kar se tiče častnih poslov. Preskrbitev je sploh posneta po srednjem zaslužku. Kdor je nadarjenejši ali marljivejši pri

delu, služi več. Kakor je v starih časih tedanja država skrbela za vojaka, dokler je služil, takisto skrbi sedanji národ za vsakogar, toda ne samó za tista kratka leta, ko mu opravlja národna dela, nego za vse žive dni. Kdor si izbere posel po svojem pozivu, opravlja ga časih za dva in več navadnih delavcev in zató ima tudi večji zaslužek. Odškoduje se po razsodilu posebnih nadzornikov, bodisi s častjó ali z medopisi, katerih vrednost poznata. Zató je vsakemu mladeniču gledati na poziv, da se ne silijo vsi k jednemu delovanju, kakor je pri nekdanjih vojakihs vsakdo prisiljen opravljal jedino tisti posel. V ónih letih, ko so se nekdej jemali mladeniči v vojake, jemlje se dandanes vsa marljivo vzgojena mladina v službo združenega národa. Vzgaaja imajo učitelji in nadzorniki dosti prilike, da opazujejo nadarjenost tega ali ónega mladeniča, torej ni težko postaviti vsakega na pravi prostor k tisti službi, ki se najbolj prilega njega znanstvu in telesni móči. Dekletom in takisto ne odraslim ženam ni nikoli pripuščeno opravljati težka dela, od katerih bi se pokvaril njih nežni život; torej jih ni nikjer po tvornicah, pač pa sta videla postrežnice v národni skladanici, kjer ne prenašajo težkega blagá, nego razkazujejo izdelke, ki so postavljeni na ogled. Pri vesoljni národni službi je torej želja vseh, da si izvoli vsakdo tisti posel, ki se najbolj prilega njega posebnosti, najsi dela z glavo ali z roko. Pouk v naših šolah, razven v prvih letih, nima nikjer namena, ustrojiti vso mladino na jedno kopito. Prva skrb je ohraniti mladini nje značajnost; torej se trudijo učitelji spoznati darovitost tega in ónega mladeniča. Mladež se torej vzgaaja in poučuje, ne da bi silili v vsako glavo, kar ne gré vánjo; poučuje se z ozirom na nadarjenost in prihodnjo národno službo, priležno nje močém. Takó se lahko vsakdo o pravem času navêde na tisti pot, na katerem je potem odraslemu možu móči delovati kar najveseleje in najkoristneje. — V naših dneh si ni treba beliti glave s poukom, za katerega mladeniču nedostaje pravega razuma. Kdor hoče razviti moči sléharnega človeka do najkoristnejšega uspeha, pomagaj mu v mladih letih do spoznanja svojih močij in do proste izvolitve svojega posla.

»Ne veste,« menim jaz, »kakó me veseli, kar pripovedujete o namenih vzgoje in pouka na Martu! Takó se ni bati tistega zasmehovanja delavnih stanov zaradi »nečistega« dela, s katerim se dandanes na Zemlji oskrunja takó zvano rôdno plemstvo. Kje so še na Zemlji tisti časi, ko ne bode nihče vpraševal po rojstvu, nego le po zaslugah — časi, ko se bode delo obče spoštovalo! Do tedaj Zemljani ne bodo oteti dosedanjih nadlog, niti jim ne bode olajšan bridki boj za živ-

ljenske potrebe. Dolgo jih bode še tepla šiba božja! Preveč so pozabili starogrški pregovor: ‚Za delo dajó človeku bogovi vsakovrstne dobrote‘. Dandanes je svet na Zemlji takó izprijen, da je izobražena človeka dela sram.«

»Pač res, dolgo jih bode še tepla šiba božja,« pristavi Sokrat, »če je takó, kakor govoriš. Vse je torej pozabljeno, kar sem časih razjasnjeval ljudem! To že veste, kakó sem se jim zameril, učēč, da rojstvo brez svoje vrednosti ne daje nikakeršnih pravic. Lahko si mislite, kakó sem razžalil bogatine Midija, Aristokla i. dr., ko sem jih kazal mladeničem, češ: ‚Ne bodite takó lení, ne takó mehkužní!‘ — Če hoče imoviti človek, da mu kàj hasne imetje, biti mora brez strastij. Učil sem, naj se vzgaja mladina takó, da bode mož veselo, uspešno in v blaginjo svojega národa opravljal obče posle: vladarske, vojaške, mornarske, rudarske, poljedelske, obrtne in trgovske. Mladina se vzgajaj takó, dejal sem, da bode žena ne samó po besedi, nego dejanski ohraniteljica domačega reda in snažnosti; za blaginjo svoje družine to, kar je matica pri čebelah!«

(Konec prihodnjič.)

Pri vinu.

Oče moj in mati,
Vama bodi hvala,
Ki v tujino meni
Vinca sta poslala.

Vince góre naše,
Okrepčaj mi grlo.
V srci mi oživi,
Kar bi v njem zamrlo!...

Vročá kaplja tvoja
Žile je ogrela,
Duša zaslepljena
Vriska mi vesela.

Rožne gledam dôle,
Solnčne zrēm planine
In po njih vzbujene
Mladih dnij spomine...

Dosti kapelj, dosti!
Kdo bi znal, da vánje
Kmet je pri trgatvi
Vlival take sanje!

Rástislav.

Pogubni malik svetá.

Spisal dr. Simon Šubic, profesor na vseučilišči v Gradci.

(Konec.)

XII. Poguba trinogov na Martu.

ri kosilu je Krat očetu Arhontu omenil predmet našega pogovora. Ko popóldne sédemo pred kipovje na hladnem dvorišči, povzame oče Arhont:

»Slišal sem, kakó sta bridko tožila, da na Zemlji ne ućakajo dóbe, ko se bode obće spoštovalo delo pridnih rok. Po mojih mislih se to ne zgodi kesneje nego pri nas. Celó prestopiti k vesoljnemu národnemu delovanju ne bode takó težko, kakor se bojita. Vesoljna vojaščina je namreć, kakor slišim, že uvedena v dejansko življenje na Zemlji. Od nje do obćega národnega delovanja in gospodarstva pa je samó dober korak. Ljudstvo se skoro takó privadi vesoljne vojaščine, da ga ne bode posebno težila. Sćasoma spozná potrebo vsem jednakega domovinskega posla; oćitali ne bodo več, da je kdo prisiljen k vojaščini, zakaj preprićani bodo, da mora to službo izvrševati brez izjeme takó sin pastirjev kakor kraljev, berać kakor bogatin. Privajeno dolžnost vesoljne vojaške službe naj prestavi vaš národ na polje delovanja, in konćana je vsa težava! Če je po jedni stráni vsem državljanom dolžnost, da se boré in da žrtvujejo blaginjo in imenje za oblastnike in kraljevstva, koliko svetejša je po drugi stráni dolžnost, delati v prid domovine in národa in takó za svojo blaginjo! Rad se udá vsak posamićni državljan tej dolžnosti za nekaj let svojega življenja, kadar spozná neizrećno dobroto, da ga vesoljno delovanje brez denarne odškodnine otmé vseh skrbíj za življenske potrebe in da ga okolo štiridesetega leta že ćaka pokoj in popolna preskrbitev. Sćasoma tudi ljudstvo ne bode ćutilo nikakeršne sile, in sicer tem prej ne, ćim prej bode zbok vesoljnega delovanja ućivalo združene dobrote. Mislita si, ko bi bili že vajini roditelji tega vajeni in preskrbeni z vsemi potrebšćinami: niti ne izpustila bi iz rok vesoljnega delovanja, viděć, da izgubita brez njega vse njegove dobrote, sósebnó, ko bi vama pretile znane stiske sedanjega vašega življenja. Mi Martovćani bi se borili zánje kakor za življenje, ako bi nam kdo jemal pravico do njega; toda takšen trinog se več ne porodi na Martu. Iz svoje izkušnje vémo ceniti vesoljno delovanje, vémo, kako zvesto skrbí národ za vsakogar od prvega do zadnjega dné življenja.

Daje mu vse na stare dni, da se lahko veseli brezskrbnega pokoja, predno še opeša.«

»Zametavati ni, kar svetujete po stari svoji izkušnji,« povzamem jaz. »Oblastniki, ki so začetkoma posilili ljudstvo z vesoljno vojaščino, gotovo niso mislili, da bi se po nasledkih ukazanih vadbenih del izpreminjala tedanja osnova vsega družabnega življenja takó mogočno, da bi se vladarski posli zamenili z národnimi in da bi se po prepadu nezdrave sedanje ljudske osnove na Zemlji tolikanj denašnje sužnosti potopilo v vesoljnem morji národnega gospodarstva. Kàj prikupna se nam zdí takšna izpremema, sósebnó ker bi dolžnost vesoljne službe ne požirala toliko let našega kratkega življenja, kolikor jih požrè sléharna državna služba, ne gledé na to, da ne ječí zgolj sedanji delavni stan pod bojem za življenje, temveč da celó boljši službeni dohodki ne zadoščajo družbinskim potrebam. Saj niti nekdanji sivi uradniki ne morejo mirno uživati pokoja svojega! — V sedanjih tvornicah je polno otrók, žensk in starcev. Da se uvêde obče delovanje pod varstvom združenega národa, ne bilo bi niti otrók niti žensk niti starcev po tvornicah, kakor vidim na Martu. In nihče bi ne bil primoran služiti dlje nego do svojega štiridesetega leta; pred dvajsetim letom pa bi ne bilo nikomur treba stopiti v službo. Mladostna leta bi ostala vzgoji in pouku v sléharnih predmetih, ki dajó podlago poznejšemu pozivu; stara leta bi ostala brezskrbnemu pokoju. Ali kaj pravim, stara leta! Štiridesetleten mož bi bil, dovršivši dolžnost národne službe, vedno še pri najboljših letih, vender pa že oproščen sléharne službe in obilo preskrben za vse žive dni! Kar bi storil v poznejših letih, storil bi prostovoljno — izvestno bi storil kàj več zaradi časti nego zaradi posebnega priboljška. Če je bistroumen, iskal bi národ pri njem svétov, uvrstil bi ga med mojstre, vodníke, nadzornike, učitelje, med národne poslance, odbornike, med zdravnike, sodnike in načelnike.«

»Kakor mi kažó te besede,« povzame oče Arhont, »opazovala sta že marsikaj, vender pa še ne poznata veliko znamenitih dobrot národnega gospodarstva in občega delovanja. Nihče pa ne vé bolj ceniti naše osnove nego ženske. Nikakor se ne smejo rabiti za delo, ki se ne prilega ženskemu spolu, ali katero je pretežko. Ženski spol mora ostati lep, ne samó za dan, nego tudi kot časten venec občinstva. Toda lenobi ženske tudi ne smejo biti prepuščene; tudi lenoba vzame lepoto! Nasprotno pa jim zmerno delovanje povzdigne duševno in telesno nadarjenost. — Prvi zakon národne osnove je ta, da je vsakomur čast delati in služiti drug drugemu. Iz tega pa

prihaja neizrečna prijetnost, da se vse opravi pri hiši brez svojih služabnikov. Ne hlapcev ne dekel ni treba pri hiši. Koliko veselje gospodinji! Krščenice, postrežnice, hlapci, vsi stanujejo po svojih občinskih poslopih in hodijo ob svojih urah po hišah opravljat svoja dela. Kar je perila, opere se v občinskih perilnicah; kolikor je treba jedij, dobé se ob določenih urah pripravljene v občih gostilnicah. Če veseli gospodinjjo pripraviti jed domá, vesela je snažnega ognjišča. S kurjavo tudi nima posla ni v kuhinji ni po sobah; povsod se uporablja elektrika, ki nam tudi daje luč in kurjavo. Voda priteka sama v vežo po vodovodih. Kdor je zadovoljen z mirnim življenjem in s stanovanjem, v katerem ni nepotrebne šare, lahko izhaja brez posebnih strežnikov, če ima le kaj svoje odrasle družine in če ženske niso preošabne, da se same vedó iznebiti prahú po sobah. Če ne, pa pride národna služabnica osnažit vse, kar je treba. Stori se vse urno in prijazno; nikdar se ni treba pričkatí ž njimi zaradi dela. — Večinoma so težave in nadloge starih časov izvirale odtod, ker ni bilo združenega delovanja. Takrat je še človeku samopridnost kalila oči, da ni spoznal, kaj bi mu bilo treba storiti za srečnejše življenje. Trma in sebičnost mu je zapirala oči resnici, da ima človek stokrat več dobička od bližnjika, če delata oba skupaj, ne da bi se pričkala zaradi vsake malenkosti.

»Vém,« méni Sokrat, »koliko sem se trudil z ukom, da se je treba vzajemno podpirati pri podjetjih. Koliko sem opominjal mladence, naj ne bodo leni, sicer prijatelji ne bodo marali zánje! Toda kolikokrat zastonj! Torej se ne morem načuditi vašim uspehom, da imate pridne in prijazne služabnike in, kar je še več vredno, tudi voljne postrežnice!«

»Ves ta lepi uspeh ne prihaja samó odtod, da se vsak služabnik zavéda, kakó ga spoznavamo za vrednega uda svoje družbe, ampak izvira tudi iz notranje uredbe rokodelskega stanú. Kdor ne pozná drugih sil pridnega delovanja nego zgolj skrb za življenske potrebe, ta ne vé ceniti vzpodbude, katera se nudi človeku, preškrbenemu z vsemi potrebščinami, v višji časti in zaželeni veljavnejši stopinji. Veljavnost svojo izkazati pred svetom, to je plemenita strast denašnjih izobraženejših služabnikov národnih. Hrepenenje po veljavnosti provzročuje pridnost in izvrstnost. Izmed veljavnih delavcev se volijo nadzorniki in voditelji. To pa prinaša dôkaj vrlin, zakaj od stopinje do stopinje se kosajo, torej ni lahko najti lenobe, ampak vsakdo stori še več, nego je treba. — Odpravljeno je po tej uredbi sléharo socijalno zlob. Sedaj, ko národ upravlja vse stvari, tičoče se ljud-

skega imetja in delovanja, ni misliti, da bi delal sam sebi krivico in stiskal svoje sotrudnike. Ne pozabita, da je med národom največ delavcev in da ima torej rokodelski stan največji vpliv na národno gospodarstvo, takó da se proti njega volji ne smé storiti nič posebnega, zoper njega pravice celó nič. Mimo tega ni izkušnjavcev, ki bi utegnili zavésti nadzornika, da bi odiral svoje delavce, zakaj národnim uradnikom ni nobenega dobička, nì če prikrajšajo delavce, nì če si nakopičijo národnega imetja. — Pomislita, koliko blaginje izvira iz tega razmerja! Prej je delal vsak podjetnik na svojo roko in se ruval z upornimi delavci. Toda ne samó delavci, celó sotrudniki samí so si nasprotovali zaradi dela in denarnega zaslužka, ob katerem so živeli. Drug je hotel prekositi drugega. Pridelovali in izdelovali so tvarine brez prave mere, ker niso do dobra poznali resničnih potreb. Niti po tržni ceni ni bilo móči natanko spoznati potrebnega pridelovanja. Kakó se je izpremenilo vse to! Pri očitem národnem pridelovanju, pri jednotnem razdeljevanju in pri vpiskih po národnih trgovskih knjigah se do malega na tej stráni razodeva dejanska potreba, na óni pa stanje naloženega blagá; torej se tudi točno vé, koliko je treba teh ali ónih pridelkov in izdelkov. — Naše stare knjige pripovedujejo mnogo o tistih zadregah, ko je še malikovalski denar podjetnike zavajal k preobitemu pridelovanju. Prvo znamenje, da je pridelkov preveč, pokazala je nižja tržna cena; posledica je bila ta, da se je delavcem znižala mezda; vzpričo tega so izostajali rokodelci, prestajalo je pridelovanje in onemogli so podjetniki. Sedaj se ni bati preobilega pridelovanja. Sedaj ni treba vprašati, koliko pride na trg denarja, koliko bode treba dati na upanje, kakor so nekda delali poleg kolikosti denarja in kredita. Toda prej ali slej je nastopila poškodba občega imetja: denarni potres!« —

»Morda nama razodenete pri tej priliki,« primaknem jaz, »kar ste nama že obetali: kakó se je na vašem svetu izpremenila stara denarna osnova in kakó se je uvédlo národno gospodarstvo brez denarja, oprto na vesoljno delovanje.«

»Pred toliko milijoni leti,« odgovorí oče Arhont, »kolikor je Mart starejši od Zemlje, smel bi odgovoriti: Bog sam je stopil iz nebá ter premagal z ognjenim mečem trinoge in njih pogubno denarno osnovo! Toda dandanes ne poznamo več čudežev, torej naj povém, kaj nam o tem poroča naša 'Svetovna Vest.' — V kenta-verskih vekih je bilo vse družabno in medljudsko življenje postavljeno na denar in na trgovino z denarnim pomočkom. Pogoltni na denar in na tuje imenje, kakor so bili Kentavri od nekda, trudili so se na

vso moč, da bi ugrabili tujo imovino. Vprašali niso, kakó; zakaj mislili so, da imajo po svojem 'plemenitem' rojstvu pravico do imetja vseh ljudi, podjarmljenih njih službi. Opirali so se pri teh mislih na starodavne navade plemenskega stanú, ki si je od nekda j prisvajal vse, kar si je pridelalo nižje ljudstvo. Ko si je národ napósled pomagal sam in se jim je začel upirati, spoznali so Kentavri, da jim gré za bogate vire mehkužnega življenja; združili so se torej na vzajemni odboj s krviželjnimi grozovitniki Sfingi.

»Oprósti,« ustavi ga Sokrat, »da te motim sredi povesti! Ali predobro sem — vsaj iz pesmij in basnij — poznal starogrške Kentavre in Sfinge, da ti morem nekaj povedati o njih. Vi tožite, da so bili preoblastni in lakomni tujega imetja; mi smo Kentavrom očitali strast do vina in bohotnost po ženskah. Zaradi teh svojstev so se spoprijeli in stegli z Lapiti na Pejritovi svatbi. Prav ta pohlep po vinu in po ženskem spolu jih je pozneje pridružil bahantskemu razveseljevanju. Na teh veselicah so jih vodili Erotje, plesali so z bahantkami ter so se sčasoma nekoliko ukrotili v veseli svoji družčini. Sfingi, domá v Egiptu, bivali so tudi na Grškem. Okrog Tebe jih nahajamo, kjer je dajala Sfinga mimogredočim ljudem uganko: 'Kaj je to? Zjutraj hodi po štirih, opoldne po dveh, zvečer po treh? Kdor ni védel odgovora, umorila ga je. Pride pa Edip in ugane zastavico, češ: 'Človek je! Otrok leze po vseh štirih, mož hodi po dveh, starček pa se opira na tretjo nogo, na palico.' S svojo skrivnostjo je poginila Sfinga; pogreznila se je s skale v prepad.«

»Jabolko ne pade daleč od jablane,« odgovori oče Arhont in pristavi: »Nekaj sorodnosti bi bilo skoro spoznati. Ali kakó bi se na simbolih strasti, mogočnosti, požrešnosti in bohotnosti ne našlo kaj podobnih značilnih znakov! Česar niso spravili Kentavri in Sfingi iz lepa iz ljudskih rok, vzeli so iz grda. Sfingi so se klatili po pritonih, Kentavri po zasedah blizu trgovskih potij. Sfingi, nekamo tigerske nra vi, ovohali so od daleč vse, kar se jim je bližalo, in so svoje opazke poročali Kentavrom. Malone takó, kakor pripoveduješ ti o vitezi h srednjega veka na Zemlji, zalezovali so Kentavri trgovce ter jih napadali. Ako so se le ti branili, prihrula je na kentaversko zvižganje velika tolpa Sfingov, ki so se vsuli na presenečene ljudi ter jih raztrgali in pomorili s tigerskimi svojimi kremplji in zobmi. V tem so si drugi naložili denar in blagó ter oboje odnesli v svoja skrivališča. Često Sfingom ni ostalo drugega nego pobiti ljudje. Če jih je obšla lakota in se ni mudilo, spekli so jih, če pa je bilo treba pobegniti, požrli so jih surove. — Kadar Sfingi sami niso imeli dovolj živeža,

zahtevali so ga od Kentavrov za plačilo svoje pomoči. Ali skopi in pogoltni Kentavri so jih odganjali, češ, naj gredó na trgovce, kmete in druge ljudi, ali pa naj si iščejo živeža kakor psi po hišah. Kaj čuda, ako se je vedno vnemal boj med Kentavri in Sfingi in med ljudmi! Konec bi bilo hitreje tej borbi, da se niso Kentavri človeški družbi tudi skrivali za oblastniki. Pri taki plemeniti sorodovini pa je uga-jalo sósebnost trinogom, da so jim Kentavri donašali zaželeni denar. Z jedno roko si je sorodstvo delilo plen, z drugo so opraščali oblast-niki razbojniškim Kentavrom sléharne krivice in vsa razbojniška dela. Čim bolj pa so videli, da jih denar odkupuje kaznij, tem brezvestneje so si prisvajali tuje imenje. Ko so Kentavri okusili dobrote, doha-jajoče od trinogov, ki so jim celó podeljevali zemljišča in pokrajine, siloma vzete poštenjakom, tedaj niso več marali pomagati ljudem pri poljskem delu, kakor so jim pomagali njih predniki. — V takem raz-merji ni trpel nihče bolj nego rokodelce. Vse ga je odiralo: Kentavri na prestolih in med ljudmi, zraven pa še Sfingi. Kaj čuda, da se je napósled uprlo ljudstvo toliki sili! Ali onemoglo je, in nastopila je še hujša dōba — dōba sužnosti. Trinogi so si razdelili národovo imenje médse in med tiste plemiče, ki so pomagali zatirati ljudstvo, nekoliko pa tudi med kmetske Kentavre in njih pomočnike Sfinge. Čim bolj je bil potrť národ, tem prevzetnejši so bili oblastniki. Ljudstvo je moralo delati, óni pa so se udali mehkužnosti, nezmernosti in razuz-danosti; njih strast je prikipela na vrhunec, zahtevali so celó „*jus prima e noctis*“! Takó so se nasprotja poostrila, da se skoro niso mogla bolj. Siromaštvo je trlo rokodelce, pa tudi druge državljane, karkoli jih je moralo služiti oblastnike. Dasi je bilo kmetsko ljudstvo, stoječe nekaj bolj sámó záse, menj razpostavljeno takšnemu prepa-danju obče blaginje, vender so ga zadevali pogubni valovi tega odi-rajočega gospodstva. Leto na leto so ga obkladali oblastniki z ne-znosnimi davki in s čimdalje hujšo tlako. Ljudje so obupavali, sámó preprosti verniki so se še tolažili z mislijo: Bog sam vé, zakaj trpimo; zgōdi se Njega večna volja! Drugače so sodili óni ljudje, katere je zadela prosveta sámó postráni. Bliščalo se jim je v možganih, kakor se blišči pred očmí njemu, kdor gleda v solnce. Čim bolj so spoznavali odkrite prirodne sile, tem bolj jim je slabela vera v Bogá, tem praz-nejše jim je prihajalo srce in tem bolj je ginilo zaupanje v skrivnostne moči duševnega življenja. Duh je onemogel, možgani so opešali od skrbí za telesne potrebe, za živež; bolehalo so na živcih, prihajali ner-vozni; rado se jim je blédlo v glavi. Ostavili so Bogá, Bog je ostavil njih — konec je bil popoln obup — samomor! . . . Kjer je sila naj-

hujša, ondu je božja pomoč najbližja! — Kentavri in Sfingi so vsako leto praznovali več dnij na čast neznanske svoje oblasti. Posebne slavnosti so se vršile ob enakonočji, v srednji noči — ob najdaljšem dnevi, o Kresi — in ob najdaljši noči, o Božiči. Sedaj se je bližala celó slavnost njih milijonletne oblasti. Lahko si mislita, kakó so se trudili, da povzdignejo to slovesnost na vrhunec! Národu pa je ob pripravah pokalo srce zaradi sramotne sužnosti! Trinogom je bilo jasno, da jim zoper obrtno in kmetško ljudstvo in brez njega pomoči ni móči napraviti nobene glasovite slovesnosti, najsi imajo na milijone sužnih vojakov, brez števila topov, pušek in drugega morilnega orožja. Poskušali so torej zvijačno doseči svoj namen. Dobro vedoč, da brez ljudskih umetnikov ne opravijo ničesar, prikupovali so se jim na vso moč; obetali bi jim bili celó visoke rede, n. pr. zlatega Sfinga na svileni niti, sicer odločenega samó plemenitnikom, toda znali so že naprej, da jim umetniki ne pojdejo na te obete. Preslepili bi bili radi rokodelsko ljudstvo, da so védeli, kakó. Razdeljujejo živež med delavce, pripravljajo veselice, plačujejo vstopnino v gledališča, trosijo denar médnje, preplačuje to, kar gré na milijonletno obletnico. Toda zavésti ne morejo nì delavcev nì preprostega ljudstva: prehudo je ranjen národni ponos. Dogovorjene pa so bile tudi že iz davna na tihem zádruge rokodelcev, obrtnikov in trgovcev, da si ostanejo zvesti in da potrpežljivo pričakajo skupné rešitve. — Trinogi so namerjali povzdigniti slovesnost do nezaslišane slave s pomočjo vseh človeških znanstev in umetnostij. Ali to se ni dalo doseči drugače nego z ogromnim denarjem. Saj so ga tudi imeli! Razglasé torej ljudstvu: „Napravite toliko zrakoplovnih in pomorskih ladij, da bodo nosile vse oblastnike s Kentavri in Sfingi vred.“ — Ta orjaška osnova bi se pač ne bila izvédla, da niso oblastniki dopustili mednárodne skupščine vseh rokodelcev. Vesoljni zbor delavskega stanú je torej prevzel izdelovanje rečenih zrakoplovov in ladij, in da bi skupščina ohranila oblastnikom dobre misli in ne vzbudila njih sumnje, ki je sedaj zaspala vzpričo pričakovane slave, zahvalili so se za tolik zaslužek in za toliko častí, katere bode deležen ves národ. — Na obeh stranéh vzkipe prebujene strastí. Porodí se zvijača pri oblastnikih, zvijača med ljudstvi. Rokodelska osnova je bila ta: Ladje pomorske in pozračne naj se naredé takó, da se bodo dale razložiti. Krmarji ne bodo drugi nego vajeni národni krmarji, saj oblastniki v tej réči nimajo nì prave vaje nì potrebnega znanja. Naprosili bi se oblastniki, naj jih zaradi večje slave spremljajo krmarji v ptičji obleki. Če bi ne privolili, spremljali bi delavci ladje po ozračji in po morji kakor ptiči. Tega bi ne mogel

ubraniti nihče. Oblastniki so se namerjali radovati šele na ladjah, in zató je bilo ukazano, naj jih spremljajo posebne ladje, polne najboljšega vina in slaščic. Da bi se še bolj vnemalo veselje med vesoljnim svetom vseh Kentavrov in Sfingov, plavale naj bi tudi zrakoplovne ladje nad morjem — ladja nad ladjo. Tedaj bi bil čas za rešitev! Če bi ne bilo na ladjah dovolj naših osvetnikov v ptičji obleki, pritisnejo naj se národní ptiči ladjam po zraku in po morji ob tisti gotovi uri, ko bodeta stali nebeški lunici na dogovorjenem mestu, ako bi se ne bilo móči dogovoriti po telegrafu. V tistem trenutku naj bi izruvali národní ptiči zagvozde iz ladij — zdajci bi se razsule sredi morjá in nad morjem — vse bi se pogreznilo in utonilo v brezkončni globini! — Dasi težkega srca, vender si národ ni védel pomagati drugače. Sila kola lomí. Ali človek obrača, Bog obrne! — Slavnost se je vršila popolnoma po volji oblastnikov. Od veselja in navdušenosti so prikipele strasti trinogov, Kentavrov in Sfingov do vrhunca. Po pojedini ob pijančevanji jih obide nesramežljiva razuzdanost, in spoprijeli bi se bili zaradi njih neukrotne bohotnosti že tedaj, da osvetniki niso na tihem pogoltnili grenkega žolča, nestrpno pričakujé ugodnega trenutka. Takó razkačeni národní služabniki se dvignejo s trinogi v zrak in na morje, vsi ob enem trenutku, tukaj okolo nas in povsod drugje na Martovem svetu. Služabnikom poka srce od bolečine. — Osveta, rešitev se bliža! Lunici že stojita blizu dogovorjenega mesta — telegraf naznani, koliko časa je še treba čakati. Zdajci pa se stisnejo prej razkosani oblaki. Viharji, tifoni in deževni kikloni razburijo morje in zrak. Prevelika teža za takšno nevihto je na zrakoplovnih ladjah — prevesnejo se, breme popada v morje! S pomorskimi viharji vred pa treščijo iz takšnih višav silna bremena Kentavrov in Sfingov na morske ladje, prevrnejo jih in potegnejo s seboj v morsko brezdnó, kar se jih ni že prej pogubilo v grmečih valovih!

Konec je bilo vsemu trinoštvu na Martu! —

Arhont umolkne. Ko se drugi poslušalci kár ne moremo oddehniti od te strahovite usode človeštva in ko ne najdemo pravih besed, prežene Sokrat zadušno tihoto z nagovorom proti očetu Arhontu, rekoč: »Kar pripovedujete v basniški obliki, to ni drugega nego človeško hrepenenje, kakó bi se rešilo sužnosti svojih strastí in spon državnih in mednárodnih osnov, podedovanih iz minulih vekov. Ujema se, najsi v drugi podobi, s Homerjevimi povestimi v Odiseji o počasni včlovečitvi prvotnih divjakov. Homer ti ne cení nobenega napredka toliko kakor tega, da človekoljubje zmaga prvo surovost in zverinstvo človeške nraí. Povsod nič drugega nego boj prave

človečnosti z ostanki zverinskih strastíj ter podedovanih šeg in navad, zavirajočih napredovanje. V podobi divjih Lestrigonov in Kiklopov nam kaže Homer, kaj je bil nekđaj človek. Človekožrcem nasproti postavlja gostoljubne Feake. Hrepenenje, da se obvaruje človečnost nazadovanja proti zverinstvu, snuje kár najiskreneje tesne zveze in odnošaje človeka in bogov. Prvaki izmed ljudstva, povzdignjeni v Olimp med bogove, pomagajo Homerju oživljati blažeča čustva do človečnosti in človekoljubja. Palada Atena, boginja razsodne opreznosti, spremlja in vodi vse njegove junake. Povzdigljivo preprosti govoré pri Homerji bogovi z ljudmi, dasi se je porodila njega poezija popolnoma zrela iz glave Zenove! —

»Lepih mislij lovorov venec nam razkazuješ s svojim Homerjem,« pravi oče Arhont, »toda i naša sveta knjiga nam razodeva kreposti starodavnih naših očakov; tudi naša ‚Svetovna Vest‘ spleta zlate vence in jih daruje zmagoviti človečnosti! — Tedaj, ko so elementarne sile pogubile trinoge na Martu, dobili so naši očetje velike kupe zlatá in denarja po shrambah in brez števila dolžnih pisem po omarah. Toda gnusilo se jim je pogubnega malika; kár dotekniti se ga niso upali. Modri možjé so nasvetovali, naj se skliče zbor vsega ljudstva. Ustanovili so vesoljen zbor in odbor ter dejali sléharno imetje in vse pravice v roke in varstvo národnega zbora. Ta rešitev se je ponudila sama po sebi. Da so razdelili pregrešno ostalino med zaslužnejše posameznike, nakopičilo bi se bilo zopet v teh rokah preveč imetja, preveč zemljišč, zakaj dobrih devetdeset stotin Martovega svetá so imeli prej oblastniki in bogatini. Da se nihče osebno ne udeleží te nečiste ostaline, preklicali so kupovalno moč zavêdnega denarja ter razglasili vso to zapuščino za obče imenje vseh národov na Martu. Spoznali so vsi kár hitro, da se je bolje odreči malenkosti svoje lastí in se udeležiti obče vsote; zató so se tudi tisti državljani, ki so imeli še káj svojega, odrekli svojini proti temu, da bi se kakor drugi udeleževali obćih dohodkov. Vesoljni zbor se je zavezal skrbeti za vse državljane od zibeli do groba s tem pogojem, da prevzame vsakdo brez izjeme dolžnost delovanja v prid vsega národa, in sicer za toliko let, kolikor jih je prej jemala dolžnost obče vojaščine in rezerve. Od tistih dôb gospodari národni zbor in odbor vsemu imenju združenega národa. To gospodarstvo se opira na vesoljno delovanje brez denarja. Vsakemu Martovčanu gredó do cela jednake pravice; vsakdo je dobro preskrben z vsem. Zató pa mora svoje moći in vednosti nekaj let podariti vesoljnemu delovanju. Précej prvi národni odbor je razdelil ves svet na Martu na jednaka

zemljišča, in sicer na tolika, da lahko živí ob njih največja kmetška družina in da še kaj ostane za trg. Toda na trgovino ni mislil nihče. Kar bi po prejšnji šegi prihajalo na trg, to prihaja odslej v roke vesoljnega národa ali v roke bližnjih občin. Ta 'nerazdelna' posestva so podarili za čas življenja tistim možem, ki so največ trpeli v boji s Kentavri in Sfingi ali najbolj pospešili rešitev ali pa žrtvovali največ svojega imetja národu na korist. Le-ti pa so si pri podaritvi izgovorili, da ostani vse imenje in ves svet v oblasti národa, najsi bodi, dokler dotičnik živí, kakor njega prava svojina. — Posestniki morajo obdelovati zemljišča s svojo družino in s pomočjo národa ali občine, če ni dovolj rok. Kolikor je treba za dom, to ostane pri hiši; kar se pridela več, nabira se po občinskih skladanicah nekoliko za živež in potrebe rokodelcev, obrtnikov in uradnikov, nekoliko za zalogo ob slabih letinah. Spoznali so praočetje, da je kmetovalstvo podlaga národni blaginji. Kar se pridela na polji, kar se ujame po leséh in gozdih, po vodah in po ozračji — le to daje živež ljudstvu, ne pa obrt, ki pridelke samó izdelava, če jih kdo kaj ima in ako česa potrebuje.«

»Moje besede se torej do cela izpolnjujejo,« pravi Sokrat. »Vsi takó cenite kmetški stan, kakor sem jaz svoje dni sodil o poljedelstvu na Zemlji. Kmetški stan, dejal sem, to je oče drugih stanov, in poljedelstvo daje živež vsem. Brez kmeta nobenega življenja po mestih, nobenega obrta, nobenih umetnostij!«

»Zató pa je združeni národ obrnil vso skrb obdelovanju polja,« odgovorí oče Arhont. »Da se povsod vse skrbno obdeluje, na to pazijo starejši občinski očetje, razsoja pa o tem občinski ali okrajni sodnik. Nasvetovano je vsakemu poljedelcu, naj zemljišče vrne národu, če bi videl, da mu ne ugaja, in če se tudi njega sinovi, dokler sam živí, ne upajo gospodariti bolje. Po smrti kmetškega gospodarja podeli národ posestvo tistemu pridnemu rokodelcu, katerega priporoči občina in sodnik, bodisi da je sin umršega posestnika ali drugih kdo. Ne mislita pa, da bi otroci po očetovi smrti prišli v zadrego. Vsakega otroka národ précej pri porodu preskrbí z vsem, najsi živí, kjerkoli je. Národ skrbí za izrejo otrok, za vzgojo mladine in za delovanje odrasle družine ter za mirne brezskrbne dni starih ljudi. Vzpričo take mednárodne osnove so se posušile korenine prejšnjega strupenega drevesa, kapitala, ki je delalo senco nad siromakom, da ga ni moglo obsijati solnce blaginje. Konec je bilo vsem prejšnjim nadlogam, odkar je izgubil denar prejšnjo kupovalno moč in odkar je vsakdo preskrben z vsemi potrebščinami. Na tej strani so rokodelci obvarovani bede,

na óni stráni pa skopuhi ne morejo kopičiti denarja in imenja. — Ko se je posušilo to strupeno drevó, čegar denarni sad je provzročal tolikanj zlobe, prestala so tudi vsa pregrešna dela zoper osebno imenje. Le malo tistih pregreh je ostalo, ki ne izvirajo iz pohlepnosti po dobičku in denarji, ampak iz podedovanih zverinskih strastíj, iz jeze, sovraštva in krive vere. Sedaj, ko ni niti osebnega imenja niti trgovine niti denarja, tudi ni pravn o posestvu, ne pričkanj zaradi dolgov, ne obdolžitev, da je bil kdo prikrajšan v denarjih. Torej tudi ni treba toliko prejšnjih sodišč; lahko izhajamo le z nekaterimi sodniki. — Dasi se človeška nprav ne more iznebiti vseh živalskih strastíj, venderle odslej ni bilo nobene vojske med Martovčani. Združeni národje se nimajo s kom vojskovati; tudi ne vedó, za kaj. Noben národ se ne upira razvoju drugih jezikov in tuje národnosti; nihče ne hrepení po tujih deželah, ker mu ni do tega kakor pri vas na Zemlji, da bi moral iti iskat tržišč po vsem svetu, če bi rad vdenaril trgovsko svoje blagó. Torej ni na Martu nobenih troškov nì za brambo nì za vojsko — nì vojakov nì davkov! — Ker oskrbuje národ vse potrebe sam, ne dela se nič dolgá. Zadolžena ni niti država niti občina, takisto posameznikom ni treba delati dolgov, ker je vsakdo preskrben z vsem. Národ si ne prihrani samó tistih silovitih troškov, katere je prej požiral vojaški stan; ostane mu tudi vse, kar ga je stalo pobiranje davkov i. dr. Pri národni osnovi se tudi ne potare toliko tistega neplodnega dela, katero so izvrševale cele tolpe trgovinskih služabnikov, in tudi tistega ne, ki se je potratilo z vojaškim vežbanjem. Koliko več najkrepkejših rok dela torej národu v prid! — Vesoljno národno delovanje se izvršuje v najkrepkejših letih in ne gré nikoli čez mero. Kdor pa ne more delati, preskrben je z vsem. Prestala je skrb za svoj živež in za ohranitev družine, polegel se je popolnoma boj za življenje, in ž njim so odpravljeni vsi tisti pogubni vplivi, ki so prej trli možé in žene na duhu in na telesi. — Vesela posledica naše osnove se kaže tudi v tem, da je minila živčna bolezen ali nervoznost; minilo je opešanje možgán, prešlo je zblaznjenje, in malone pozabili smo, koliko ljudij je v nekdanjih tožnih časih ugonobilo same sebe. In ob vsi tej sreči, izvirajoči iz nove osnove, koliko menj posla ima národni zbor proti prejšnjim vladam! Največja skrb je posvečena vzgoji, pouku, podpiranju bolehnih državljanov, umetnostim in poljedelstvu, razdeljevanju živíl in dela med tvorilne roke. Lahko se utegne naš zbor baviti z olepšavanjem občinske okolice in z napravami, ki rabijo zdravju in prijetnosti, zabavi in krepilu. — Kakó blagodejno pa deluje nova osnova na oplemenitev človeškega rodú! Vrle zunanosti so vsi možé,

vse žené. Národna osnova je do cela izpremenila odnošaje med obema spoloma. Nikogar ni sram srčne naklonjenosti do ženske, takisto dekletom ni treba skrivati čustev do izvoljenca. Saj jim sedaj več ne očita vest, da bi nakladale móžu pretežko dolžnost: skrb za ženo in otroke. Sedaj, ko národ sam skrbi za vsakogar, ne išče ni mladenič ni deklè gmotnega dobička, ampak zgolj srčnega veselja. Porók ne sklepa imovina, nego značajnost, krepost in druge vrline, ki prihajajo največ otrokom v prid. Dandanes pri nas ni misliti porók iz drugega vzroka nego iz ljubezni. Takó srečnih odnošajev med ženami in možmi izvestno ni poznal noben čas zgodovine človeške. Ali ni to rajski vek, ki ne pozná zakona brez ljubezni? Kaj pa bi dejal vaš Darwin k prosti volitvi obojega spola?»

»Veselil bi se, da se odpravljajo slabejše postave, da se krepi in plemeniti deblo vesoljnega človeštva!« —

Ljubezen.

Ná zemlji noč temná leží;
 Tam v cerkvi mlad menih kleči:
 »Oj, večni Bog, Gospod svetá,
 Ti gledaš mi na duò srcá,
 Na duò srcá, kjer noč in dan
 Te novič križa greh strašán:
 Le ona polni mi glavó,
 Povsod le gledam njó, le njó;
 Kot večne luči sveti žar
 Gorí očlj prelepih par,
 Kot zarje mi večerne kras
 Žarí nebeški njen obraz ...
 Kakó kipi mi vroča kri,
 Kakó srcé za njo medlí,
 Kadàr jo vidijo oči ...
 O Bog dobrotni, Ti me čuj,
 Napadov grešnih me varúj!«

Na zemlji noč temná leží;
 Tam v cerkvi deklica kleči:
 »Ti vés, Madonna, kaj trpim,
 Ti sáma vés, kakó grešim ...
 Ne tečejo mi več solzé,
 Nobeden vzdih več ne pové,
 Da gine tožno mi srcé ...

Le k njemu sili moj korak,
 Le njega vidi pógled vsak:
 Njegovo lice je bledó,
 Žalobno kot mrtvaški pot;
 Temnó njegovo je okó,
 Iz njega gleda bridka smrt;
 In kadar stopi pred oltar,
 Obkroža ga svetniški žar ...
 Kakó ga ljubim presrénó,
 Kakó li zánj živim samó ...
 O ti, Madonna, ti me čuj,
 Ljubezni grešne me varúj!« ...

Nad zemljo blede ščip žarí;
 Tam v krsti mlad mrlič leží,
 Menihov zbor ob njem stoji:
 »Usmili, Bog, se duše té,
 Ki vzel si danes jo z zemljé ...« —
 Ko drugo jutro zvon zvoní,
 Deklè na postelji leží,
 Obráz je bled, mrtvé oči ...
 Teló ji s cvetjem potresó,
 Glavó ji z vencem ovijó ...

Trošan.

